DE BRIXIANA LITERATURA

RENATARUM LITERARUM AETATE.

Digitized by Google

SPECIMEN
VARIAE LITERATURAE

QUAE

IN URBE BRIXIA EJUSQUE DITIONE
PAULO POST TYPOGRAPHIAE INCUNABULA
FLOREBAT

Scilicet vergente ad finem Sæculo XV.
uſque ad medietatem Sæculi XVI.

Unde præter Brixiani ingenii gloriam, tam Annalium Typographicorum ſeries, quam Hiſtoria literaria temporis illius, quo bonarum Artium renata ſunt ſtudia, illuſtrantur.

PARS PRIMA

POETAS LATINOS
AUREAE ET ARGENTEAE AETATIS
Quos Brixiani Scriptores illuſtrarunt
COMPLECTITUR.

BRIXIAE
Excudebat JOANNES-MARIA RIZZARDI
CIƆ IƆ CC XXXIX.
SUPERIORUM APPROBATIONE.

Digitized by Google

Buon. 955

Digitized by Google

AD LECTOREM.

Opere in hoc concinnando initam ab AUCTORE *rationem profecto diſparem ab ea, quam reliqui in vulgandis Scriptorum cujuſpiam ſeu Urbis, ſeu Regionis, ſeu Cœtus, notitiis, ſectari conſueverunt, paucis aperiam. Brixianorum ingeniorum gloriam, ac ſtudioſæ in ea Urbe juventutis utilitatem cordi magnopere* AUCTOR *quum habeat, minime pati poterat, inſignes Scriptores, quibus ſub ipſa præſertim Typographiæ incunabula, & renatarum literarum tempora, inclyta hæc Cenomanorum princeps abundavit, adeo male, quin indigne in* Brixiana Leonardi Cozzandi Bibliotheca *habitos fuiſſe (ſi ſcribentis ſtylum, ſi libri molem, ſi typorum formam ſpectemus) ut nihil magis ejus Urbis dignitatem, & eorum ingeniorum præſtantiam dedeceat, vimque illam imminuat, qua præclara Majorum exempla, nepotum oculis ſubjecta, horum animos ad virtutem inflammant.*

Itaque conſilium iniit, tam gravi malo mederi; & de via, cui inſiſteret, poſtquam multa verſaſſet mente ſua, demum optimum factu reputavit, Brixianorum illius ætatis Scriptorum notitias (quæ ad exhibendum literaturæ eorum ſpecimen facerent) non accurata tantum narratione de-

Digitized by Google

ſcribere; ſed præterea ex ipſorum Operibus non adeo brevia Fragmenta, ſive (ut factum eſt crebro valde in prima bujus Voluminis Parte) Præfationes, ſeu Epiſtolas Nuncupatorias ex veteribus Editionibus, magno plerumque labore, & temporis impendio utique conquirendis, deſumere, & in medium proferre: quas ſcilicet in novis Editionibus, ornatioribus quidem, & uberioribus, minime ut plurimum comparere, juſta, ac frequens Virorum Eruditorum querela eſt. Iis enim inſtrumentis, atque ſubſidiis nihil opportunius eſſe poteſt ad Scriptorum doctrinam, ingenium, ſtylum, & vitæ etiam eorum vices, aliaque omnia illuſtranda, unde & eorundem, & in univerſum literaria ejus temporis, quo ſcripſerunt, Hiſtoria perſpicuis, certiſque fundamentis nixa percipiatur.

Quo vero ejus Hiſtoriæ ſtudioſis AUCTOR *magis magiſque gratificaretur, baudquaquam piaculum cenſuit, quæ ſubinde ſe offerrent, occaſiones arripere e Brixianæ provinciæ finibus ad alias identidem excurrendi, ibique, quinam eo ipſo tempore foret rei literariæ ſtatus, luſtrandi. Qua in liberiori curſatione eo pronius genio ſuo indulſit, quo frequentius contigit, Brixianorum labores cum iis collatos, quos aliarum gentium bomines ea ipſa tempeſtate, iiſdemque argumentis pertractandis impenderunt, lucem, & pretium ex ea ipſa comparatione indipiſci.*

Ut autem in anteceſſum Lector intelligat, quam lato ſe exporrigat campo Operis bujus materies,

ac

ac methodus, Plautinas Comœdias, unde ipſum Opus exordium trahit, in manus ſumat. Vix eæ typorum ope lucem aſpexerant opera Georgii Merulæ Alexandrini emendatæ, Venetiis nimirum anno 1472. *&* *Tarviſii* 1482. *iterum recognitæ; quum Pylades Buccardus Brixianus, quippe qui nec Merulæ emendationes, nec etiam Bernardi Saraceni Veneti, & Joannis Baptiſtæ Pii in eaſdem Comœdias Adnotationes* (*quæ pariter paulo ante prodierant*) *ſatis probaret, novam ipſe Plauti Editionem, acriter in ea perſtrictis trium illorum doctorum Virorum laboribus, adornavit: quam eo mortuo Joannes Britannicus, item Brixianus, Pyladiſque amiciſſimus publici juris fecit Brixiæ an.* 1506. *Plautinum inde, ut ita dicam, exortum eſt bellum, cujus Merula, & Pylades fax, ac turbo fuerunt. Merulam, qui in illa ſua Editione Saraceno, & Pio infeſta intulerat ſigna, & aliis etiam, quotquot ſeu Nicolai V. Romani Pontificis, ſeu Alphonſi Neapolitani Regis juſſu Plauto expurgando manus admoverant, æque infenſe adorti ſunt, præter Pyladem, Angelus Politianus, & Cornelius Vitellius. Contra, a Merulæ partibus ſteterunt bini ejus diſcipuli, Euſebius Scutarius Vercellenſis, & Thadæus Ugoletus Parmenſis. Ille Plauti Comœdias novis curis recognitas juſſu ipſius Merulæ publicavit an.* 1490. *Mediolani, & an.* 1495. *Venetiis; eique eximias laudes tribuit in Nuncupatoria ad ipſum Epiſtola. Ugoletus*

tus vero novam & ipſe Plauti Editionem evulgans Parmæ an. 1511. *& in ea ſe Merulæ vindicem palam profeſſus, Pyladem magno impetu recta invaſit, acerbe conqueſtus, ejus lucubrationes tantum nominis, & auctoritatis adeptas fuiſſe apud Grammaticos (quos tamen ipſe* ſemitarios *vocat) ut ſolus hic Plautinos ſales, & numeros ab inferis revocaſſe putaretur. Falſi etiam crimen Pyladi impingere conatus eſt Ugoletus ob verſus quoſdam in Amphitryonis Dramate pro Plautinis ab ipſo, vafre nonnullis ex Nonio permixtis, recitatos. Ii verſus, aliique a Codro Urceo, pariter Brixiano, Aululariæ Dramati aſſuti, pugnæ inſtaurandæ nova arma miniſtrarunt. Eam Ugoleti Editionem, ſed cum nova Plautini textus caſtigatione, luce donavit an.* 1518. *Venetiis Lucas Panetius, Olchinenſis Canonicus, qui tamen Ugoleto Pyladem aggredienti haud ſuccenturiatus eſt, nam contra, eundem æque ac cæteros Plauti Interpretes, commendavit. Pyladis, tanquam gregarii militis, in Plautum exercitationes flocci feciſſe Simon Charpentarius in Pariſienſi nitida, & luculenta Plauti Editione videri poſſet, dum Barbari, Pii, Vallæ, Saraceni, Merulæ, Politiani, & Beroaldi laboribus ſe profeciſſe teſtatus, Pyladis illos prorſus indictos reliquit. At Pariſienſis illius Editionis, anni notatione deſtitutæ, ætas parum comperta Pyladem ab ea nota abſolvit; cujus præterea non mediocris laus eſt, ſua fide, &* di-

& diligentia Plautinos verſus ad certam regulam, & libram, a nullo unquam tentatam redigere ſtuduiſſe. Hic tamen Pyladis conatus rurſus Plauti Interpretes ad arma ſollicitavit, aliis alias Comicorum numerorum leges condentibus, & ſub ipſas Poetam cogentibus.

Jam Lector intelligit, tot tantæque in Plauti Comœdiarum evulgatione excitatæ una ætate turbæ, atque tragœdiæ, ſi diligenter, ſi ordinatim enarrentur, ſi limatum ad ſingula criterium adhibeatur, ſi ipſamet Monumenta, Epiſtolæ ſcilicet, & Præfationes ex veteribus Editionibus recitentur, nihil amplius deſiderari (quod ſpectat ad Plautum) pro aſſequenda non Brixianæ dicam Eruditionis, ſed literariæ in univerſum Hiſtoriæ notitia; idque eo majori cum voluptate, quo magis Eruditorum hujuſce temporis palato ea præ cæteris ſapit Hiſtoria, quæ renatarum bonarum Artium ævum, ſimulque Typographiæ incunabula, & adoleſcentiam repræſentat.

Porro priſcarum Editionum tam ingentem copiam AUCTORI *a Brixianis Bibliothecis ſuppeditatam fuiſſe (cujus exemplum, ut modo vidimus, vel in ipſo Operis exordio illico ſe obtulit) is jure miretur, cui comperta ſit earundem in præcipuis quoque Italiæ Civitatibus penuria, quique Michaelis Maittaire Typographicos, ſecundis etiam curis editos, Annales conſulens deprehenderit,* AUCTOREM *non raro ad manus habuiſſe eas Editiones, quas fruſtra in iiſdem requiras.*

Ipſam

Digitized by Google

Ipſam Brixianæ Typographiæ epocham ignotam fuiſſe eorum Annalium parenti, quemadmodum & Benacenſis apud Tuſculanum, eademque ratione eundem latuiſſe Officinas ejuſce Artis in aliis etiam Brixianæ ditionis oppidis ſitas fuiſſe, ſcilicet Collibus Vallis-Trumpiæ, & apud Pratum Alboini, ſuis locis ab AUCTORE *tradita oſtendent. Profecto Benacenſis illa formarum nitore Aldinam æmulabatur; apud Pratum Alboini princeps prodiit Editio Obſervationum Marii Nizolii in Ciceronem; Collibus autem Vallis-Trumpiæ Pontificale Romanum excuſum fuit anno* 1503. *ac propterea decimo ſeptimo, antequam ex Veneta Editione, ſtudio Alberti Caſtellani curata, Opus illud Auguſtini Patricii Piccolominei mutationes aliquas admittere cœpiſſet; ex quibus dolent nonnulli, primævam ejus libri faciem, Romanis typis, ſub auſpiciis Innocentii VIII. Pontificis Maximi, repræſentatam in aliis Editionibus cito evanuiſſe. Horum itaque deſiderio in hoc Opere occurret (nimirum in poſtrema ejus Parte, quæ Sacra complectetur) vetus illa Romani Pontificalis Editio Brixiana, ab omni genere additionum (quas tamen conſuetudinis, temporiſque ratio poſtulavit) immunis, & aliarum omnium, quæ poſt Romanam laudantur, princeps, quamque vix aliquis credat, e Brixiano oppido, eoque ſito in aſperi montis faſtigio, prodire potuiſſe.*

Quod tandem ſpectat ad Poetarum in hac prima

Digitized by Google

ma Operis Parte deſcriptam ſeriem, ſciat Lector, eam eſſe, quam præfert Bibliotheca Latina Jo. Alberti Fabricii, quod ejus immutandæ nullam ſibi cauſam ſubeſſe, AUCTOR *exiſtimaverit. In ea autem texenda ſtudium inſuper poſuit non inutile, nec injucundum, ut Lector ipſe facile deprehendet, dum ad ſingulos illos Poetas prologum appoſuit, quo curſim, qua ætate vixerint, quæ Poemata condiderint, qua in re excelluerint, explicavit; curſim inquam, ne extra chorum ſaltaſſe videretur: ita tamen ut ſi omnes illi prologi in unum colligantur, quoddam veluti breviarium veteris etiam Hiſtoriæ Poeticæ conſtituant.*

An AUCTORIS *diligentiæ in hoc Opere digerendo felix reſponderit ſucceſſus, aliorum judicium eſto; at nemo, ut opinor, inficias ibit, initam ab ipſo in Brixianorum Scriptorum notitiis exponendis rationem hujuſcemodi eſſe, ut ſi eandem reliquæ Urbes, in quibus literæ floruerunt, amplectantur, literaria Hiſtoria omnibus numeris abſoluta profecto haberetur.* AUCTOR, *cujus nomen Lectori minime proditur, is eſt, cui ſemper arriſit Ciceronis ſententia de ſtudiis, quæ* nobiſcum pernoctant, peregrinantur, ruſticantur, *quique addere de ſuo urbane ſolet,* ET NOBISCUM EPISCOPANTUR.

PARS

NOI RIFORMATORI
DELLO STUDIO DI PADOVA.

AVendo veduto per la fede di Reviſione, ed Approvazione del P. F. Tommaſo-Maria de Angelis Inquiſitore di Breſcia, nel Libro intitolato: *Specimen variæ Literaturæ, quæ in Urbe Brixia, ejuſque Ditione &c.* non v'eſſer coſa alcuna contro la Santa Fede Cattolica, e parimente, per atteſtato del Segretario Noſtro, niente contro Principi, e buoni coſtumi, concedemo Licenza a Gian-Maria Rizzardi Stampatore in Breſcia, che poſſa eſſer ſtampato; oſſervando gli ordini in materia di Stampe, e preſentando le ſolite copie alle Pubbliche Librarìe di Venezia, e di Padova.

Dat. primo Maggio 1739.

[*Z. P. Paſqualigo Rif.*
[
[*Daniel Bragadin Kav. Proc. Rif.*

Regiſt. in Lib. a car. 4.

Agoſtino Gadaldini Segret.

Digitized by Google

PARS PRIMA
POETAS LATINOS
AUREAE ET ARGENTEAE AETATIS
COMPLECTITUR.

M. ACCIUS PLAUTUS.

COMICORUM inter Latinos Poetarum princeps, M. Accius Plautus, ſuavitatis, & elegantiæ egregius magiſter, cujus ſermone locuturas fuiſſe Muſas, aiebat Varro ex Aelii Stilonis ſententia, ſi Latine loqui vellent, primus ipſe in hoc Specimine prodeat, ac Prologi inſtar Lectores edoceat, quam præclare de ſemetipſo meritus fuerit Pylades Buccardus Brixianus, unde eiſdem compertum fiat, ſolemne illud *Plaudite*, quod veteri more in poſtrema Comœdia reſonabat, Brixianæ Literaturæ in ipſo ſtatim Speciminis hujus exordio magnopere deberi.

Vix Georgius Merula Alexandrinus Statielenſis, Vir poſt medietatem Sæculi XV. inter humanarum literarum Profeſſores magni nominis, Plauti Comœdias XX. Venetiis vulgaverat anno 1472. & iterum emendatas Tarviſii anno 1482. quæ poſtea ipſius juſſu recognitæ fuerunt ab Euſebio Scutario Vercellenſi, Merulæ diſcipulo, ac Mediolani anno 1490. publicatæ; vixque Viri docti Joannes Baptiſta Pius Bononienſis, & Bernardus Saracenus Venetus in eaſdem Comœdias Commentarios ediderant: quum Buccardus Pylades

horum omnium laboribus ad trutinam revocatis, operæ pretium cenſuit & ipſe eidem Spartæ adornandæ manum admovere. Itaque duodeviginti ex illis Comœdiis ſolerti diligentia correxit, at quinque tantum eſt interpretatus, ut teſtatur Joannes Britannicus, & ipſe Brixianus, Virque doctiſſimus, a quo poſt Pyladis mortem curata fuit Plauti Editio, & Brixiæ impreſſa an. 1506. per Jacobum Britannicum.

Ut diligentia a Pylade in hoc opus collata clarius dignoſcatur, eam, quam primi exhibuerunt Merula, Scutarius, Pius, & Saracenus, adverſus quos Pylades cenſoriam virgam diſtrinxit, ter mille & amplius erroribus animadverſis, opus eſt penitius inſpicere. Equidem de ſua Georgius Alexandrinus ſatis magnifice loquitur. Scribit enim in Præfatione, Plautinas Comœdias XX. quæ ſolæ extabant, tot tantiſque mendis fœdatas haberi, ut nonniſi herculeo labore eaſdem recognoſcere, ac emendare valuerit, viſuſque propterea ſibi ſit cum Leone, cum Excedra, cum Cervo, cum Apro Ætolico, cum avibus Stymphalicis, ac tandem cum Anteo deluctari. *Nam* (ait ipſe) *ut de octo prioribus taceam, quis duodecim Comœdias quadraginta ab hinc annis repertas, lectioniſque tam confuſæ, tam falſæ, duodecim Herculis ærumnis apud Poetas famigeratis jure non comparaverit? in quibus corrigendis operam, atque ſtudium inſumere velle, monſtra perſequi, atque debellare quodammodo eſt.* Dolet veteres abeſſe Grammaticos, & Gloſſematum ſcriptores; dolet unum tantum fuiſſe librum, a quo velut archetypo omnia deducta ſunt, quæ habentur, exempla, qui cum in manus ſuas non per-

pervenerit, opus habuerit ad libros ex corruptis exemplaribus factos confugere; dolet tandem ſibi multorum refellendas eſſe opiniones *qui ſive mandante Nicolao V. Romano Pontifice, ſive Alfonſo Rege Apuliæ, qui auctores, & Di ſalutis bonarum literarum fuerunt, tam temere, & barbare tum Plautinos ſenſus invertiſſent, tum ſales venuſtos, & ſubtiles, inſipidos, & abſurdos reddidiſſent*. Fatetur ſe a graviſſimo onere deterritum, pene illud aliquando dimiſiſſe; *niſi me* (inquit) *potiſſimum hortati fuiſſent Patricii duo generoſa prudentia, & ſpectata eruditione viri Hieronymus Baduarius, & Franciſcus Minius*.

Opus ſuum inſcripſit Merula Jacobo Zeno Epiſcopo Patavino, quem meritis laudibus extollit tanquam Pontificii juris conſultiſſimum, & omnium ſacrarum literarum fontem, atque theſaurum, & velut oraculum, ac diſciplinarum patrem; commendatque ejuſdem Orationes cum ſumma laude, & admiratione in conſpectu Romanorum Pontificum ſæpius habitas, nec non decem libros, quibus Liviano exemplo in decadis formam præclara Caroli avi ſui facinora immortalitati conſecraverat. Si quis autem miretur, tali tantoque Eccleſiæ Præſuli auſum fuiſſe Georgium Alexandrinum lucubrationes ſuas in lepidiſſimum Poetam nuncupare, ſciat ipſe (ut hoc obiter notem) plenum eſſe Comicum hunc facetiis quidem, & jocis, nec tamen in illo deſiderari pulchrarum ſententiarum, & prudentium monitorum copiam, ex quibus celebre eſt illud ex Rudente Act. IV. Sc. 7.

Spectavi ego pridem Comicos ad iſtum modum

Digitized by Google

Sapienter dicta dicere, atque iis plaudier,
Cum illos ſapienter mores monſtrabant poplo:
Sed cum inde ſuam quiſque ibant diverſi domum,
Nullus erat illo pacto, ut illi juſſerant.

Et illud ex Perſa Act. IV. Sc. 3. pariter obvium in Plautinarum ſententiarum Collectionibus:

Satin' Athenæ tibi viſæ fortunatæ, atque opiparæ?
Si incolæ bene ſunt morati, pulchre munitas arbitror.

Dein vitiis, quæ ex Urbe exulare deberent, enumeratis, monitum ita claudit:

Hæc niſi inde aberunt, centuplex murus rebus ſervandis parum eſt.

Hinc eſt quod S. Hieronymus inter libros, quos pueris ad diſcendum Dei timorem ſibi traditis exponebat, Comicos Plautum, & Terentium frequenter uſurpabat. Item Commentarios ſuos in Plautum Franciſco Marcello Epiſcopo Tragurino Bernardum Saracenum Venetum dicaſſe, inferius videbimus.

Afferenda nunc Georgii Merulæ Præfatio ex Editione Tarviſina, quam ad manus habemus, an. 1482. f.

Reverendiſſimo in Chriſto Patri & Domino Jacobo Zeno Pontifici Patavino, Georgius Alexandrinus ſalutem plurimam dicit.

Libet laborioſi mei conatus, ne dicam temerarii, difficultatem iis verbis præfari, Reverendiſſime Pater, quibus apud eum Poetam, quem pro virili noſtra corrigendum, & emendandum ſumpſimus, Toxilus ſervus, & pauper amorem ſuum gravem, moleſtum, atque ærumnoſum conqueritur:

Qui amans egens ingreſſus eſt princeps in amoris vias,
Superavit ærumnis ſuis ærumnas Herculis;
Nam cum Leone, cum Excedra, cum Cervo, cum Apro Ætolico,

Cum

Cum avibus Stymphalicis, cum Anteo deluctari mavelim,
Quam cum amore; ita ſio miſer quærendo argento mutuo,
Nec quicquam, niſi non eſt, ſciunt mihi reſpondere, quos rogo.

Nam Plautinæ viginti Comœdiæ, quæ ad hoc ævi dumtaxat extant, Latinæ ſcilicet linguæ deliciæ, rerum, atque verborum venuſtate, & feſtiva ſermonis elegantia, legentium animos mira voluptate afficerent, niſi pluribus in locis dimidiatæ haberentur, & tum temporum injuria, tum literatorum negligenti arrogantia, & librariorum inſcitia depravatæ forent; & ſive gentium, ſive naturæ hiſtoria non indigerent, atque tam Græcorum, quam Romanorum priſca conſuetudine, & jampridem deſita obſcuræ eſſent. Quo fit, ut frequentem, ac curioſum Lectorem non minus ſollicitum faciant, & vexent, quam ſi cupidinis ſagitta illa aurea confixus ruſticam, & in totum viros peroſam virginem ſequeretur. Quare qui provinciam hujuſmodi duram, ac ſane perdifficilem cœperit, quippiam ille non ſolum amantis inconceſſa, ſed plane herculei laboris habere videtur. Is ſiquidem eſt Plautus, quem, velut aliena lingua locutum, majores noſtri, quorum temporibus literæ Latinæ, & floreſcebant, & ſummum conſcenderant locum, vix attingere conati fuerint. Adeo ad ejus percipiendos ſenſus neceſſaria erat multiplex, varia, & exquiſitiſſima quædam eruditio. Quam rem tum Varro ad Ciceronem ſcribens, tum Donatus Terentium explanans, teſtantur. Quod ſi quiſpiam noſtro iſto ſæculo, ubi pleraque veterum Scriptorum aut interierunt, aut fracta, & mendoſa habentur, in tanta librorum inopia, & bonarum literarum egeſtate, opus, quod priſci viri macti ingenio, & omniſaria doctrina præſtantes cognitu difficilimum exiſtimaverunt, recognoſcere, & corrigere, immo abdita, & pluribus ignorata aperire temptaverit, is ſi cœpti ſui aliqua ex parte compos evaſerit, nimirum quid magnum effecit. Nam, ut de octo prioribus taceam, quis duodecim Comœdias quadraginta ab hinc annis repertas lectionis tum confuſæ, tum falſæ, duodecim Herculis ærumnis apud Poetas famigeratis jure non comparaverit? in quibus corrigendis operam, atque ſtudium inſumere velle, monſtra perſequi, atque debellare quodammodo eſt. Siquidem non magis

con-

confici poſſe videtur, rem in deſperationem delapſam, & librum, qui jaceat, atque ſordeſcat, in priſtinum ſtatum, priſtinamque gratiam vel ex minima parte vindicare, quam Leonem prodigioſum, qui nec ferro, nec ſaxis lœdi poterat, devincere. Porro cum non tantum dictiones examinandæ, ſed literæ, atque ſyllabæ penſitandæ fuerint, atque enumerandæ, ut ex earum poſitu, atque figura aliquid vel verum, vel vero proximum aucuparemur, quo deprehenſo undique multa erumperent, vel magis aperienda, vel plane confutanda, Excedræ hoc quippiam habere videtur. Tum autem multa, quæ a nobis longe abſunt, longeque inſectantes relinquunt, conſequi temptaſſe, hoc certe fuit pernicem, & ut nobilis Poeta cecinit, æripedem Cervam delaſſare. Ætolicum illum Aprum vicinæ regioni formidoloſum, magniloquentiam Plautinam jure dixerim, quæ amplitudine, & religioſa veterum verborum majeſtate, quaſi fulmen quoddam, ingenia, & eruditionem legentium attonare, & concutere ita ſolet, ut non minus Plautinorum verborum vim, & copiam, quam rucntis in ſe Apri impetum exhorreſcant, immo fulgurantem Plautum trepidi expaveſcant. Aves Stymphalicas argutulorum Grammaticulorum interpretatiunculis, qui diſcipulos inter vera, & falſa ducunt, comparare poſſumus; nam quemadmodum innumerabiles illæ Aves vicini agri fructus abſumentes præ multitudine fugari non poterant, ſic iſti in finitimam pravitatem, multa alioquin recta, & emendatiſſima deducentes, mentes ſtudioſorum juvenum, vel falſa doctrina imbuunt, vel eos halucinantes reddunt: adeo turpiſſimo, & manifeſtario errato numquam defuit aſſertor. Verum tamen numeroſa hæc, & impudens Grammaticorum turba, non æreo tinitu, quemadmodum Stymphalices paludis olim volucres abactæ fuerunt, ſed vera ratione, & multiplici veterum Auctorum teſtimonio abſterrebitur, immo fugabitur, atque perteretur. Deluctari cum Anteo eſt ea cognitione, eaque eruditione, quæ per hæc tempora exigua haberi poteſt, velle in reconditos, & penitiſſimos Poetæ ſenſus penetrare, & priſcarum, atque ignotiſſimarum vocum interpretamenta indagare. Quæ quo magis enarrantur, atque aperiuntur, eo acrius, & gravius quaſi ſumptis a vetu-

ſtate

ſtate viribus contra enarratorem inſurgunt. Abſunt præterea veteres Grammatici, & Gloſſematum ſcriptores, a quibus tanquam ab amicis, non argentum mutuo, quod ſervus ſe non invenire dolet, ſed quæſtiones poeticæ, & minus uſitatarum dictionum etymologia, atque origo requirenda erat; & ſi qui fuerunt, neſcio quid & modicum, & obſcurum nobis dederunt. His omnibus accedit, unum tantum fuiſſe librum, a quo velut archetypo omnia deducta ſunt, quæ habentur, exempla; qui ſi in manus noſtras aliqua via venire potuiſſet, Bacchides, Muſtelaria, Menœchmus, Miles, atque Mercator emendatiores ſane haberentur. Namque in his recognoſcendis libros contulimus de corruptis exemplaribus factos. At ſeptem ultimæ, ut in eas incidimus, quæ ſimplices, & intactæ a cenſoribus fuerant, quanquam mendoſæ forent, multo veriores erunt; ſed quales legebantur octo illæ priores, in quibus pro quorundam negligentia, quam pro eruditione, & docta diligentia plurima in perverſum mutata, & inter ſe oppugnantia offendimus. Hanc ego tam arduam, & tam immenſi laboris rem veritus, præſertim cum viderem multorum damnandas eſſe opiniones, & eorum in primis, qui ſive mandante Nicolao Quinto Romano Pontifice, ſive Alfonſo Rege Apuliæ, qui auctores, & Di ſalutis bonarum literarum fuerunt, tam temere, & barbare tum Plautinos ſenſus invertiſſent, tum ſales venuſtos, & ſubtiles, inſipidos, & abſurdos reddidiſſent, pene ab emendatione hujuſmodi ſum deterritus; niſi me potiſſimum hortati fuiſſent patricii duo generoſa prudentia & ſpectata eruditione veri Hieronymus Baduarius, & Franciſcus Minius, quibus cum multa perverſa, & falſa corrigi, & in veram lectionem redigi poſſe dicerem, ut hoc nomine rem Latinam juvarem, ſingularique quodam beneficio, & qui viverent, & poſteros demererer, non deſtiterunt; donec me, ut hoc graviſſimum, & formidandum onus ſuſciperem, perpulerunt, continenter inſtantes, ut quoad poſſem revolutis tam noſtris, quam Græcorum Scriptoribus viginti Comœdias emendarem, ut aliquando legentibus voluptati, non faſtidio forent. Sed neque is ſum, qui omnia me emendaſſe dicam, aut amiſſa acquiſiviſſe, aut defecta ſuppleviſſe, aut numeros ad certam regu-

regulam, & libram, ut examuſſim quadrarent, redegiſſe; immo qui vel in me ipſo plurima deſiderans, multa ita ut inveni, reliquerim. Illa enim tantiſper a nobis vel demutata, vel emendata fuerunt, dum ſic eſſe ex diligenti, & multa lectione comperimus, quæ, aut fallor, aut veriora veris ſunt. Reliqua iis relinquimus cognoſcenda & corrigenda, quibus majus eruditio, majuſque ſupererit otium; quam modeſtiam ſi publici quondam cenſores ſervaſſent, haud ita multa elegantiſſimi Poetæ facete dicta, perverſa fuiſſent. Quale illud eſt quod *pro madulſam babeo*, *probe mulſavi*, pro *manta*, *mane* poſuerunt, & ignorantes quid ſignificet in proverbio Romano *ve vectis*, *ve mibi* dixerunt, & ubi *ſcriblitæ* legebatur, *ſub lite* factum eſt, & pro *ſartis tectis*, *ſancta* leguntur, & pro *numero*, *nunc* Grammatici ſane ſemidocti, ne dicam derìdiculi, qui item *oves Tarentinas*, ſic enim deprehendimus ſcripſiſſe Plautum, in *frumentum* mutaverunt. Alia item notavimus, quæ nunc conſulto præterimus pro falſis ſcilicet redarguenda in eo Opere, quod maturamus, jamque emiſiſſemus, niſi ſucceſſivo, atque tumultuario ſtudio Plautinas Comœdias coleremus. Tu vero interea, Patavine Pontifex, cui nominatim emendationem hanc noſtram dicamus, quum ſis Pontificii juris conſultiſſimus, & omnium ſacrarum Literarum fons, atque theſaurus, quod vel ex hoc apparet, ut ſi quando de divinis, humaniſque rebus diſceptatur, te omnes unicum adeant diſceptatorem, & velut oraculum quoddam conſulant; tuque ita prudenter, & ſcire de omnibus reſpondeas, atque judices, ut te unum noſtra ætas habeat, quem vere ſanctarum Legum interpretem, & diſciplinarum patrem appellare poſſit, has Comœdias leges, revolves, & penſitabis a ſtudiis ſane tuis non abhorrentes. Quippe qui in eloquentia non minus præſtes, quam in ſacris Literis, & acutis Philoſophotum dogmatis, ſive præceptis. Quam rem graviſſimæ illæ, & mira arte elaboratæ, totiens cum ſumma laude, & admiratione in conſpectu Romanorum Pontificum habitæ Orationes declarant, tum decem illi libri, quibus Liviano exemplo in decadis formam præclara illa avi tui Caroli Zeni facinora memoriæ prodidiſti, immo immortalitati conſecraſti; nec fi-

nis

Digitized by Google

nis eum interire virum, quem aliquando Urbs hæc longe, lateque imperans, Europæ decus, & ornamentum, ſaluberrimæ Religionis propugnaculum, & quum maris ſit domina, cunctarum pene gentium communis Patria, aſſertorem habuit. Atque ita leges, ut ſi quicquam te offenderit, vel eorum, quæ nos mutavimus, vel eorum, quæ infirmitatem ingenii noſtri excedentia, ut inventa ſunt, ita manent, notabis, & corriges; modo illud ſic eſſe auctoritate veterum, & ratione antiquorum ſcriptis nixa conſtet. Res agitur communis. Comœdiæ Plautinæ, quæ paucæ ad nos pervenerunt, ab omnibus juvandæ ſunt, quicunque muſas Latinas colunt. Verum hæc exiguntacre judicium, quod plurima, multiplici, & aſſidua lectione habetur. Nam, & Græcis Scriptoribus, & Varrone aſſerente, judicium poematum eſt quid maximum, & difficillimum, quanto magis temporibus noſtris, quibus vix bonarum litterarum principia percipi poſſunt. Quare ſi quis diligens fuerit, & ſedulus vetuſtatis explorator, poterit & ipſe opem aliquam Poetæ veteri, & eleganti ferre. Nos quoque, ut fecundius fructum noſtri labores ferant, in commentarios conferemus quæcunque a nobis ſive emendata, ſive aperta fuerunt. Lectoremque rogamus qui Plautinas has legerit Comœdias, boni interim conſulat; dum ſive annotamenta, ſive Quæſtiones noſtras Plautinas ediderimus. Vale.

In fine Voluminis.

Plautinæ viginti Comœdiæ, linguæ Latinæ deliciæ, magna ex parte iterum emendatæ per Georgium Alexandrinum, de cujus eruditione, & diligentia judicent legentes, Impreſſæ fuere opera, & impendio Pauli de Ferraria, atque Dionyſii de Bononia. Tarviſii M.CCCCLXXXII. die XXI. Junii. Joanne Mocenigo Principe jucundiſſimo, & Duce feliciſſimo.

Georgii Alexandrini eruditionem magni utique fecit inter ceteros Angelus Politianus, nam in Miſcellaneis cap. 9. eum cum Domitio Calderino Veronenſi comparans, hæc habet: *Ceterum Georgius Merula, vir*

plane doctus, ac diligens, longe quam Domitius in ſcribendo cautior, & nunc primi fere nominis, non remulo (quod ajunt) ſed velificatione plena invectus, Commentariorum illius in Martialem permultis editis notis licentiam primus hominis, magno veluti paſſu gradientem, prorſuſque jam ferocientem compeſcuit. Hinc eſt in Epiſt. 1. lib. XI. eundem Politianum ad Ludovicum Sfortiam Vicecomitem ſcribere, ſe doctiſſimum Merulam ſemper dilexiſſe, & coluiſſe, ac quoties de eo incidit mentio, laudaſſe ſic ut neminem magis, atque ejuſdem poſtremo nomen, quam honorificentiſſime potuit, ſcriptis ſuis intexuiſſe. At poſtquam Politianus ex literis, & ſermone multorum cognoviſſet, Merulam ſpargere maledicta adverſus Miſcellanea ſua, imo & criminoſiſſimum librum adverſus eadem ſcripſiſſe, ſe eidem infenſum exhibuit, ut teſtantur Epiſtolæ libri illius XI. qui totus quantus eſt Politiani cum Merula concertationes complectitur. Non tamen propterea Merulæ doctrinam deſpexit, quare in Epiſt. ejuſdem lib. XI. ad ipſum Ludovicum Sfortiam, poſtquam Merulæ obitu ſe non levius commotum fuiſſe ſcripſiſſet, quam ſi ei diſcipulus, aut alioqui familiariſſimus fuiſſet, ſubdit de certamine, quod ipſi cum Merula intercedebat: *Certamen hoc inter nos ejuſmodi futurum videbatur, ut ego nec vinci turpiter ab homine tam docto, nec eum contra vincere niſi magna mea cum gloria potuerim. Dolendum profecto ſtudioſis omnibus illius deſiderio eſt, in quo publica res Latina jacturam fecit*. At nullus in Merulæ laudem effuſior, ut par erat, Scutario Vercellenſi ejus diſcipulo, quod Præfatio mox recitanda

com-

comprobabit. In ea tamen haudquaquam inficiatur Scutarius, errores primæ Editionis, quos operariis dormitantibus, & mancipibus incurioſis adſcribit, tot, tantoſque fuiſſe, *ut jam omnia eſſent confuſa, ne dicam contaminata, nec elegantiſſimus Poeta fabulas, verum confuſaneos libros Miſcellaneorum, aut Stromatum inſtar ſcripſiſſe videretur*. In eadem alia plura Opera a Merula compoſita Scutarius enumerat, ad quam propterea confugiat, qui eorum catalogum texere ſtudebit. Mihi hoc in loco Plautinas tantum res perſequenti, quæ Brixianæ cenſuræ materiam ſuppeditant, non vacat iiſdem immorari, & aliqua tantum breviter dicam, poſt recitatam Scutarii Epiſtolam, de Plautinis Quæſtionibus, ſeu Annotamentis, quæ a Merula, tam in recitata ſuperius Epiſtola, quam alibi ſæpius promiſſa, ſperabat Scutarius jam ad coronidem fuiſſe perducta, ac Recognitioni ſuæ poſſe ſubnecti.

En Scutarii Epiſtola, qualem exhibet Editio Veneta anni 1495.

Euſebius Scutarius Vercellenſis Georgio Merulæ Alexandrino omnium doctiſſimo. S.

Confecimus non minus ſedulo, quam libenter, prudentiſſime Præceptor, quod nobis ſuperioribus diebus injunxiſti; Plautinas enim Comœdias Latinæ linguæ delicias (ut puto) pro doctrina noſtra ſatis diligenter recognovimus, ut ſcilicet emendatiores imprimerentur: quod tu inprimis, dein alii legentes, ſi has in præſentiarum impreſſas cum aliis exemplaribus conferre voluerint, facile judicabunt. Expunximus haud paucos errores, & quaſi ſpongia delevimus, quos operarii dormitantes, & mancipes incurioſi commiſerant, qui non tantum falſas dictiones pro veris dum ponunt, prævaricati culpam commeruere, ſed & paginas extra regiones

 ſuas,

ſuas, & chartas in alias decurias perverſe tranſlatas inſeruerant, ut jam omnia eſſent confuſa, ne dicam contaminata, nec elegantiſſimus Poeta fabulas, verum confuſaneos libros miſcellaneorum, aut ſtromatum inſtar ſcripſiſſe videretur. Horum inſcitia quibuſdam in Comœdiis Actus internoſcere, diviſionemque, quam clariſſimi Grammatici exiſtimant ſcitu, intellectuve in hoc genere præcipuam, quæ per prologum, protheſin, epithaſin, & cataſtrophem fieri ſolet, vix percipere poteramus, diligentiam tuam, quam ſumma fide in hoc libro adhibueras, negligentia ſua plurimum obſcuraverunt. Quæ pleraque omnia curavimus, ut in ordines ſuos reponerentur, & ita effectum eſt, ut te non pœniteat, nos huic Recognitioni præfeciſſe. Cognoſcent profecto lectores, ſi modo quod verius eſt verimonia, ſine livore profiteri non recuſaverint, in laborioſiſſima hujus Operis emendatione Merulam herculeos labores exantlaſſe. Nos præter correcta impreſſorum errata addimus corollarium, quo nixi magnis Auctoribus loca nonnulla caſtigavimus, quæ niſi magis ad oſtentationem, quam ad communem utilitatem a malevolis feciſſe videremur, hic ſingillatim annotaviſſemus. Plura quidem reliquimus intacta, quæ proculdubio caſtigationis egent, ſed maluimus legentibus rem integram ſervare, quam in hoc animo noſtro indulgere. Satius quippe, & tutius eſt, habenis moderari, quam totis viribus equum in curſuram impellere. Tu enim ſæpiſſime ſoles, utpote qui animi es ingenui, ingenueque doces, diſcipulos tuos admonere, ut temperamento quodam omnibus in rebus utantur, ne audaculi, pluſquam opus ſit, caſum, & præcipitium ferant. Et quemadmodum in hoc, ita in id genus plurimis non ſolum, qui ſub te proficiunt, ſed omnes literati, literatorumque amatores tibi debent, & proinde te amant, colunt, venerantur, & obſervant. Et ut ex conſulto omittam, quod librum jampridem de Orthographia ſcripſiſti conſummatiſſimi operis Virgiliani in multis veram lectionem reſtituens, & de Homine adverſus Galeotum, commentarioloſque in Sapphus libellum; quod annotamenta in lepidiſſimum Epigrammatographum, quibus illius arguti, & docti ſales, venereſque intelligi poſſunt, ac interpretationem ſane utilem in M. T. Cic artificioſam Orationem

tionem pro Q. Ligario, & argumentum in Epiſtolam ad Lentulum Spintherem; quod rei ruſticæ Scriptores maxima abs te lucubratione adamuſſim correctos ſuis verbis, ideſt latiniſſimis exornaſti, multaque interpres fidiſſimus, & nonnumquam paraphraſtes e Græco in Latinum traduxiſti; quod eruditiſſimas enarrationes in Juvenalem multijuga doctrina refertas, & item Epicedia, Epithalamia, infinitaſque in omni genere dicendi Orationes edidiſti; quod obſervationes tuæ tam Græcæ, quam Latinæ, quas fere innumerabiles obſervaſti, jam diu volitent per ora virum, a quibuſdamque, auctore diſſimulato, excipiantur, & fronte perfricta, recitentur pro ſuis, quos utique manifeſtos furti tenemus, atque plagiaria lege agitare poſſumus. Et ut alia haud parum multa abs te elaborata ſcienter prætercam. elegantiſſimam conſcripſiſti, & adhuc conſcribis Hiſtoriam de antiquitate Vicecomitum, orſus a primordio Urbis opulentiſſimæ, juſſu excellentiſſimi, & liberaliſſimi Principis Ludovici Mariæ Sfortiæ Vicecomitis Barii Ducis, omnes Hiſtoricorum leges ſervans, lacteam quamdam cum fide maxima ubertatem, Livianamque in concionibus majeſtatem feliciſſime aſſecutus, proceres, vel potius heroas hujus præcipuæ gentis, non Fabiis, non Camillis, non Metellis, non Scipionibus, non Mariis, non Marcellis, non (ut ſemel dicam) ipſis Cæſaribus virtute, & rebus abs ſe geſtis inferiores, a ſqualore, atque ab oblivionis injuria in lucem, & in memoriam aſſeruiſti, atque vera in medium afferres, nihilque perperam diceres, diligentiam, quam olim in literis excitandis, & a ſitu vindicandis, eam in tua Hiſtoria præſtitiſti. Quamobrem Hermolaus Barbarus vir quidem ſummæ auctoritatis, & ſi quiſquam hujuſce ſeculi noſtri doctus eſt, & diſertus, doctiſſimus, diſertiſſimuſque ſubinde dicere ſolebat, cum hic apud illuſtriſſimum Principem noſtrum Venetæ legationis officium fungeretur: voluiſti medius fidius omnes Hiſtorias, Annales, Chronica, Ephemeridas, Genealogias, Tabulas, Codicillos, & Diplomata denique omnia ad hanc rem facientia, quæ per omnes Italicas urbes fuerunt, penitus perſcrutari. Cumque tota hæc Vicecomitum familia ob ta-

lia

lia in ſuos merita tantum tibi debeat, quantum vix nunquam perſolvere poſſit, plus etiam atque etiam Georgio debere fatetur magnificus, & ſplendidiſſimus Eques Albertus Vicecomes, Senator illuſtris, liberrimi ingenii, ac rei militaris ſcientiſſimus, cujus majorum præclara, & egregia facinora belli, domique geſta omnino vel magna ex parte obliterata, immo obſoleta, ad perpetuam famam, atque immortalitatem revocaſti. Jam ad Plautum, unde ſumus digreſſi, revertamur, qui & ipſe cum per te ſolum (unum neminem excipio) reviviſcat, Quæſtiones tuas Plautinas maximopere deſiderat, quibus argutiſſimi ſenſus, jucunde urbanitates, vernilia dicta, ſuaves facetiæ, & ſales non iuvenuſti, ex obſcuris dilucidi, ex ambiguis plautiniſſimi fiant, quas ad coronida fere perductas ſi (ut ſpero) in hac proxima explanatione edere curaveris, & his codicibus connectere, ipſum ante omnes Plautum, mox feſtiviſſimi Poetę ſtudioſos tibi in perpetuum addixeris. Carmen luſimus, in quo calamitoſam nobiliſſimorum Comicorum deflemus jacturam, qui nobis nomine tantum ſunt cogniti; quod (qualecunque eſt) niſi paulo longiores fuiſſemus, in hujus Epiſtolę receſſu imprimi decreveramus. Vale optimarum literarum Princeps, & egregium decus. Venetiis. M.CCCCLXXXXV.

Dubitant aliqui, an lucem unquam viderint Quæſtiones Plautinæ, de quibus in calce modo recitatæ Epiſtolæ. At dubietatem omnem evellunt Epiſtolæ Politiani, qui poſt obitum Merulæ ad Jacobum Antiquarium ita ſcribebat lib. xi. *Ubi tandiu nobis expectatæ, toties promiſſæ Quæſtiones? An eas forſitan tulit ad manes, nec dignos putavit nos, quicumque ſuperſtites eramus, indoctos prorſus homines, rerum tantarum lectione?* Ad quem Jacobus reſpondet: *Jam in Merulanis rebus nihil melius ſentio, ut qualem ſe effinxit, talem relinquamus, præter hiſtorias, & epiſtolas quaſdam ſine aliis monumentis ſuperſtitem. Plautinæ Quæſtiones apparent nullæ.*

Digitized by Google

læ. Id ipſum Politianus in Epiſt. ad Philippum Beroaldum lib. VI. *Nec eſt, quod ulla expectemus ejus Scripta quaſi poſthuma, corvos deluſit biantes. Nam nec Centuriæ uſquam, nec Plautinæ Quæſtiones comparent. Ita lepidus homo poſteris impoſuit. Dignus omnino tamen, quem Profeſſores non contemneremus, niſi Profeſſores ipſe omnes contempſiſſet*. Cornelius Vitellius, quo nemo Merulam ea tempeſtate magis deſpexit, omnium item maxime eundem inſectatus eſt ob Plautinas Quæſtiones toties promiſſas; namque ſub initium libri De dierum, menſium, annorumque obſervatione, quem Cornelius ad Pyladem noſtrum Brixianum direxit, ſexcentos & amplius errores ipſius ex Commentariis Juvenalis, & Orationis in Ligarium, ac emendatione Plauti, Columellæ, Catonis Cenſorii, & Varronis collectos habere, ſe affirmat, *quos* (ait) *jam edidiſſem, niſi expectarem ipſius Quæſtiones Plautinas, quas jam decem annos in utero geſtat, & adhuc non modo non parit, ſed ne parturit quidem, cum ei opus ſit recantare, quæ in toto Plauto depravavit*.

Venio nunc ad binos Plauti Commentatores, quibus Pyladis cenſura haud magis, quam Georgio Alexandrino, pepercit; Bernardum, inquam, Saracenum Venetum, & Baptiſtam Pium Bononienſem. Lucubrationes ſuas Saracenus dicavit Franciſco Marcello Epiſcopo Traqurino, ut ſuperius dixi, quem non ob animum modo liberalem, & mentis magnitudinem, ac religionis cultum, ſed etiam ob eximiam, ac propemodum ſingularem doctrinam commendat. In illis quantum laboris impenderit, declarat, gloriæ ſuæ ducens, ſe

atten-

attentaſſe priorem, aliquocumque modo inchoaſſe, quod alii fortaſſe perficient; fatetur eaſdem tumultuario magis, quam accurato ſtudio adornatas ob diſceſſum, quem ad Orientis partes maturabat, nec ſe puduiſſe, recentiorum Auctorum ſententias ſectari, eorum præſertim, qui Plautinas delicias ſectati ſunt. Inter hos nullam mentionem facit Georgii Alexandrini, & ſolum memorat Georgium Vallam, quem bonarum diſciplinarum omnium ærarium appellat. Hujus filius Joannes Petrus Valla in Plauti Comœdias Commentarios conſcripſit, quos conjungit Saraceni, & Pii Commentariis Editio Veneta, ibique, ſcilicet in Præfat. ad Commentationes ſuas, ait ipſe, patri ſuo Venetiis publice Comœdias Plautinas profitenti multos extitiſſe auditores, quorum aliqui excepta ab ipſo aliis prodere conati ſunt, atque ita a primæva imagine diſcrepantia, ut ne quæ demum patri ſuo incuriæ culpa inureretur, adactus ipſe fuerit, a patre tradita quam celerrime colligere, atque evulgare. Miſerum Georgii Vallæ obitum deſcribit Pierius Valerianus ejus diſcipulus De Literator. infelicit. lib. 1. Ejuſdem Elogium legitur apud Jovium.

Reverendiſſimo in Chriſto patri Franciſco Marcello Pontifici Tragurino, Bernardus Saracenus Venetus S. P. D.

CAſtigationes in Plautum noſtras, nec non enarrationes, Præſul doctiſſime, nobiſcum, cui potiſſimum dicaremus, cujus ſincerum, prudens, ac doctum ſubiremus judicium, animo aliquandiu reputantibus, nobis occurrit nemo, quem apud nos tibi præferendum eſſe exiſtimaremus, ſive Marcellæ domus claritate multis anteferenda, ſive ſanctiſſimæ Religionis noſtræ obſervantia, ſive doctrinæ eximiæ acerrimo judicio, quæ omnia mentem meam prius pen-

pendulam confirmaverunt, ſtabiliverunt, ut minime dubitaverim, tibi eſſe deſtinandas has lucubratiunculas in Plautinas Comœdias longiuſculo tempore perfectas; quod domeſticis curis, multiſque anxius ſolicitudinibus, citius non potuerim, quam ipſe cupiebam, tranſigere. Quæ ſi tibi placuerint, Viro noſtra hac ætate non liberali animo modo, & mentis magnitudine, ac Religionis cultu, ſed etiam doctrina eximia, ac propemodum ſingulari, non parum me profeciſſe putavero, quamquam ſentio, in re ejuſmodi quam difficile ſit laudem promereri, Plautinas polliceri caſtigationes, ubi tot non modo inverſa verba, & præpoſtere poſita ſunt, ſed etiam tot verba deficiant. Sed quid ego verba memorem? cum non modo verſus dimidiati inveniantur, ſed etiam deſint integri; nec verſus modo, ſed etiam Scenæ integræ, atque adeo, etiam dimidiatæ Comœdiæ jam perierint. Adde porro tantam Poetæ rerum caliginem, ob incognitam vetuſtatem ut Siſenna, tantus inquam Auctor, & Varro, qui undecunque doctiſſimus eſt a doctiſſimis dictus, nedum Donatus, Servius, & plerique alii Grammatici non parum invigilaverint, ut nobis Plautum ex incognito, cognitum facerent. Quamobrem, cum hæc ipſe mecum reputarem, ex ipſa provinciæ mole merito perſtiti dubius aliquandiu, num hoc onus mihi eſſe ſubeundum cenſerem. E diverſo, cum ex hujus Auctoris cognitione perſpicerem eximiam quandam multis emanaturam utilitatem, putavi, labori minime parcens, hoc onus minime omittendum, ut ſi etiam, quæ voluerim, omnia, ipſe mihi præſtare non potuerim, probabile tamen viſum fuerit, attentaſſe me priorem, aliquodcunque modo inchoaſſe, quod alii fortaſſe perficiant. Videbunt per nos tamen eruditi plura mendoſa veræ lectioni reddita, in ſuam quemque decuriam interlocutorum coercitum, qui prius, nullo ſervato ordine, vagabatur, & denique non mediocrem præſtitam fuiſſe a nobis diligentiam, ut Plautina lectio juvaretur; ſales quoque, ac joci, ſenſuſque jucundiſſimi, lepidiſſimi Poetæ innoteſcerent. Quantum autem laboris in hoc impenſum ſit, ſtatim in fronte teſtatum volumus; nam ut quivis noſcere facilius queat quid mendoſum, quid emendatum, emen-

C dan-

dandumve, pro ut cuique pro ſuo arbitratu, id integrum reliquimus. Plautinas Caſtigationes ſtatim in ipſo Operis veſtibulo locavimus, quæ (ni fallor) ſunt omni veritate veriores, pauculis dumtaxat exceptis, quæ non tam mendoſa, quam omnino cognitu difficillima ex antiquitatis majeſtate viſa ſunt. Quæ fortaſſis una cum aliis fuiſſent enodata, ſi vel in aliquem emendatum Codicem incidiſſemus, vel niſi tumultuario magis, quam accurato ſtudio, editiones noſtras modo ob noſtrum hinc propediem diſceſſum ad Orientis partes maturaremus. Percurres igitur, Pontifex Reverendiſſime, has noſtras cum Plauto lucubratiunculas (in re hac enim te hominem doctiſſimum, eloquentiæ ſtudio, ac laude eminentem, prudentia graviſſimum, reliquiſque virtutibus inſignem judicem mihi conſtituendum ratus ſum) in quibus ſi quid recte dictum videris, non id mihi ſoli tribui contendo; cum non ex mea, ſed eminentiſſimorum Auctorum ſententia cuncta ferme protulerim; in qua re ne quidem veterum, etiam recentiorum quorundam, & eorum præſertim qui Plautinas delicias ſectati ſunt, non puduit ſententias ſciſcitari. Et in primis Georgii Vallæ Viri Clariſſimi, quem noſtris temporibus bonarum diſciplinarum omnium ærarium dixerim, cujus cenſura nihil eſt gravius. Si quid autem minus ornatum, aut non omnino enucleatum compereris, aut forte incuria omiſſum (non enim poteſt Lippus quantum contendere Lynceus) vel ignoſcas, vel emendes, cæteroſque moneas, ut ſi quam habent in nos fervidam mentem, tegant. Qui ſi forte livore agitati perſtreperint, tua oratione compeſces; quamquam nihil moror, quod ſi quid boni factum fuerit bonis, invideant non boni. Hæc autem ſi tui accerrimi judicii ſtabunt incudi, nullius formidabo Rhinocerontis naſum.

Venetiis MDXI. per Lazarum Soardum.

Et in fine Voluminis ſubditur

Excuſatio Lazari.

Quiſquis ades, Lector ſtudioſe, voluminis hujus,
Non ſit judicii norma ſevera tui.
Si qua errata liber dederit minus apta legenti,
Et male compactis barbara verba notis:

Da

Da veniam, quæſo, non hæc vitioſa Soardus
Lazarus emittit bibliopola tuus.
Sed (quod ſæpe ſolet) manus impreſſoria aberrat,
Veloci nimium ſollicitata ſtylo.

Joannem Baptiſtam Pium plures in Plautum Retractationes edidiſſe, conſtat, tum ex calce Commentariorum ejuſdem in Lucretium, tum ex Theſauro Critico Gruteri Vol. 1. breveſque Præfationes, quæ utrique loco a Pio præfiguntur, mox inſeremus, ex quibus patebit, Pium non Pyladis cenſura, ut facile quis crederet, ſed ſuo adactum judicio, Plautum retractaſſe. *Ego de quo tamdiu tacuit Eruditorum conſenſus, imitatus ſoricinam næniam, indicio meo perire feſtino. Quid, rogo, pudeat fateri, ſi deliqui, & errorem faſſum veniam deprecari?* ait ipſe Pius, affirmatque priores Commentarios a ſe compoſitos fuiſſe, dum quartum, & viſimum ætatis ageret annum. Idem in Sylloge Annotationum, quæ exſtat apud Gruter. citato loco in cap. cc. cujus titulus, Retractata apud Plautum quædam, perinde ac ſi nullum adhuc hoſtem expertus fuiſſet, omnes invitat, & adjurat, adverſus ſe exſerant vires, & ad conflictum ſe parent.

De Pio Paulus Jovius in Elog. ubi affirmat, eum doctiſſimi famam meruiſſe, quum obſcuros Auctores interpretandos ſuſcepiſſet (inter quos Plautum recenſet) at eundem deridet, quod exoleta, & rancidæ vetuſtatis vocabula ſectatus quondam fuerit, quibus ſero valedixit, totumque ſe ad Ciceronem recepit.

Jo: Baptiſta Pius, Ludovico Geſilardo Bononienſi Theſeo ſuo. S.

NEmo, Lytavice cultiſſime, adeo cunctis induſtriæ, virtutumque numeris excelluit, ut ſolus omnia ſciret;

quare vice proverbii cecinit Plautus, Romanæ linguæ delicium: nemo ſolus ſatis ſapit, cui verbum græcum concinit, μόνος ἀνὴρ, οὔτις ἀνήρ, quo ſignificatur, unum hominem eſſe neminem. Quod quam late pateat, quamque magni Viri in paleſtra literatoria ſuccubuerint, omnibus paulo humanioribus conſtat. Ariſtoteles Sæpia nominatur, tanquam ſut inceſſitur, Plato vellicatur, Virgilius in ordinem redigitur, Seneca lancinatur, Plinius turbare, & faſcicularíam facere inſimulatur, cuncta olfacere, nihil deguſtare, omnià glutire, nihil concoquere, & ſi libeat a calvo ad calvum opinatos Auctores excutere, in ſingulis Momus ſaltem ſandalia carpet, & fortaſſe recte, quando non omnia Dii uni dederunt. Ego, de quo jam diu tacuit Eruditorum conſenſus, imitatus ſoricinam næniam indicio meo perire feſtino. Quid, rogo, pudeat fateri, ſi deliqui, & errorem faſſum veniam deprecari? Gloriolas haſce ſciolorum ineptas ex ſcriptis meis non requiro, ſed frugem ſtudioſorum, quam lolio fruticanti pati, ut inficiatur, immane prorſus eſt, & inhumanum, obiterque invidulos anxie declinans, quibus fama ex alieno rubore placere ſolet. Sumpſi proximis Saturnalibus in manus Plauti Commentarios a me olim, quartum, & vigeſimum ætatis annum agente, compoſitos; multa deprehendi præpoſtere ſcripta, inverſa, adulterina, & in meram barbariem detorta; quædam olim a me parum penſitate repoſta: quæ nunc limatiora legas velim, & Academicis noſtris impertias, qui nunc plurimum florent, idque Bononiæ. Nec ex lectione plauſum, aut laudes expecto; ſatis, ſuperque ſatis mihi bene ceſſiſſe judicabo, ſi paribus ſuffragiis utar; nec id minimum, quando ex altera Euripidis Iphigenia colligitur pares calculos adeptum in Areopagitico judicio evadere ſuperiorem. Vale.

Retractata apud Plautum quædam. cap. cc.

ECce tibi Plautus iterum excutiendus, cum quo formidoloſius bellum conſero, quam cum Excedra, ſemper enim monſtris fœcundiſſimus eſt, & dum unum auferſ, aliud influit. Sed ego parum prudens, qui Ægyptium candefacere ſatago, & ad vitam cadaveroſum revocare. *Sed Dii facientes adjuvant*, adagio Varroniano inolevit. Pauca repaſtina-

ſtinare hic ſatius duxi, quoniam & me libentius, quam cæteros corrigo, omneſque invito, quos per genium virtutis adjuro, exerant vires, & ad conflictum ſe parent, idque primum experiantur in meis, ſi modo aliquid decoctius habent, quo poſſint poſteritati conſulere. Non enim ex his ſum, qui nævos ſuos amant, & ſe, & ſua ſine rivali complectuntur. Sed ad procinctum.

Ægre Lector ſibi perſuaſerit, poſt tot, tantoſque in Plautum labores tam a Georgio Alexandrino, quam a Pio, & Saraceno exantlatos, a Brixiano Profeſſore tentari quid novi, aut proferri in eo argumento potuiſſe. At contra adeſt ipſe, Pylades nimirum Buccardus, & in Præfat. mox queritur, innumerabilia in Plauto relicta a Georgio errata, itidem tria millia a Pio, & Saraceno in eundem invecta, *ut qui* (ait ipſe de Plauto) *ante Georgium ægrotabat, bis duobus veluti inſulſiſſimis Medicis ad extremam perniciem deductus, & pene conclamatus cenſeretur*. Damnat præterea Georgii erectiorem, atque immodeſtam oſtentationem, herculeis ærumnis ſuos in emendando Plauto labores comparantis, *cui quidem* (ita proſequitur) *ſatis fuerat, ſe pro virili Reip. Literariæ prodeſſe, & meliorem Plautum reddere voluiſſe, profiteri*. Opus ſuum Aloyſio Dardano (magnus hic fuit Venetæ Reip. Cancellarius) Pylades nuncupat ob inſignia, quibus ab eo affectus fuerat, beneficia, & ob ſummum honorem, in quo literas, literatoſque Viros Dardanus ſemper habere conſueverat. Antequam Epiſtolam ipſam nuncupatoriam afferam, recitabo verſus quoſdam ipſius Pyladis Opus ſuum Marini Becichemi Scodrenſis, qui ea tempeſtate principem in Academia Brixiana inter Profeſſores locum tenebat, ma-

gnique

gnique erat etiam apud exteros nominis, judicio ſubmittentis. Occurrunt illi in ejuſdem Profeſſoris Prælectione in Plinium, ubi deſumpta occaſione cauſam ſuam agendi adverſus calumniatorem quemdam, a quo aſſiduis dicteriis proſcindebatur, inter ceteros teſtes ad famam ſuam vindicandam, his verbis Pyladem inducit: *Quis Brixiano Pylade doctior, qui præter alia ſui ingenii monumenta Plautum vitio temporum penitus corruptum a ſitu pene vindicavit? Suas tamen caſtigationes pro ſua comitate, ingenuoque ingenio noſtræ cenſuræ hoc Epigrammate ſubjicit Pylades:*

Perlege Brixiacæ moderator docte juventæ,
Quæ dedimus virgæ ſcripta notanda tuæ.
Quæ quamvis pudeat ſic incorrecta videre,
Qualiacumque tamen conſule, quæſo, boni.
Omnia quæ fuerint levibus delicta libellis
Tolle, ut in his nullum crimen ineſſe queat.
Verba tuis verbis, ſenſus quoque ſenſibus ipſis,
Arbitrio varies omnia dicta tuo.
Gratus erit nobis in mendis omnibus error,
Sit modo Becichemi facta litura manu.
Neve unum immenſam pigeat percurrere ſylvam,
Atque emendandi ferre laboris onus.
Addet ſe ſocium bonus ecce Britannicus, & te
Ut juvet, incumbet ſedulitate pia.
Surge age jam Patriæ decus immortale, tuis nam
Accedet meritis gratia ſumma. Vale.

Damus nunc Epiſtolam, ſeu Præfationem Pyladis ex Editione Brixiana an. 1506. in qua præmittitur Supplicatio, & Privilegium hujuſcemodi.

Sereniſſimo Principe, Excellentiſſima, & Illuſtriſſima Sig^n^oria

CUm ogni debita reverentia ſe expone, per nome di ſui fideliſſimi ſervitori, li heredi del q. Jacomo Britannico, olim

olim Stampador de libri in la città de Breſſa; cum ſit c lre dapoi la morte del q. Pilades academico, olim profeſſor de ſtudii de humanità a Salò, foſſe trovato el Commento ſopra Plauto, per lui compoſto, & havendo el dito q. Iacomo Britannico preparato una bella littera, per ſtamparlo in bona, & optima forma, foſſe prevenuto dala morte, & per non eſſer mai ſtampado da perſona alcuna, ne ſoto el dominio dela Signoria voſtra ne in altro loco, loro heredi l'anno ſtampado; ma dubitando, che poi ſtampado, altri a concurrentia el vegniſſeno a ſtampar a danno, & ruina de dicti heredi; ideo ſupplicano la illuſtriſſima Signoria voſtra, la ſe degni concederli, che dapoi che l'haveranno ſtampato el dito Commento, niuna altra perſona de che condition ſe voglia, non lo poſſa ſtampar, ne far ſtampar fino ad anni diece ſubſequenti in alcuna terra, ne loco de la Signoria voſtra, ſotto pena de ducati ducento a chi contrafarà, & de perder i volumi; da eſſer applicata per uno terzo a quello officio, al qual primo ſarà fatta la denuntia, & haverà expedito el contrabando, uno terzo al voſtro Arſenal, & laltro terzo alli ditti ſupplicanti; & ſe nel ditto termine de anni X. tal Commento foſſe ſtampato in terre, & loci alieni, chel non ſe ne poſſa vender alcun volume in alcuna terra, ne loco della Signoria voſtra, ſotto pena de perder i volumi, & de ducati doi per ogni volume, da eſſer applicada come è ditto del altra ſopraditta, la qual conceſſion, & pena preditta, poſſi eſſer exequida per ogni Officio, Magiſtrato, & Rector dela Signoria voſtra, & come è il conſueto de quella de conceder, & per zornata concede a ſuoi ſubditi in ſimil caſi, ala gratia dela qual i ditti ſupplicanti ſempre ſi ricomanda.

Quod ſupraſcriptis ſupplicationibus fiat ſicut petierunt.

Conſiliarii

Ser Bertolameus Minio.

Ser Andreas Minoto.

Ser Leonardus Grimani.

Ser Franciſcus Foſcarus Eques.

Nicolaus Gambus Notar. Curiæ majoris ex autentico fideliter exemplavit: M.DVI. die X. Decembris.

Sequi-

Sequitur mox Pyladis Buccardi Epiſtola :

Pylades Buccardus ſalutem plurimam Aloyſio Dardano Veneto.

SI Georgius Alexandrinus, Vir quidem noſtra ætate non obſcuri nominis, quippe qui & Græcæ, & Latinæ eruditionis ſatis haberet, Chalcographis Plauti Comœdias imprimere volentibus, quia in illis vel orthographiæ neſcio quid addidiſſet, vel paucas dictiones, Scriptorum ignorantia confuſas, & inculcatas ſeparaſſet, laborioſum conatum ſuum ejuſmodi, laboribus herculaneis comparandum cenſuit, profeſſus, tum demum ſe Leonem prodigioſum deviciſſe, Excedram, Cervam, Æripedem, Aprum Ætolicum, Stymphalicas aves, Anteumque debellaſſe; quid de nobis dici jure poſſit, qui non pauca quædam, ſed innumerabilia ab illo relicta errata, vel Scriptorum inſcitia, vel correctorum, aut potius perverſorum audacia ſuſtulimus? qui cum duobus Plautinis interpretibus, Joanne Baptiſta Pio Bononienſi, & Bernardo Saraceno Veneto (pace utriuſque dixerim) deluctati, vix tandem eorum ineptias, & futiles commentationes excuſſimus, quibus ad tria errorum millia debacchati, univerſum fere Plauti ipſius Codicem, fœdis maculis oblitum reddiderant, ut qui ante Georgium ægrotabat, his duobus veluti inſulſiſſimis Medicis ad extremam perniciem deductus, & pene conclamatus cenſeretur? qui demum verſus Poetæ ad certam regulam, & libram a nullo umquam tentatam, redegimus? quandoquidem ea omiſſa, nihil firmum, aut ſolidum, vel dici, vel intelligi poſſet, id quod interpretes ii, vero verius oſtenderunt, ut a nobis ſuis locis patefiet. Hæc autem non tam præfari libuit, ut tribuendum nobis plurimum arbitraremur ob hanc induſtriam, quam ut Georgii ipſius Alexandrini oſtentationem paulo erectiorem, atque immodeſtam damnaremus. Cui quidem ſatis fuerat, ſe pro virili Reip. Literariæ prodeſſe, & meliorem Plautum reddere voluiſſe profiteri. Atque utinam, ne ipſe quoque audaciuſcule in eundem Poetam manum injeciſſet, nam neque glandionica ſuilla, neque ſpathalia, neque Cantharidum rictus, neque multa alia monſtra a nobis exploſa, jam annos circiter triginta, per Italiam, & cæteras Orbis

partes

partes furuiſſent. Movit nos amor publicus, ut laborem hujuſmodi recognoſcendi Plautini Codicis deſumeremus, quum plagis innumerabilibus affectum, perverſum, mutilum, obrutum, ac pene exhalantem vidiſſemus. Verum, quum nihil propterea egiſſe, laboreſque, & vigilias tantum deſudaſſe, & abjeciſſe videremur, ſi perfectum jam, & abſolutum corpus offuciis, & luto, ſordibuſque duorum ignobiliſſimorum pictorum illini, deturparique ſineremus; Pii ineptias, vanaſque commentationes, & damnabiliſſimas caſtigationes, immo verius corruptiones, pueriles prærerea, & omni levitate, & falſitate redundantes; Saraceni emendationes, & interpretamenta pati non potuimus adoleſcentum, & aliorum ſtudii literarum deditorum aures penetrare, ne peſtis teterrima palladium exercitum jam adorta, vel Univerſum protinus excuderet, vel in Gallicam tabem converſa, male illum omnino totis vitæ diebus agitaret. Commentarios itaque noſtros in eundem Poetam agreſſi, quibus potuimus viribus, ſincerum illum, & emaculatum conſervare, apertiſſimoſque ipſius ſenſus omnibus tradere ſtuduimus. Ingenue tamen hoc teſtati, nos omnia illius ſenſa penitus adiiſſe minime profiteri, quin ſuperfuiſſe nonnulla, ne nobis quidem ſatis intellecta, tum vitio temporum, tum vero Codicum fragmentis, ſed ea quidem pauca admodum. Satis autem viſum eſt, publicæ utilitati, quo ad vires noſtræ effunderentur, profuiſſe, utque cognoſcenda hæc, corrigendaque nobis Georgius reliquit, ſic nos quoque aliis cetera poſt nos memoranda relinquimus. Hanc vero lucubrationem noſtram, hoſque quinquenii aſſiduos labores, cui potiſſimum nomini dicaremus, quum diu mente, animoque agitaviſſemus, tibi uni, Aloyſii Dardane, nuncupandos cenſuimus, ut qui literas, literatoſque viros ſummo ſemper in honore habuiſti. Ad hoc etiam illud accedit, quod tantum me tibi, pro tuis in me maximis beneficiis, debere ſcio, ut quum nullis jam fortunæ bonis tibi poſſim ulla ex parte ſatisfacere, ſtatuerim induſtria ſaltem mea tibi teſtatum relinquere, me, etſi magno locorum intervallo a te ſejunctus ſum, animo tamen tibi conjunctiſſimum eſſe, omnique ſtudio ad tuam dignitatem ornandam deferri. Vale, meque, ut ſemper feciſti, ama plurimum.

D Ante-

Antequam Pylades Buccardus Opus ſuum perficeret, diem abſolvit extremum. Itaque Joannes Britannicus, tum amicitia, quæ inter ipſos intercedebat, tum ejus rogatu, nam morti proximus Pylades (quod antea ſæpenumero fecerat) labores ſuos in Plautum eidem magnopere commendaverat, iis evulgandis operam ſuam contulit. Rem narrat ipſe Britannicus in Epiſtola ad Aloyſium Dardanum, & in ea ſignificat, Pyladem duodeviginti Comœdias correxiſſe, & quinque tantum expoſuiſſe, nimirum Amphitryonem, Aſinariam, Aululariam, Captivos, Moſtelariam, partemque Curculionis, in omnibus tamen aliis loca complura interpretatum fuiſſe, & ubique multa ex fide veterum Codicum aut deficientia ſubſtituiſſe, aut perverſa emendaſſe: *Neminẽ ſane* (inquit Britannicus) *vel mediocriter eruditum fore exiſtimo, qui quum opus tam accurate caſtigatum offenderit, non plane ſperet, omnia poſſe per ſe intelligere*. Quanti faceret Pyladis eruditionem Britannicus, ac præſertim ſuſceptam ab eo curam in Plauto emendando, atque enarrando, deprehendi etiam in brevibus quibuſdam Britannici Adnotationibus confectæ ab ipſo Juvenalis explanationi præmiſſis, ad quarum calcem corrigens Plauti locum quemdam in Captivis, & alium in Amphitryone, eas Adnotationes ita concludit: *Verum quum Pylades noſter, quem Græce, Latineque apprime doctum agnoſcimus, id oneris ſuſceperit, ut omnes ejus Comœdias ſolertiſſima diligentia recenſeat, omneſque verſus ad priſtinam pedum legem reducat, ac veluti totum Auctorem in aliam jam imaginem converſum reformet, multiſque adhibitis tum novis, tum*

vete-

veteribus Exemplaribus, jam pluſquam tria millia mendorum ex eo ſuſtulerit, cum nova etiam, & mirabili commentatione, omnia mihi ſilentio prætereunda duxi, cum ipſe omnibus cumulatiſſime ſit ſatisfacturus. At non omnibus Pyladis vigilias cumulatiſſime ſatisfeciſſe, conſtabit illico poſt Epiſtolam Britannici.

Joannes Britannicus ſalutem plurimam Aloyſio Dardano Veneto.

PYlades Buccardus, Vir non minus Græce, quam Latine apprime eruditus, qui cum maxima mihi, dum vixit, interceſſit familiaritas, quum ad eum gravi morbo oppreſſum viſendi gratia biduo, antequam diem ſuum obiret, acceſſiſſem, cœpit, poſt multos inter nos mutuos amplexus, atque oſcula multa, quum mihi Neſtorem filium ſuum, tanquam qui ſe vicinum morti cerneret, plurimum commendaſſet, commemorare id, quod antea etiam ſæpe fecerat, ſe quum ad communem omnium ſtudioſorum utilitatem, tum ad dignitatem linguæ Latinæ augendam, non ſolum corrigendarum omnium Plauti Comœdiarum curam, ſed etiam earum interpretationem ſuſcepiſſe, verum ſuperventu languoris interpellatum, non potuiſſe, quod animo deſtinaverat, in totum perficere, duodeviginti duntaxat correxiſſe, tanta tamen diligentia accerſitis undique quampluribus, tum veteribus, tum novis exemplaribus, obſervataque omnium carminum modulatione, ut in iis nihil deſiderari poſſe putaret. Præterea autem quinque tantum interpretatum eſſe, Amphitryonem, Aſinariam, Aulul ariam, Captivos, Moſtellariam, partem Curculionis, atque etiam in omnibus aliis loca complura enarrata; ſed a me petere, ut ſi quando Opus poſt obitum ſuum publicandum cenſerem, id omnino Aloyſio Dardano Veneto dicarem, quem ob multa ejus in ſe merita, ſingularemque, ac propenſam in omnes literarum ſtudioſos benevolentiam plurimi ſemper feciſſet. Itaque quum ab obitu ejus labores diligenter, accurateque ſæpe inſpexiſſem, utpote qui omnibus in hoc diſciplinarum genere verſantibus mirabiliter profuiſſet, non putavi Opus in aſtruſo habendum. Nam cum in omnibus Comœdiis mul-

Digitized by Google

ta ex fide veterum Codicum, aut deficientia ſubſtituerit, aut perverſa emendaverit, aliaque huc, atque illuc falſo tranſlata in ordinem retulerit ſuum, animadverti in Moſtellaria, ut nomen habet a monſtris, tot monſtra ab eo perdomita, atque ſublata, ut quum non modo verſus, ſed Scenarum ordo confuſus foret, nullus omnino antea ſenſus percipi poſſet. In Perſa etiam mediam paginam offendimus, quæ, ut ipſe tranſtulit, in Stichum transferenda fuit. Sed quid ego hæc verbis proſequor? Unicuique facile ad judicandum erit, quantum Pylades de Plauto benemeritus ſit, qui alia cum his exemplaria contulerit. Neminem ſane vel mediocriter eruditum fore exiſtimo, qui, quum Opus tam accurate caſtigatum offenderit, non plane ſperet omnia poſſe per ſe intelligere. Animo igitur hilari, atque benigno, Aloyſi Dardane, accipias labores Pyladæ, qua tibi dicari non ſolum verbis mandavit, ſed etiam declaravit Epiſtola, quam ſane in ejus ſcriptis ita a ſe compoſitam offendimus, ut præſeferret quod mente ſua conceperat, feliciter poſſe abſolvere; quam quidem Epiſtolam, licet ad rem in totum non faciat, non putavi tamen ſupprimendam, ut omni ex parte optimum ejus propoſitum omnibus foret perſpicuum. Quæcunque igitur ab eo elucubrata fuerunt, accipies, ut ſuæ in te obſervantiæ pignus, & monumentum. Unum reſtat, Vir humaniſſime, ut Neſtorem filium ejus in amicitiam, fidemque tuam ita recipias, ut intelligat lucubrationes patris tibi gratas fuiſſe. Hoc autem tibi confirmo, te ex gratiſſimis, honeſtiſſimiſque moribus adoleſcentis ſummam voluptatem eſſe capturum; prudentem enim, officioſumque cognoſces, & dignum qui a te ametur. Britannicum autem tuum, qui te, familiamque tuam nobiliſſimam ſumma proſequitur obſervantia, in numero tuorum fac habeas. Vale.

Et poſt excerpta quædam de vita, Comœdiiſque Plauti ex Auctoribus graviſſimis a Georgio Alexandrino, nec non ſubjecta Fabularum nomina, ſequuntur hi verſus:

Poema, Lector, candidum Plauti vides,
Ut optaſti, redactum jam in ſuos pedes;

Lapſa-

Lapſabat dudum plantis quod trementibus,
Ac plagis male tranſverberatum plurimis,
Dum dextris rudium volveretur noxiis,
Errabat, quærens aſſertorem quempiam;
Sed jam tot annos prorſus nullum invenerat.
Breve eſt hinc ſcire quis manus porrexerit
Vindex fautrices, & Vatem hunc jam debilem
Claudis meantem greſſibus receperit,
Confoſſum multis erigens induſtriis,
Ac vulnus oleo multiplex claudens ſuo.
Requiris nomen, non prolatum his verſibus?
Dum nulli ſtudet hic Auctor arrogantiæ,
Utilitati ſat habens conferre publicæ.
Sed ſi omnino cupis id ſcire, ingenio utere.

Et in fine Voluminis.

Lector optime, ſcito has Comœdias viginti Plautinas, ex quibus Pylades Buccardus duodeviginti, ſolerti diligentia, correxit, atque ex iis quinque elegantiſſime interpretatus eſt, a Jacobo Britannico Brixiæ impreſſas fuiſſe, omni adhibito ſtudio, ne ab archetypo aberraret, anno ſalutis M.D.VI. tertio Kalendas Decembris.

Pyladis caſtigationes, & enarrationes, licet magnam illico adeptæ fuerint auctoritatem apud Grammaticos pleroſque omnes, quorum judicio ſolus ipſe Plautinos ſales, & numeros ab inferis revocaſſe putaretur, non defuit tamen earundem oppugnator, ac Georgii Alexandrini vindex, Thadæus nimirum Ugoletus Parmenſis, ipſius Georgii diſcipulus, quem Virum plane doctum, & ipſo Pylade longe doctiorem pronunciare non dubitat in Epiſtola ad Lucinum Arnutium Alexandrinum. Ea præmittitur Venetæ, quam vidi, duodecim annos poſt laudatam Brixienſem evulgatæ Editioni, a Luca Olchinenſi Canonico curatæ, in qua, ut titulus præſefert, Plautinæ Comœdiæ ex collatione Florentinæ

tinæ fidelioris impreſſionis recenſentur, & aliarum omnium, quæ inveniri potuerunt; collegitque in ea Lucas, præter Ugoleti Adnotationes, & præter Pyladis Commentarios, atque Scholia Grapaldi, & Epiphyllides Anſelmi, quæ omnia Ugoleti Editio ſimul complexa fuerat, collegit, inquam, Commentarios Saraceni, Vallæ, & Pii, & de ſuo marginales Notas, & Indicem adjecit. Uſus eſt autem Ugoletus præſertim Codice Baſileæ exſcripto, ut ipſe teſtatur in ea Epiſtola, *ſeptuageſimo ſeptimo ab hinc anno*, aitque inde duodecim ultimas Comœdias Plautinas emanaſſe. Grapaldum, & Anſelmum (de reliquis dictum eſt ſupra) Ugoletus commendat, priorem quidem, quod ejus Scholia eruditionis ſint plena; poſteriorem vero, quod ejus Epiphyllides nitidæ ſint, & comptæ. Grapaldi Elogium legitur in Paulo Jovio, & ad illud Georgii Anſelmi Epigramma. De Thadæo autem Ugoleto mentionem facit Valerianus de infelicit. Literat. lib. II. his verbis: *Tadius* Ugoletus*, patria Parmenſis, Vir maxime unus, cui fortuna ſit arridere viſa, dum juventutem apud potentiſſimos Reges magno in bonore peragit, eorumque favorem in ſe propenſiſſimum ſentit. Is tamen Mathia Pannoniæ Rege defuncto, multiſque tota Italia Principibus defectis, in Patriam, re admodum tenui, reverſus ad didaſcalicas nugas ſe conferre coactus eſt; quo ex labore vix tantulum adſequebatur, quod ad neceſſaria vitæ ſuſtentanda ſufficeret. In ea demum inopia defecit, neque quicquam ex magnis, & multis Operibus, quæ magno cum labore, & diligentia lecta incboaverat, ſpatiis excluſus iniquis relinquere potuit abſolutum*. Reliquit

liquit profecto, breves illas Adnotationes, quas licet tumultuaria opera editas, ſperabat legentium utilitati, ac commoditati profuturas, ne Grammaticorum libros etiam in rebus minimis evolvere cogerentur, quibus tamen nomen ſuum præponi non curavit, *quia* (ait ipſe) *certi eramus, noſtras a Pylade enarrationibus facile diſcerni poſſe. Illæ enim, aut de ſyllabis, aut de metri ratione diſſerunt, aut Pium, & Saracenum vellicant, & plerumque (ut ait Poeta) Tergora diripiunt coſtis, & viſcera nudant. Noſtræ vero nihil horum.*

En Epiſtola Ugoleti ex ea Editione Veneta an. 1518.

Reverendo Domino Joanni Lucino Arnutio Alexandrino, humanarum, divinarumque rerum conſultiſſimo Thadeus Ugoletus. S.P.D.

Veteres Græcorum Grammatici, quos criticos appellabant piluti, ſeverique judicii, ac celeberrimi doctrinarum profeſſores, Codices temporum incuria, aut Librariorum indiligentia depravatos, aut alia quapiam cauſa vitioſos, vitia tollentes, curioſe emendare, diſtinguere, & annotare conſueverunt. Quare nunquam alicujus indiligentiam impunitam tranſire paſſi ſunt. Nam & in Homerum Poetarum parentem, judicii ſui ſpicula torquere non extimuerunt. Conſtat enim Iliadem (ut verſus obelo notatos præterfluere ſinam) in viginti quatuor volumina, ſecundum XXIIII. literarum numerum, quo Græcia utitur, totidemque Odyſſeam, non ab ipſo Poeta, ſed a Grammaticis fuiſſe diviſam. Noſtri quoque in omnibus Græcorum ſtudia ſectati, eaque ab initio tenuiter accepta, mox in effuſum, ac latum eruditionis campum dilatare ſoliti, itidem fecerunt C. Octavius Lampadio Nævii bellum Punicum, unico volumine, expoſitum, propter magnitudinem, in ſeptem diviſit. Tucca, & Varrus multa in Virgilio mutaſſe creduntur. M. etiam Tullius Romanæ eloquentiæ unicum prope lumen, non parum laudis ſe adeptum putavit, ſi Lucretii libros, qui ſunt ſcripti ad C. Memium de natura rerum quam emendatos poſte-

Digitized by Google

poſteritati traderet. Quum autem noſtris temporibus omnia fere volumina, partim librariorum inſcitia, partim impreſſorum negligentia, aut temporum vitio, magnis ſcateant erroribus, omnis Grammaticorum turba, non ſolum ſordidior, ſed, ſi diis placet, etiam lautior hanc emendandi conſuetudinem ita avide fovet, obſervat, & amplectitur, ut nil ſupereſſe putet, niſi in emendandis Codicibus ingenii ſui vires oſtentaverit, malitque aliena corrigere, quam ſua prodere. Ego quoque non invitus ad emendandum Plautum me adcinxeram, ut unus de grege illo eſſem, ac tibi Plautinarum deliciarum ſtudioſiſſimo morem gererem; ſed Pyladæ Brixiani lucubrationes me hoc onere levarunt, tantum nominis, ac auctoritatis adeptæ apud Grammaticos ſemitarios, omnia quaſi per nebulam cernentes, ut ſolus hic Plautinos ſales, & numeros ab inferis revocaſſe putetur. Sunt tamen, ſi verum fateri voluerimus, non indignæ cognitione, utpote quinquennio elaboratæ, nec dum abſolutæ. In his tamen multa ſunt, quæ probes, multa, quæ damnes, ac rejicias, dubiteſque, utrum vitia, an virtutes majores. Nam, niſi me guſtus fallit, dum Codices, temporum injuria, labefacti, & pleriſque in locis exeſi, numeros ſupplere, ac in priſtinum nitorem reſtituere, ſenſuſque pro libidine elicere conatur uſque ad vitium diligens, multa addit, multa invertit, ac delet; majorem proculdubio illi laudem conciliatura, ſi, uti erant intacta, reliquiſſet. Illud non queo ſatis mirari, unde hic, & plerique alii tot antiqua Plauti exemplaria habuerint, teſtimonio quorum emendationes ſuas confirmant, cum mihi non ſolum Italiæ, ſed fere totius Europæ Bibliothecas excutienti vix unum, aut alterum hactenus videre contigerit. Verum, ut a Pylade perperam emendata, & temerarie, citraque ullum pudorem addita, aut male interpretata palam facerem, una ratio ſuadebat; quia ille, Epiſtola quadam ad Aloyſium Dardanum Venetum, indigne, illiberaliterque ſtili aciem diſtrinxit in Georgium Merulam Alexandrinum συμπολίτην σου, & præceptorem meum, Virum plane doctum, & ipſo Pylade longe doctiorem, cui quicquid doctrinæ, aut judicii in me eſt, acceptum refero. Altera diſſuadebat, ne mihi vitio ver-

tere-

teretur, quia in mortuum ſcriberem objectis reſpondere nequeuntem; præcipue cum Tryphæus Ariſtophanis, & omnes Scriptores mortuis parcendum eſſe cenſeant. Sed ego tetigi terram, atque, ut ait Plautinus Tranio, nihil formido, pax mihi eſt cum mortuis; quamvis nec vivis, nec vita functis ulla fiet injuria, ſi quid ſuper quibuſdam carminibus falſo Plauto adſcriptis, aliter quam Pylades, aut alius quiſpiam, ſentio, tibi breviter indicavero; de quo copioſius in Commentariis noſtris in Amphitryonem dictum eſt. Eſt Scena in Amphitryone tali principio:

Quis ad fores? Ego ſum. Quid, ego ſum? Ita loquor. Tibi Juppiter; claudit vero hac fini:

Sacrifico ego tibi. Qui? Quia enim te macto infortunio.

Ab hoc verſu (ubi multa exoleta deſiderantur) uſque ad illum:

Vos iſthæc inter vos partite, ego abeo, mihi negotium eſt, inſerta ſunt CLXX. carmina, quæ jam in impreſſis Codicibus leguntur, a pleriſque omnibus pro Plautinis recepta. Adulterinorum carminum principium tale eſt:

Tun' me mactes carnufex?

in quo enarrando ſic Pylades: „Hoc reliquum hujus Scenæ, „& duarum inſequentium Scenarum in pleriſque tum anti-„quis, tum novis Codicibus deficiebat. Quod quamquam „Saracenus a ſe animadverſum dicat, tanquam adulterinum, „& ſubdititium non cenſuiſſe ſe, admittendum in Plautinam „familiam, nos contraria ſententia cenſuimus uti nativum „proprium, conſanguineum, & legitimum, quandoquidem „& ſententia abſolutiſſima cum ſuperioribus convenit, & „verſus hi Plautinam olent lepiditatem, & Nonius eorum ali-„quot pro Plautinis citat, quemadmodum in verbo *exantlare*, „& in verbo *minitabas*, & in verbo *impedire*, ut infra dicemus.„ Hactenus Pylades, a quo tantum diſſentio, quantum Saraceno aſſentior ſcribenti Pythio vera magis tripode, præſertim cum niſi in impreſſis Codicibus reperiantur; ſi in aliis extarent, jamdiu vulgata eſſent ab his, qui erroris ſui inanias veterum Codicum teſtimonio probare ſolent. Pylades autem, diſſimulator vafer, credulæ, & ſimplici juventuti illudere ratus, quo ſententiam ſuam tueretur, inſeruit his adulterinis quædam carmina a Nonio citata, ut illud:

Ita ego certo cruce, & cruciatu mactabo, exi foras Maſtigia.

ſed diſſimulavit hoc ſe legiſſe in Nonio ſibi peculiari; & illud:

Pertolerarem vitam, cladeſque exantlarem impatibiles:

quamquam hoc citetur a Nonio ex Amphitryone Actii; ſed in nomine nulla mihi controverſia, cum conſtet Plautum teſtimonio M. Varronis, & Sexti Feſti Pompei in Epitomate quinquaginta librorum Verri Flacci de priſcis verbis, & Prologorum Aſinariæ, & Mercatoris appellatum fuiſſe Marcum Actium Plautum; & Aſinium quoque, ſi Codici meo fides adhibenda Baſileæ exſcripto LXXVII. ab hinc anno, ex eo exemplari, e quo XII. ultimæ Comœdiæ Plautinæ emanaſſe traduntur; & illud:

Quid minitabas facturum, ſi iſtas tetigiſſem fores?

& illud:

Imo hunc ego Thebani cives, qui domi uxorem meam
Impudicitia impedivit, theſaurum ſtupri teneo.

Cætera omnia ſubdititia ſunt; mirorque, ubi nàm Plautinam lepiditatem Pylades agnoſcat, niſi fortaſſe in hoc verſu, qui eſt adulterinorum ultimus:

Rationes jacent, judicium ſilet, quid agam neſcio.

Enimvero ut quivis judicare poſſit, Pyladæ, an mihi credendum, aliquot legitimos Plauti verſus conferam cum adulterinis, quorum duo in primis ſe mihi offerunt:

Si minuſculo digito increpuerint fores, hac tegula
Tuum diminuam caput, ut cum dentibus linguam excreet.

Pylades hunc locum ſic interpretatur: „Hac, inquit, tegula, „quam manu tenebat, ut qui in ſuperiore tecto ante januam „conſtiterat tegulis confecto, tuum diminuam caput; neque „apparet uſquam Mercurium ipſum peluim, atque aquam „habuiſſe, qua Amphitryonem inſpergeret, ut Pius ſuperius „dixit.„ Ego vero, non ut Pium Bononienſem hominem in literis diligentem, ac de Plauto haud male meritum, nec mei immemorem defendam, ſed ut magis Pyladæ judicium redarguam, Plauti carmen adſcripſi, ubi Mercurius Amphitryonem ſic alloquitur:

Næ tu poſtulas matellam tibi aquæ infundi in caput.

In hoc nulla tegulæ mentio, ſed aquæ, & matellæ, ideſt vaſis

vaſis aquarii; ſicut nec in illo itidem Plautino, quod ſequitur:

Optimo jure infringatur aula cineris in caput.

Hæc carmina, quæ modo retuli, ſunt genuina Plauti, ſed ſubdititii carminis Auctor tegulam finxit, quoniam meminerat, Mercurium dixiſſe:

Ibo intro, ornatum capiam, qui potius decet,

Deinde ſurſum aſcendam tectum, ut illum hinc prohibeam.

Sed ne in re frivola criſtam tollere videar, ſi alterum carmen adulterinum oſtendero, haud ultra progrediar, quod tale eſt:

Ob iſtbuc indignum dictum te, obſtricto collo, hac diripiam.

Hoc Pylades ſic enarrat: „Jupiter in Amphitryonem manum „extendens per collum eum cœpit; abſtraxitque invitum, „fauces illi ſtringens, & væ miſero mihi clamitare cogens.„ Non vidit Pylades, cum hæc ſcriberet, ſi hoc eſſet Plauti carmen, ut ipſe credit, & affirmat, quam inſigni nota dignus eſſet Poeta, ſi tam indiligenter, ne dicam indocte, citra decorum, quod eſt præcipuum inter poeticas virtutes, introduxiſſet Amphitryonem Imperatorem ſtrenuum, & magnanimum, cujus auſpicio, & ductu Teleboæ ſuperati ſunt, ſubito terrore conſternatum, femineo hejulatu ſe miſerum clamitantem. Imo aliter Plautus; ille enim inducit Jovem, dum Amphitryonem, obſtricto collo, traheret ſic dicentem:

Manifeſtum hunc, obtorto collo, teneo furem flagitii;

dein Amphitryonem, uti decebat Imperatorem fortem, ac imperterritum, vim vi repellentem, haud impigre injecta manu in Jovem ſic clamantem:

Imo ego hunc, Thebani cives, qui domi uxorem meam

Impudicitia impedivit, theſaurum ſtupri teneo.

Hæc ſatis, & fortaſſe nimium quam decuit, ne quis arguat me e Muſca Elephantum facere. Non ignoro me multa præterire aliter a Pylade emendata, quam legantur in Codicibus fideliter, haud fluxe, ut illud in Amphitryone:

Æcaſtor condignum donum, qualis eſt, qui donum dedit;

in quo enarrando ſic Pylades: „Ut opinor, *Qualis eſt*. Ita „habent Codices antiqui, & novi quoque, & verſus ratio „quadrat. Cur igitur Pius corrigit, *qualis ipſe viderit*.„

Neutrum horum in Plauto ſcribendum nos admonet Nonius Marcellus in Volumine de indiſcretis generibus, quod nos olim e Germania, ſicut pleraque alia, in Italiam attulimus. Apud illum ſic ſcriptum comperio: *Culeſt*, pro *qualis eſt*. Neutrum poſitum, pro maſculino. Plautus in Amphitryone:

Ædepol condignum donum culeſt qui donum dedit.

Et poſt aliquot hinc inde dicta de genere ſive maſculino, ſive feminino duarum vocum *Anguis*, & *Acheron* ita ſubdit Ugoletus:

Notavi præter hæc alia plurima, quæ olim publicabuntur, non ut ullam de erratis illius laudis occaſionem captem, ſed ne teneram juventutem judicii expertem erroribus involvi patiar. Leges interea Plautum ſtudio, diligentiaque Pyladæ Buccardi correctum, præter Trinummum, & Truculentum, quas morte præventus intactas reliquit, editis etiam Commentariis in Amphitryonem, Aſinariam, Aulullariam, Captivos, Moſtellariam, & partim Curculionis; quibus quoniam multa deeſſe videbantur, curam haud minimam lectoribus adlatura, adnotatiunculas noſtras, tumultuaria opera editas, inſeruimus, legentium utilitati, ac commoditati conſulentes, ne re etiam minima Grammaticorum libros evolvere cogerentur; quibus nec nomen noſtrum præponendum curavimus, quia certi eramus noſtras a Pylade enarrationibus facile diſcerni poſſe. Illæ enim aut de ſyllabis, aut metri ratione differunt, aut Pium, & Saracenum vellicant; & plerumque, ut ait Poeta,

Tergora diripiunt coſtis, & viſcera nudant.

Noſtræ vero, nihil horum. Has igitur, qualeſcunque erunt, tibi ſummo ingenio, ſumma eloquentia, ſummo conſilio, & in omni doctrinæ genere eminentiſſimo, dicavimus, ut ſi quando a ſeverioribus ſtudiis, hoc eſt, juriſconſultis tuis, relaxandi animi gratia, ad hæc feſtiviora te contuleris, Plautum nitidiorem, quam antea viſebatur, evolvere queas. Scholia quoque Franciſci Marii Grapaldi, Viri docti, & facundi, eruditionis plena cum his imprimenda duximus; quia non minimum præſidium Plauti ſtudioſis allatura videbantur. Georgii etiam Anſelmi Epiphyllides nitidæ, & comptæ

ad

Digitized by Google

ad me ſcriptæ, cum rerum varietate, tum copioſa utriuſque linguæ doctrina, non ſolum promptiſſimum Scriptoris ingenium, dicendi facultatem, eloquendi ſuavitatem exprimentes, ſed unumquemque etiam doctiſſimum ad ſe adjicientes, exornabunt Rudentem, Sthicum, Trinummum, & Truculentum. Hoc tibi, ſuaviſſime mi Lucine, perſuadeas velim, ſi otium nactus ero, quod propediem patrociuio tuo adſecuturum confido, futurum ut auſpiciis tuis ſtudio, laboreque noſtro Plautus in Plauto minime requiratur. Vale, Muſarum decus, & me nt amas, ama.

Et in fine Voluminis.

Finiunt viginti Plauti Comœdiæ, poſt omnes impreſſiones ubique terrarum excuſas, diligentiſſime recognitæ, ſummaque diligentia caſtigatæ, impreſſæque Venetiis per Melchiorem Seſſam, & Petrum de Ravannis Socios, Anno Domini MDXVIII. die duodecimo Auguſti.

Mirum non eſt, primas, quas Pyladis in Plautum lucubratio obtinebat in Scholis Grammaticorum, eidem invidiſſe Thadæum Ugoletum, quem valde decebat pugnare pro præceptore ſuo, & una ſimul pro cive clariſſimi Mecenatis, cui novam Plauti Editionem dicabat, ſcilicet Joannis Lucini Arnutii. Maximis laudibus hunc celebrat Jo. Marius Mattius Brixianus in Epiſt. Nuncupatoria Opinion. affirmatque, eum præter nobilitatem generis, fultum ſubſidio ſcientiæ juris, & ornamentis omnium liberalium artium, ſe dediſſe in familiaritatem Leonis, & Clementis Medicum, antequam thronum Pontificium conſcenderent, & in ea poſtea ſublimitate collocatum Leonem ad conſpicuos in Aula Romana honores extuliſſe Jo. Lucinum, uſque ad Datariam dignitatem, ulterius evehendum, niſi obſtitiſſet audax, et immane facinus ſceleratorum, qui Perufiæ Lucinum veneno ſuſtulerunt.

Pre-

Præter Codices, quibus ad Pyladis licentiam redarguendam ſe uſum fuiſſe, eoſque, quos e Germania in Italiam attuliſſe, ſcribit Ugoletus, quam ſollicitus ipſe fuerit in aliis etiam Florentiæ Mathiæ Pannonum Regi procurandis, Politiano prodente; teſtis eſt idem Politian. Miſcellan. xxiii. ubi eum humanum, doctumque Virum appellat, quemadmodum literatiſſimum dixerat ejuſdem lib. cap. v. pariter de pervetere quodam Ugoleti Codice loquens. Quoad carmina clxx. quæ pro Plautinis a Pylade recepta, quin in Plautum, vafre inſertis verſibus quibuſdam ex Nonio, quem Pylades poſſideret, invecta conqueritur Ugoletus, atque ea omnino ſubditiția, quod antea jam fecerat Saracenus, pronuntiat; nondum in Criticæ curiæ Senatu, ut ad ea dicitur in Plauti Editione Batava cum Notis Variorum, cauſa hæc finem accepit; plurimi enim reſtant, qui adhuc calculum damnatorium ſuſpendunt, & pluſculæ eorum aut germana eſſe cenſent, aut talia, quæ non facile internoſcas.

Ut tamen de Pylade noſtro ingenue fatear, quod ſentio, acerbius, quam par erat, habitum ab eo fuiſſe Georgium Alexandrinum reperio, perinde ac ſi in Opere ſuo jactando omnes modeſtiæ fines tranſiliiſſet, propterea quod impenſos in eo labores herculeis ærumnis comparaverit. Multa e contra ſunt in Georgii Præfat. ſeu Epiſt. ad Dardanum, quæ Georgii modeſtiam commendant. Fatetur enim ipſe diſertis verbis, ſe eum non eſſe, qui omnia in Plauto emendaſſe dicat, immo qui multa cognoſcenda, & corrigenda reliquerit, quibus major eruditio, majuſque ſupererit otium; & in cal-

calce ipſius Epiſtolæ hæc habet: *Res agitur communis. Comœdiæ Plautinæ, quæ paucæ ad nos pervenerunt, ab omnibus juvandæ ſunt, quicumque Muſas Latinas colunt. Nam & Græcis Scriptoribus, & Varrone aſſerente judicium Poematum eſt quid maximum, & difficillimum opus, magis temporibus noſtris, quibus bonarum literarum principia vix percipi poſſunt. Quare ſi quis diligens fuerit, & ſedulus vetuſtatis explorator, poterit & ipſe opem aliquam Poetæ veteri, & eleganti ferre.* Hoc profecto eſt, verecunde de ſe, ſuiſque laboribus loqui. Binos quoque Commentatores Pium, & Saracenum, quos Pylades acriter eſt inſectatus, doctos tamen, & laude dignos fuiſſe in lucubrationibus illis contexendis, nemo diffitebitur. E contra Marinum Becichemum, cujus ſuperius mentionem fecimus, licet Pyladis noſtri amiciſſimum, in Epiſtolicarum Quæſtionum Centuria cap. LXXXXIII. ad Pyladem ipſum ita ſcripſiſſe deprehendo: *Plautinas caſtigationes tuas aſſidue lego, quædam perplacent, quædam valde diſplicent. Sententiam meam, quum perlegero, plenius ad te ſcribam, Plautumque noſtrum, & caſtigationes noſtras ad te (ut ſcribis) mittam, ex quibus, quod volueris, excipias, & pro tuis habeas. Ego enim quum non ſint mauræ, nomen meum, & judicium inſeri nolo.* Obtrectatores itaque ſuos, quibus Merulam non caruiſſe ſcripſit Politianus, quique Pio, & Saraceno non defuerunt, Pylades quoque habuit, quos tamen omnes Viros fuiſſe plane magni ingenii, & reconditarum, ac veterum literarum imprimis doctos, haud licet in dubium revocare. Editionis, de qua loquimur, curator Lucas Olchinenſis Canonicus, licet Ugoletum in

ea

ea repræſentaverit, ab ea tamen in Pyladem obtrectatione omnino abſtinuit, quin eundem, æque ac ceteros Plauti Inrerpretes, commendavit, & modeſte de ſua caſtigatione ſenſit, quæ omnia patent ex Epiſtola ipſius Lucæ, quam affero. At Lectorem prius moneo, Lucam hunc Canonicum Olchinenſem mihi innoteſcere ex Veneta Editione Theologiæ Platonicæ Marſilii Ficini an. 1525. in cujus fronte apparet Epiſtola Lucæ Panetii Canonici Olchinenſis ad Hieronymum Quirinum Venetiarum Patriarcham, quæ ita incipit: *Marſilii Ficini Platonicam Theologiam, quam impreſſorum incuria mendoſam excuſerat, a me autem recognitam, tuæ Dominationi muneri mitto, Reverendiſſime Pater, quod tibi Theologo eminentiſſimo, cum propter ſummam religionem, ac vitæ innocentiam, tum propter liberalium artium doctrinam Platonica maxime conveniunt..* Eam Epiſtolam his verbis Lucas concludit: *Interim Amplitudini tuæ, ad quam jure principatus omnia mea ſtudia, in quibus XX. annis Venetiis, & Paduæ verſatus ſum, merito diriguntur, multa in Philoſophia, & Jure Pontificio deſtinanda parabo.*

Præmiſſa autem a Luca Olchinenſi Canonico Plauti Editioni Epiſtola hujuſmodi eſt:

Lucas Olchinenſis Canonicus Joanni Mariæ de Gabianis Cremonenſi Salutem.

NAturæ quodam indiſſolubili nexu adeo devincti ſumus, docte Joannes Maria, ut vel eos, quos nunquam facie cognoverimus, ob eximias animi dotes, incredibili amore proſequamur. Quo factum eſt, ut cum hiſce diebus viginti Plauti Comœdias, Latini delicias eloquii, recognoverim, tu in primis ex omnibus neceſſariis meis occurriſti, de cujus moribus,

ribus, doctrina, probitate Andreas Cremonenſis mihi familiariſſimus prædicare non deſinit, cui omnes vigilias meas, quantulæcunque ſint, potiſſimum dicarem. Id enim negotii quanto mihi labori fuerit, docte Joannes Maria, qui jam pluribus annis præclariſſimorum virorum arcana noſti, in armariolo pectoris evolve. Certo utique ſcio, tibi exploratiſſimum eſſe, & quantum omnes fere conſumatiſſimi ætatis noſtræ homines in Plauto emendando inſudaverint, quibus jurgiis inter ſe contenderint, & adhuc ſub judice lis eſt, quiſnam eorum laudatiſſimam palmam conſecutus ſit. Ego vero omnium infimus, eorum veſtigia ſectatus, ex collatione omnium exemplarium, quæ invenire potui, pro captu meo multa reſtitui, diſtinxi, annotavi, ut ab omnibus bonarum artium ſtudioſis antiquiſſimus Auctor emendatiſſimus haberetur. Redegi autem de induſtria in idem corpus, præter tamen omnium opinionem, Georgii Vallæ, olim præceptoris mei, eruditiſſima Scripta, Bernardi Saraceni, & Pyladis Brixiani copioſa Commentaria, Pii Bononienſis eminentes obſervationes, Ugoleti, Grapaldique Scholia, & Anſelmi Epiphyllides, ut quo quiſque armorum genere accinctus in aciem pugnaturus deſcenderit, facile legentibus appareret. Nec tamen eo inficias, *multa in hoc Poemate ob venerandam vetuſtatem ſubobſcura Delio natatore indigere*, quamplura deſiderari, nonnulla vero adulterina, & ſubdititia pro ingenuis in Plautinam familiam eſſe recepta; quæ nihilominus conſulto violare nolui, ne mihi ſtudentium utilitati, ac commodo conſulenti vitio verteretur: ſed ut unuſquiſque, quid de hoc aſſeverandum ſit, pro libito ſententiam ferret, inconcuſſa reliqui. Adjeci inſuper multas in margine annotationes, cum ad grammaticalia, & involuta vocabula, tum etiam ad fabulas, & hiſtorias plurimum conducentes. Poſtremo compendioſum Indicem commentus ſum, quo quidquid citatum fuit, uno ictu oculi alphabetice demonſtratur, & alia multa elucubravi, quæ longum eſſet enumerare. Qua in re nunc illud de Plauti Comœdiis affirmare auſim, multo omnium eſſe locupletiſſimas, quam quæ ad hunc uſque diem excuſæ circumferuntur; quod cuique cognitu facillimum erit, qui hanc noſtram noviſſimam caſtigationem cum cæ-

F teris

teris conferre voluerit. Hæc igitur omnia, qualia qualia ſint, mi Joannes Maria, in tuo nomine edita, tibi muneri mittimus, quia tibi propter ingenii perſpicaciam, manſuetudinem, eruditionem, eloquentiam, rećteque vivendi normam, quibus te præditum eſſe audio, ſum amiciſſimus. Nec enim me latet, quam honeſtiſſima proſapia originem trahas, quaque nobiliſſima Cremonæ civitate ortus, educatuſque ſis, quæ non ſolum multoties, pro bono, & æquo conſervando, horrendas pertulit calamitates; verum quandoque ſtirpitus everſa eſt. Taceo infinitos Oratores, Poetas, Medicos, Philoſophos, Aſtrologos, ac Juris Cæſarei illuſtres Doctores, qui ex ipſa, tanquam ex Equo Trojano, effluxere. Tu idcirco, Joannes Maria, Plautum optime caſtigatum, ut ſoles omnes doctos, liberali animo amplectere, quandoque etiam diligentius lege; ac quoties ipſum in Bibliotheca tua videris, nominis noſtri memor eris; nam faciei nequaquam poteris, cum nos a facie hactenus non noris, quod aliquando futurum confidimus. Vale.

Locum, quem Brixiani Pyladis in Plautum lucubrationibus tam Ugoletus, quam Lucas adjudicarunt, tamquam eo parum dignis abjudicatum fuiſſe quis forte cenſebit in Plauti Editione Pariſienſi ex Simonis Charpentarii recognitione, apud Dionyſium Rocium Bibliopolam. Hic ad calcem ejuſdem Lectores monet, Plautinis Comœdiis nondum cis-Alpes impreſſis manum admoviſſe ſemel, atque iterum Simonem Charpentarium, in ſubſidium adhibitis doctiſſimorum Virorum, ſæculi luminum, laboribus, ſcilicet Barbari, Pii, Vallæ, Saraceni, Merulæ, Politiani, & Beroaldi, eundemque Simonem auctorem ſibi fuiſſe, ut illas exili, nitidoque Italico charactere evulgaret, quod fecit opera Guillelmi le Rouge. Quod Brixiani Pyladis nomen minime accenſeatur doctiſſimis illis Viris, quorum in Plautum labo-

Digitized by Google

laboribus curator ille Pariſienſis Editionis profecit, ſuſpicioni, quam diximus, anſam præbet; eoque magis quod hic in Epiſtola ad P. Fauſtum Andrelinum Forolivienſem ei Editioni præfixa affirmet, ſibi cum inter verſandum nonnullos vetuſtos, penituſque pulverulentos codices, Comœdiæ Plautinæ antiquo charactere impreſſæ, jamque præ vetuſtate ipſa pereuntes, atque omnimodis mendis depravatæ, in manus incidiſſent, ut eaſdem a tenebris vindicaret, exemplaria multa tam Mediolani, quam Venetiis poſtremis illis annis impreſſa contraxiſſe, ſummoque, ac diuturno labore illuſtrium Virorum, qui huic Operi emendando egregiam navaverant operam, recognitiones copulaſſe, futilibus rejectis, melioribuſque receptis. Attamen ne inter futiles a Charpentario habitas fuiſſe Pyladis lucubrationes, ac proinde rejectas, facile credamus, facit incertus Pariſienſis Editionis annus, qui in ea minime apparet, ac propterea nihil vetat, eandem curatam fuiſſe, antequam Brixiana Editio ad Pariſienſis curatoris, qui Venetiis tantum, & Mediolani impreſſa Exemplaria ſibi paraſſe teſtatur, notitiam perveniret. Certe doctorum Virorum labores, quos in unum conjunxit Editio Pariſienſis, Brixianæ ætatem aliquot annis præceſſerunt; quod cuivis ſuperius de iiſdem dicta recolenti facile conſtabit. Qui ultimo loco recenſetur, Philippus Beroaldus, ſuam in Plautum recognitionem evulgavit Bononiæ anno 1503. De Hermolai Barbari in eum Poetam lucubrationibus altum ſilentium tam apud veteres, quam apud recentes Scriptores, qui fuſius de Barbari Scriptis egerunt; at divinum hujus ingenium exponendis etiam

Digitized by Google

Poetis incubuiſſe, teſtatur Ludov. Nogarola in Præf. lib. III. Paraphr. Themiſtii. Politianum in Merulæ Emendationes Plautinas inquirere, in animo habuiſſe, fidem facit ipſemet in lib. XI. Epiſtolar. ſcilicet in Epiſt. ad ipſum Merulam data, qua vehementer in Merulam invectus, ait ſe in ejus Scriptis ingenium, doctrinam, & memoriam quoque deſiderare. Plauto illuſtrando etiam operam navaſſe Pomponium Lætum conſtat ex Editione Plauti, quæ citatur in Bibl. Lat. Fabricii, fuitque ille, ut eum vocat Politian. Epiſtol. lib. IIII. homo totius antiquitatis, omniſque adeo literaturæ conſultiſſimus; nec tamen tanti viri laudi quidquam decedit, quod in Pariſienſi illa Simonis Charpentarii Editione haudquaquam locum ſortiatur inter Plauti Interpretes, qui eandem exornant.

In Pariſienſi illa Editione leguntur ad calcem primæ partis verſus quidam Pauli Canalis Patritii Veneti in laudem Simonis Charpentarii, quibus profecto nihil ſuavius.

Ad Plautum.

Vates, Auſonidon eloquii pater,
Quo ſi Pierides pollicitæ Deæ
Uti, contigerit ſi Italice loqui:
Quis te a barbarici carceris aſſerit
Squallore, & Getica compede liberat?
Nam prodis nitidus, qui fueras modo
Squallens, horridulus, ruſticus, & macer.

Plautus reſpondet:

Omnes e facie clarior abſtulit
Symon hic maculas, oraque reddidit
Mi doctis nitida, & compta laboribus,
Ut cum me aſpicio, jam videar mihi
Talis, qualis eram, pulpita ſcenico
Quum riſu quaterem, meque Quiritium
Laudaret pedibus turba ſtrepentibus.

De

De Paulo Canali Patritio Veneto adeſt inter Carmina Pierii Valeriani Epigramma, quo ejus in Græco, Latino, Hetruſcoque eloquio, præſtantia celebratur; necnon aliud, quo Pierius ejuſdem obitum deflens, inducit Fortunam horridam, dum ingentem Italiæ cladem pararet, non aliud majus opus movere potuiſſe, quam Paulo Canali extincto, ne ſcilicet eo ſuperſtite Veneti; jura dantes tot populis ſubactis,

Jura quoque ingeniis, eloquioque darent.

Iis ipſis temporibus, quibus Pylades in Brixiana Academia florebat, Plautoque excolendo incumbebat, Antonius Codrus Urceus, magni in Bononienſi nominis, eandem ſibi laudem adſcivit. Hunc tanquam ſuum Brixiana ſibi vindicat literatura, nam teſte Bartholomæo Blanchino in ejus Vita: *Majores Antonii Urcei, qui poſtea Codri cognomentum aſſumpſit, ex Urceis oriundi ſunt, oppidulo Brixianorum, familia vetere quidem, ſed obſcura*. Porro Antonium Urceum bene de Plauto meritum fuiſſe, demonſtrat Supplementum illud cxxii. verſuum, quod Aululariæ adtexuit, quodque palam eſt magni feciſſe melioris etiam notæ Editiones, ubi pro fabulæ illius, quæ imperfecta ad nos pervenit, complemento, Urcei Supplementum dumtaxat exhibetur, omiſſis aliis ex Doctorum Virorum ingenio pariter adornatis. Verum quidem eſt, Fridericum Taubmannum Editioni ſuæ, utique præſtantiſſimæ, carmina Antonii Urcei inſerentem, non ita bene de iis ſenſiſſe, dum ſcribit, Supplementum illud pannum eſſe Bononienſem Romanæ Purpuræ aſſutum, habuiſſeque ſe ad manum ab Joachimo Camerario, & Georgio Reimanno compoſita

ta Supplementa, *ſed quia* (ſubdit) *ille Codrus a multis jam annis in Quatuordecim ſedit, loco eum pellere, & excitare, novus ego Oceanus, ſeu apparitor forte non debui*. Quid mirum ſi Taubmanni, & aliorum quorundam palato Supplementum Urcei parum ſapiat? dum non deſunt, quibus Plautus ipſe haud bene ſapit, inter quos Horatius in Arte Poet.

At noſtri Proavi Plautinos & numeros, &
Laudavere ſales nimium patienter utrumque,
Ne dicam ſtulte mirati.

Codrum noſtrum elegantiſſimo, & lepidiſſimo ingenio præditum, humanarum litterarum Profeſſorem, Poeſis etiam peritiſſimum fuiſſe, ſat aperte teſtatur Politianus in ea Epiſtola, qua Codri judicium perquirit de quibuſdam Græcis Epigrammatibus a ſe compoſitis, de quibus edendis licet a familiaribus ſuis ſæpe rogaretur, non ad Latinorum modo, ſed omnino ad ſæculi gloriam, attamen *judicium tuum* (ita ipſe loquitur in ea Epiſt. ad Urceum) *ſartum tectum habere placet*; hiſque verbis eandem claudit: *Qualiacumque ſint ludicra hæc mea, explores velim diligenter, agniturus & in ceteris ejuſdem generis, quæ vel jam ſcripſi, vel adhuc ſcripturio, prorſus eundem guſtum*. Exſtat pariter Codri, qua Politiano reſpondet, Epiſtola, & ipſa fidem faciens Codrum dignum fuiſſe, quem Politianus conſuleret, pater ille, & arbiter hujuſcemodi politiarum, quique (teſte Hermolao Barbaro in Epiſt. ad ipſum) vel in literis Græcis, dum in eo ſolæ deſiderarentur, brevi ita profecit, ut illas aliquando ignoraſſe, nec ſibi, nec aliis poſſet perſuadere. Eximiam Codri in Poetica Arte peri-

ritiam commendat etiam Blanchinus in ejus Vita, affirmans eum fingendis, pangendiſque primum carminibus tam Græce, quam Latine admodum deditum fuiſſe, nec non multa, quæ in ruinis Latinæ linguæ delituerant, pertinaci ſtudio, ac ingenii acumine, in lucem emiſiſſe. Commendat etiam Philippus Beroaldus junior in Epiſtola ad Hermam Bentivolum, ubi tamen monet, Codrum non uſquequaque Poemata ſua emendaſſe morte præventum, *indicio* (inquit) *ſunt ejus pugillares, in quibus multa quaſi a cogitante exarata ſunt, ita multa inducta, & deleta ſunt; quo magis illi veniam præſtandam cenſeo, ſi quid parum excoctum offendes.* Obſervavi in Italicis omnibus Plauti Editionibus, quas ſuperius retuli, non ſolum deſiderari Codri Supplementum, ſed præterea in antiquioribus mentionem nullam fieri cujuſvis Supplementi; in duabus autem poſterioribus Saracenum, & Vallam Commentatores aperte pronunciant, carmina quædam, quæ circumferuntur, velut Plautina, ad ſupplementum fabulæ, quiſquilias eſſe, atque præſtigias. Hoc ſeverum judicium Urcei noſtri Supplementum haudquaquam impeteret, niſi Politiani, aliorumque judicio refragari velimus, nec non Pierio Valeriano de Infelic. Liter. miſerum Codri obitum his verbis deſcribenti: *Codrus autem Urceus Ravennas multæ, variæque doctrinæ vir, eruditiſſimis pleriſque ſcriptis, quæ nunc edita ſunt, omnibus innotuit. Is quoque ſanguinaria peremptus eſt morte, ab adverſæ factionis latronibus fœdiſſime trucidatus.* Blanchinus, quemadmodum de Patria (nam Codrum ex Urceis oriundum, natum vero Herberiæ in agro

Re-

Regienſi ſcribit) ita nec de genere mortis cum Valeriano convenit; prodit ſiquidem, cum ambiguum foret, unde Codrus valetudinis cauſam contraxerit, ſibi ea de re interroganti Codrum morti proximum reſpondiſſe, ex lautiori cibo ſemel tantum ſumpto; ſubjungitque poſtea Blanchinus: *Aſpergebatur ejus frater infamia, quaſi mortis cauſa tanti Viri extitiſſet. Nam cum ægrotaret Codrus, arcæ nummariæ clavem nocte clam ſurripuiſſe fratrem e pulvinari, non deſunt qui affirment. Quod ubi Codrus animadvertit, in tantam ajunt incidiſſe animi anguſtiam, ut duobus diebus continuis, antequam animam efflaret, nihil ferme aliud vociferaretur, quam ut ſcrinii clavem ſibi darent.* Dein Codri obitum inter diſcipulorum, aliorumque adſtantium lacrymas, poſt Eccleſiæ ſacra pietatis Chriſtianæ ſenſibus petita, & ſumpta, ita deſcribit Blanchinus, ut nil minus, quam fœdiſſime trucidatum hominem deſignet; nil minus quoque, quam hominem de Chriſtiana Fide, & animorum immortalitate dubitantem, licet de ea Codrum aliquando dubitaſſe, a nonnullis prodatur. Pro Codro ab hac nota vindicando legeudum, quod ipſemet ſcribit in Epiſt. ad Andr. Magnanimum, & ad Eugenium Mengum, & alibi.

Tandem ut a Plauto, & tot, tantiſque jurgiis, quibus ejus cauſa Viri docti inter ſe contenderunt, me expediam, obſervatum volo, Pyladem Brixianum a ſupponendis Plauto in Amphitr. carminibus (qua de re in invidiam ab Ugoleto, ut viſum eſt ſupra, vocatur) ſe alienum ſatis demonſtraſſe, dum in ſua Editione faſſus Aululariæ finem imperfectum, ab omni tamen additamento

to

to religioſe abſtinuit; ac proinde minime veroſimile videtur, ipſum adverſus eam religionem, & fidem peccaſſe, ſubdole invectis in eandem ſuam Editionem multis aliis verſibus in dramate Amphitr., quos Saracenus tanquam adulterinos rejecerat, & præterea aliis ex Nonio adjectis, in quos, utpote a Nonio pro Plautinis citatos, nulla caderet ſuſpicio, ſicque reliqui etiam ab ea immunes evaderent. Profecto Saracenus, Ugoletus, & alii confidentius forte, quam par erat, verſibus illis nigrum theta præfixerunt, quum Plauti Interpretes, qui eoſdem ſubſecuti ſunt, plerique rem in ancipiti reliquerint, contenti diverſi characteris notam iiſdem imprimere, ut cuivis appareret, ipſos aliquando in reos a Criticis telatos, licet nondum peractos.

Eadem Pyladis fides, & diligentia effecit, ut ipſe Plautinos verſus ad certam regulam, & libram, a nullo unquam tentatam, redigere conatus fuerit. Quam tamen provinciam Plautum ſub quaſdam leges Comicorum carminum cogendi duram prorſus eſſe, Viri docti agnoverunt; adeo ut affirmari valeat, maximam inde errorum ſegetem pullulaſſe, Plautumque non genuino nitori redditum iis legibus fuiſſe, ſed inſuetæ ſervitutis jugo prægravatum, priſtinam formam quodammodo amiſiſſe, eam ſcilicet, quam præferebat, *pulpita ſcenico quum riſu quateret, eumque laudaret pedibus ſtrepentibus turba Quiritium*, ut ſuperius allata Pauli Canalis verba uſurpemus; multoque triſtiorem induiſſe, quod earum legum cauſa cogatur, *pertolerare vim tantam, cladeſque exanclare impatibiles*, ut verſus ex Nonio citatus legitur in Pyladis Editione.

G P. TE-

P. TERENTIUS AFER.

QUantum Pyladi Buccardo, & Antonio Urceo debeat Sarſinas Poeta, genuinæ, puræque Latinitatis fons, jam vidimus; modo videamus, quid debeat eorundem populari Joanni Calphurnio Terentius Afer. Hunc Plauto proxime ſociari, temporis primum poſtulat ratio, nam Plauto Romæ adhuc vivente, adoleſcentiæ annos ingreſſus jam fuerat Carthagine Terentius; deinde par amborum in comicis argumentis tractandis, præſertim urbano, ingenioſo, & faceto jocandi genere, præſtantia, quin affinitas, quam Plautinæ imitationis in Terentio haud incerta veſtigia demonſtrant.

Profecto impenſa a Calphurnio opera in Terentium illuſtrior quodammodo haberi debet ea, quam Pylades in Plautum impendit. Pylades ſiquidem ei labori ſe dedit, poſtquam doctiſſimi illius ætatis Viri diu, multumque in eadem incude tundenda ſudaſſent; at primus ex ejuſdem ævi Scriptoribus fuiſſe videtur Calphurnius, qui curam illam ſubiret: tantoque ſubiit cum ſucceſſu, ut in locupletiſſima Terentii Editione Hagæ Comitum an. 1726. publicata, Ælii Donati locum Calphurniana obtineat enarratio in Comœdiam Heautontimorumenon, ad quam Donatiana deſideratur. Non deerant utique Hagenſis illius, aliarumque optimæ notæ Editionum curatoribus accurati alii Commentatores, ii ſcilicet, quos priſcæ Editiones oſtentant, inter quas mihi occurrit Veneta an. 1515. per Lazarum de

de Soardis, in qua Commentatorum nomina, & notas, quibus deſignantur, ſequens Octaſtichon ſignificat.

Quinque notis quorum ſint Commentaria, Lector,
Accipe: Donatum Sol ſibi primus habet.
Guidonem porrecta Manus demonſtrat & ipſum,
Candida Calphurnium dat tibi Luna tuum.
Et poſt hos Aſcenſius adeſt, quem digna videri
Crux tibi demonſtrat, qua ſine nullus eris.
Adde Sagittiferum, qui Servius eſſe tenetur,
Hujus ob ingenium, quæ latuere, patent.

Subditur deinde aliud Hexaſtichon, quo ſe Lazarus excuſans ob menda, quæ forte in Editionem illam irrepſiſſent, culpam rejicit in impreſſoris inertiam:

quando
Sera dedit laſſas artibus hora manus.

De Servio per Sagittiferum denotato Editor monet, eum nequaquam eſſe Servium Honoratum, celebrem illum Virgilii Commentatorem, ſed Virum alium doctum. Guidonis autem Juvenalis, quem porrecta manus deſignat, idem Editor quinque affert Epiſtolas, in quibus plura habet de Mecenatum ſuorum in Gallia (erat enim patria Cenomanenſis) erga ſe, & ſtudia ſua beneficentia, qua factum fuerit, ut aliquantulum ipſe potuerit emergere, nam ex Horatio, *Haud facile emergunt, quorum virtutibus obſtat Res anguſta domi*; ita Juvenalis in Epiſt. ad Nicol. Pelletarium; & in alia ad Germanum de Canejo, hujus convivia celebrat, in quibus poſt dapes non alii ultro, citroque miſcebantur ſermones, niſi quibus redderetur ingenium venuſtius, & ornatius. Juvenalis interpretationibus pauculas ſuas inſeruit, quæ Crucis nota ſignantur, Jodocus Badius

G 2 Aſcen-

Aſcenſius, Belga ille, cui Ars Typographica haud parum debet, quique inter Eruditos illius ætatis locum tenet, non eum tamen, quem non ſine fremitu doctorum Gallorum, aliorumque eidem aſſignavit Deſiderius Eraſmus, dum Badium Budæo, quoad dictionem Tullianam, prætulit, abreptus utique amicitiæ vi erga popularem ſuum.

Commentatores hos itaque, nec non alios, quotquot in priſcis Terentii Editionibus apparent, (inter quas dum modo obſervo Biblioth. Latin. Fabricii memorare Parmenſem Pomponii Læti, moneo Lectorem, ejuſdem Biblioth. teſtimonium ex ſuperiori pag. 44. huc referendum) eos, inquam, omnes miſſos faciens laudata Hagenſis Editio, ſolum Calphurnium Brixianum dignum putavit, quem intactum Donato ſociaret, celebri illi Terentii Interpreti, quem a mortuis excitandum ſcribit Robertus Stephanus in Præfar. ſuæ Edit. ſi quis omnia accuratiſſima in Terentio requireret. Cujus loci honorem merebatur adeo Calphurnius, ut in Dramate illo enarrando, quo inter Terentiana nullum elegantius, quodque propterea plerique ab eloquentiſſimo Lælio ſcriptum exiſtimarunt, velut alter Donatus paſſim habeatur. Valeat autem Hagenſis Editionis curator cum ſuſpicione illa, quam movet adverſus Calphurnium, perinde ac ſi obtruſerit pro ſua enarrationem in Heautontimorumenon ex Donato, quem forte integrum poſſidebat, deſumptam, ut hac ratione in ſyllabo Plagiariorum Calphurnius etiam locetur. Eximiam Calphurnii doctrinam notiorem plura in hoc Specimine

red-

reddent, quam ut opus ſit, eandem a plagii crimine vindicare; ac valde miror, curatorem illum ampliſſimæ Editionis opus habuiſſe, pro Calphurnii ætate dignoſcenda, confugere ad injectam in Calphurnii Commentario de Laurentio Valla mentionem, quum ipſius Calphurnii mentio frequenter occurrat in eorum temporum Scriptoribus, & inter ceteros in libro de Infel. Literat. Eruditis omnibus noto, & pleriſque eorum valde familiari, ubi ita legitur: *Joannes autem Calphurnius, rariſſimæ Vir eruditionis, qui Patavii, me puero, bonas literas perquamdiu docuerat, nullo unquam tempore non expoſitus invidorum obtrectationibus, & injuriis, dum omnia fortiter ferens adverſa, uni ſtudet immortalitati, repentina paralyſi percuſſus, amiſſo primum vocis beneficio, quæ lucubraverat, Opuſcula pleraque indicare non potuit, eoque incommodo abſumptus ignaviſſimos fucos elaboratis a ſe Operibus nobilitavit*. In Calphurnii paralyſim, Carmine quodam eundem Valerianum luſiſſe reperio in ſuis Carminibus, dum eam tribuit, Græcarum, & Latinarum literarum acervo, quem tenaci ſinu ſupprimebat Calphurnius, unde pugnantes illæ inter ſe contrariis viribus, impetu tali caput ruperint, atque omne excuſſerint cerebrum, ut ſtatim Calphurnius deſtitutus, impotenſque corruerit:

Sciebat ille, quidquid eſt ſciri datum,
In expolitis undecumque literis,
Seu Græca velles, ſeu Latina poſceres,

ait Valerianus in eo Carmine, quod claudit hoc monito,

Quicunque libris igitur impalleſcitis,
Exemplo habete ſinguli Calphurnium.

In

In Patavino Liceo Jo. Calphurnium humaniores literas docuiſſe, certa evincunt documenta; deceſſitque in eadem Urbe, & ad ejus ſepulchrum, quod exſtat cum ſimulachro in Templo S. Joannis ad Viridaria, legitur diſtichum Græcum, & Latinum, in quo fama ejus dicitur volitare per ora virum. Non erat igitur, cur Batavus eruditus, qui laudatæ Editionis curam ſuſcepit, Calphurnium Brixianum quodammodo ignoraret, dum eum his verbis in Præfat. deſcribit, *Calphurnius Brixienſis, quiſquis ille fuerit;* dumque, ad ejus ætatem eruendam, factam ab ipſo Laurentii Vallæ mentionem obſervat, multo magis ignoraſſe dignoſcitur Calphurnii Epigramma in laudem ipſius Vallæ, quod legitur in Editione Veneta Elegantiar. ejuſdem an. 1476.

Commentarium, de quo agimus, licet Donato dignum, non tamen ad Cleanthis lucernam (ut ajunt) lucubravit Calphurnius, ſed pro ea, qua excellebat, in hujuſcemodi literis peritia, ex tempore dictavit Antonio Moreto eruditiſſimo Brixiano adoleſcenti, ut fidem facit breve Epiſtolium ipſius Calphurnii præfixum Venetæ Editioni Terent. an. 1476. Moretum hunc doctis illius ætatis viris, non Calphurnio tantum, notum fuiſſe reperio, ac valde commendatum, quippe qui & laborioſum munus Correctoris, quo nullum Typographicæ Arti magis neceſſarium, diligentiſſime exercebat, & una ſimul ſingularis eruditionis laude florebat. Ita teſtatum reperio a M. Antonio Sabellico in Epiſtola ad Dominicum Grimanum Annotationibus ſuis in Plinium præfixa, ubi ait ſe Annotationes illas in ordinem

nem

nem prius redegiſſe, dein in publicum protuliſſe, amicis ſuis efflagitantibus, *& in his* (ſubdit) *Antonius Moretus, homo, ut noſti, noſtratium literarum perbelle eruditus, ſtudiorumque fautor maximus;* nec non a J. Parrhaſio in quadam Epiſtola ad ipſum Antonium Moretum, in qua poſt multa in Mediolanenſem Ciceronis Operum Editionem, nulla fere pagina vitio carentem adnotata, reliqua Antonio Moreto adnotanda ſe relinquere ſcribit, quippe in humanioribus ſtudiis cum laude eſſet verſatus; item a Marino Becichemo (ut reliquos omittam) qui in Centuriæ Epiſtolicæ cap. 57. ita ipſum Moretum alloquitur: *Facis tu, Morete mi, quod neque Tryphon, neque quiſquam alius Bibliopola priſcis faciebat temporibus, ut non modo incorrecta ſerves Auctorum monumenta, ſed & ab erroribus obſcuris, & a pauciſſimis animadverſis vindicare labores. De Apulejani Aſini titulo ſcribam, quod ſentio. Tu Sabellicum noſtrum, & alios eruditos Viros, qui quotidie ad te divertunt, conſules, quodque magis vero proximum videbitur, ſequeris.* Quare mirari ſubit, Annalium Typographicorum conditorem in Catalogo Correctorum, quos novæ eorundem Annalium Editioni inſeruit, Antonium Moretum minime memoraſſe; & præterea ejuſdem Editionis p. 727. de Antonio Moreto adnotare, hujus primam mentionem ſibi incidiſſe an. 1495. quum illius nomen plures a Calphurnio noſtro ante illum annum recognitæ Editiones haud parum celebre reddiderint; & præterea Antonii Moreti nomen legatur in ea ipſa Editione Annalium p. 320. ubi recitatur initium Epiſtolæ ejuſdem Antonii, & Hierony-

Digitized by Google

ronymi Alexandrini, qua ſignificant Jacobo Zeno Epiſcopo Patavino, ſe ejus juſſis libenter paruiſſe in emendandis, imprimendiſque Leonardi Arretini Epiſtolis (idque anno 1472.) *Et in iis*, ajunt ipſi, *quicquid nobis erat pecuniarum læti impendimus*. Sed de Antonio Moreto pluries redibit ſermo.

Ea Calphurnii in Heautontim. interpretatio brevia hæc præfert prolegomena.

Joannis Calphurnii Viri Clar. in P. Sexti Terentii Heautontimorumenon examinata Interpretatio.

HÆc Fabula Menandri Græca, quæ facta a Terentio Latina, nomen idem obſervavit, ne Græci nominis euphoniam perderet (quod Terentius minus laudis exiſtimaret propria ſcribere, quam Græca transferre) nomen habet a Sene ſeipſum excruciante ob filii abſentiam, quem amantem duritia ſua in militiam proficiſci compulerat. Heautontimorumenos Latine ſe ipſum excrucians interpretatur. Illud animadvertendum, omnes Terentianas Fabulas ex utroque genere mixtas, præter hanc. Nam Comœdiæ aut motoriæ ſunt, aut ſtatariæ, aut mixtæ. Motoriæ turbulentæ, ſtatariæ quietiores, mixtæ ex utroque Actu conſiſtentes In hac quamplurimum delectat, & actu, & ſtylo. Primæ partes ſunt Menedemi, & Cremetis; ſecundæ Cliniæ, & Clitiphonis; tertiæ Syri, & ſic deinceps. Hæc etiam, ſicut cæteræ quinque actus habet, Prologum concitatum; nam & ſe purgat, & lædendis adverſariis eſt occupatus. Argumentum quoque non ſimplicis negotii habet, nec unius Adoleſcentis, ut in Ecyra, ſed duorum, ut in cæteris Fabulis.

Non unum autem laudatum Commentarium Terentium debere Calphurnio, ſed ſuorum omnium dramatum accuratam recognitionem palam facit Hieronymus Bononius, patria Tarviſinus, Vir magni ingenii, magnæque eruditionis, in Editione Tarviſina anni 1477.

in

in quà legitur hæc nota: *P. Sexti Terentii Afri cum Ælii Donati Grammatici examinata interpretatione finis. Inſuper addita eſt Calphurnii in Heautontimorumenon Terentii accurata expoſitio. Lepidas, elegante ſque Terentii Comœdias cum Donati Interpretis Commentario juxta fidele Calphurnianæ caſtigationis exemplar, doctrinam, ſtudiumque Calphurnii Hieronymo Bononio enixe commendante, Hermannus Levilapis Colonienſis probatiſſimus Librariæ artis exactor ſumma confecit diligentia.* Id ipſum palam facit Veneta Editio, quam ad manus habeo, & cujus ad calcem legitur: *Finis Commentariorum Ælii Donati ſuper P. Terentii Afri Comœdiis, nec non Joannis Calphurnii ſuper Heautontimorumenon, nec non cum ipſius emendatione totius Operis. Impreſſum Venetiis per Lazarum de Soardis die XXVIII. Martii MDVIII.* Hæc verba mox in pagina averſa ſubſequitur monitum ad Lectorem, quo ſignificatur, vulnera, imo vero flagitia, quibus incuria librariorum divinum Terentii Opus ſcatebat, tanquam ſenticetum, aut lemuribus infame domicilium, Joannem Calphurnium, optimo quo præſtabat, ingenio, ſeu contexiſſe, ſeu ſanaſſe, ſeu evulſiſſe in libris per Lazarum impreſſis, cavendumque proinde ab impreſſionibus aliorum impenſa curatis. In calce ejus Editionis legitur ultimo loco ſequens Octaſtichon.

Chriſtophorus Pierius Gigas Foroſempronienſis
Ad Lectorem.

Africa Romanos ornavit ſæpe triumphis,
Non tamen eloquio profuit illa minus.
Sic culto quoniam ſermone Terentius exſtat,
Ut teneat laudes cum Cicerone pares.

Curâ, labor, ſtudium, Lector, non defuit; hinc eſt,
Sic emendatum quod bene cernis opus.
Si quid at obmiſſum eſt (quoniam non Argus ubique)
Somno impreſſoris parcere (parce) decet.

Quod de Plauto agentes diximus, ejus lectionem haudquaquam alienam ab Eccleſiæ Præſulum moribus, & ſtudiis habitam fuiſſe, quos proinde ſibi in Mecenates adſciverunt veteres Plautinarum Comœdiarum Editores, id ipſum multo potiori jure de Terentii lectione dicendum eſt, tum quia in Plauto, licet multa habeat ad vitam excolendam, moreſque emendandos ſatis utilia, joci tamen molles, & laſcivi, Terentius vero totus pudicus & caſtus; tum quia Sanctus ipſe Carolus Borromæus, ejuſque avunculus Sanctiſſimus Pius IV. ipſi auctores fuerunt, ut Terentius Gabrielis Faerni, familiaris ipſius Sancti Caroli, opera & ſtudio expolitus, in publicam lucem ederetur. Hæc enim Petri Victorii ſunt verba initio Præfat. ad S. Carolum: *Recte igitur feciſti, conſiliumque hoc tuum laudent omnes neceſſe eſt, qui non ſunt penitus averſi a muſis, nec ſuas tantum, propriaſque utilitates conſectantur*. Et de Pio IV. vetere Faerni laborum patrono ita ſubdit: *Quod vero nunc de illis conſilium captum eſt, ut ſcilicet ederentur, quia utiles illos magnopere avunculus tuus exiſtimabat, maluiſſet multo antea capi: ac memini etiam, cum ille minore adhuc in fortuna conſtitutus hic mecum quæſtus eſt, quod negotium hoc nimis lentum foret, pluſque, quam oporteret, differret Faernus monimenta hæc publicare; ſe namque illi ſemper auctorem fuiſſe, ut maturaret, prædicabat, & ut id facilius facere poſſet, pecuniam etiam, auxiliique omne genus ſolitum polliceri.* M. VA-

C. VALERIUS CATULLUS.

LEpidiſſimis, ac ſuaviſſimis Comicis Scriptoribus, Plauto, & Terentio, non alius Poeta potiori jure ſubjungendus, quam C. Valerius Catullus, quandoquidem eorum tempora nemo inter Poetas Latinos, qui exſtant (ſi unum Lucretium excipias) Catullo propius contingit, quum natus feratur nondum elapſa annorum centuria a Terentii ortu, & a Plauti obitu, ſcilicet anno Urb. cond. DCLXVIII. At propius adhuc eoſdem contingit venuſtis ſalibus, miraque ſermonis ſuavitate, ex qua elegantiſſimus Poetarum meruit a Gellio appellari.

Quam autem tulerit opem illuſtrando Catullo Brixiana Literatura, docent illuſtres Veronenſes ejus cives, & in primis Hieronymus Avantius in Epiſtola, quam ex Veneta Editione an. 1520. mox afferam. Ibi diſertis verbis teſtatur Vir ille doctiſſimus, magnam Calphurnio Brixienſi gratiam habendam, *Quis enim* (inquit) *ante Calphurnii caſtigationem Catulli ſcripta non ſtomachoſus attingebat?* Quod autem illico ſubdit, *Hic porro, quantum humani vires ingenii paſſæ ſunt, uno menſe elaboravit, ut quatuor illi Poetæ emendatiores haberentur*, id, inquam, nemini mirum videbitur, cui ſuperius allatum de eximia ejus doctrina ex Pierio Valeriano elogium innoteſcit:

Sciebat ille, quidquid eſt ſciri datum,
In expolitis undecumque literis,
Seu Græca velles, ſeu Latina poſceres.

Quinam autem ſint quatuor illi Poetæ, quos intra

unius menſis ſpatium Calphurnius emendavit, Avantio eorum nomina minime prodente, divinare non licet. Porro præter Terentium, de quo ſupra, & Catullum, de quo modo, quamplures alios vetuſtos Auctores, ac præſertim Poetas, lucem a Calphurnii ingenio recepiſſe, inferius patebit.

Hieronymus Avantius Veronenſis Auguſtino Moravo Olomucenſi. S. P.

SCribis, Auguſtine Eruditorum humaniſſime, tibi renunciatum eſſe, quemadmodum hac publica ſtudiorum remiſſione, ſepoſitis altioribus ſtudiis, Valerii Catulli luſus retractem; rogaſque, ut tibi Catullianas dictiones mancas, aut inverſas, ſeu Epigrammata incautius congeſta, tranſverſo calamo illinire velim. Etſi onus ſupra vires meas injungis, turpiſſimum eſſe duxi tuæ voluntati morem non gerere, quem tantopere & colo, & obſervo. Malui potius audentior videri, quam ullam a me repulſam acciperes, immo & libentius quod in mentem ſuccurrit, te auſpice, obſervabo, expectaturus tuum de meis omnibus annotationibus ſimplex judicium, ac nudum examen: cum præſertim ea te comitate præditum ſciam, ut ſtilum rudem, quo hæc condita erunt, in bonam partem accepturus ſis; cumque probe cognoſcas, jam ab hinc annis quinque, me humanitatis ſtudiis pene renunciaſſe, & Philoſophorum dogmata, quæ noſtro tempore horrida ſunt, & inculta proſecutum fuiſſe. Cur autem hac tempeſtate manſuetiſſimas Muſarum delicias recolam, paucis accipe. Priuſquam Philoſophorum ſacris initiarer, impenſiſſime conatus ſum, Catulliana pleraque loca abſtruſiſſima percipere, ac potiſſimum Vatem hunc a ſyllabarum prævaricatione, qua maxime notabatur, vindicare. Nunc autem, cum intermiſſis ſeverioribus ſtudiis in agrum meum, ut apud me eſſem, ſeceſſerim, nonnulla alia reſtitui loca; qua induſtria id effeci, ut me haud laboris pœniteat. Meretur profecto Catullus, quem A. Gellius (ut ſcis) Vatum elegantiſſimum appellat, & omnes priſci, uno conſenſu, doctiſſimum nominant,

nant, eruditorum manus, quarum (ut ſic dicam) lima ſordes omnes deponat, ut ſuum priſtinum nitorem, & cultum reſumat. Quare lætor hoc ſæculum acutiſſimis ingeniis florere, quorum pia cura (non poſthabitis tamen his vigiliis noſtris) Catulli legitimus libellus, qui tot annis barbarorum manibus deturpatus, eminentium Poetarum conſortium erubuit, poſt hac in lucem prodire non dubitabit. Quis enim ante Calphurnii caſtigationem Catulli ſcripta non ſtomachoſus attingebat? Hic porro, quantum humani vires ingenii paſſæ ſunt, uno menſe elaboravit, ut quatuor illi Poetæ emendatiores haberentur. Parthenius quoque (ne longe abeam) plura loca in ſuis Commentariis reformat, & multis aliis locis lucem daturus erat, niſi amicorum aſſiduis & precibus, & adhortationibus Editionem pene præcipitare coactus fuiſſet. Verum nunc (ut accepi) feſtinationis jacturam mora, ac diligentia reſarcire nititur. Ego interim, ut pro viribus noſtris tibi mos geratur, quicquid vel ex veterum Codicum præſidio, vel ex aſſidua noſtra verſuum libratione obſervaverim, brevibus explicabo. Non enim omnium rationes ſubjiciam. Hæc enim tibi committimus, ut conferas cum aliorum opinione judicium noſtrum, quod tantiſper a te probari exiſtimabo, dum id in aliquibus (ut ait Plinius) diſplicuiſſe cognovero. Omne Catulliani carminis genus ſeorſum percurram, atque, ut plenius optatis tuis obtemperem, non modo ſyllabarum quantitatem penſitabo, verum pravas dictiones ſimul exarabo.

Sequuntur emendationes, poſt quas his verbis Avantius Epiſtolam claudit:

Habes, Auguſtine amantiſſime, quid his genialibus diebus rure morantes meditati ſimus, quæ tametſi non præcipiti calamo reponenda fuerant, a me præſertim, qui ſub Parthenio vix per triennium in hæc ſtudia incubuerim, ac eadem per quinquennium fere ſequeſtraverim, malui tamen a te caſtigari, quam ignaviæ accuſari. Tu igitur noſtras has meditatiunculas perlegas, recognoſcas, ac pro arbitrio caſtiges. Vale. Pridie Idus Octobris MCCCCLXXXXIII.

Epi-

Epiſtola pariter Auguſtini Moravi Olomucenſis ad Hieronymum Avantium, quæ in eadem Veneta, quam ad manus habeo, Editione recitatur, & ipſa mox afferenda, Calphurnii cum laude meminit; nam ibi tradit Auguſtinus, ſe Avantii emendationes Leonico Patavino, Jacobo Comiti Juliario Veronenſi, Aurelio Ariminenſi, ac Calphurnio Brixienſi perlegendas dediſſe, eoſque omnes Viros eſſe *nulla non laude majores* pronunciat. De Leonico Tomæo, Epirota patre Venetiis genito, ſed Patavino poſtea cive, & de Aurelio Augurello Ariminenſi præclara exſtant apud Jovium Elogia; de Jacobo Comite Juliario infra. Elogium, quo una cum illis Calphurnium Brixienſem donat Auguſtinus, demonſtrat, eum valde diſparem feciſſe a literatoribus illis (ita loquitur Auguſtinus) quorum inſcitia ſtigmatibus ineluibilibus inuſtus adeo reperiebatur Catullus, adeo tenebroſis eorum erroribus obductus, ut de ſe ipſo quodammodo vaticinari viſus fuerit lepidiſſimus Poeta, dum ſcripſit:

At vobis male ſint malæ tenebræ
Orci, quæ omnia bella devoratis.
Tam bellum mibi paſſerem abſtuliſtis.
O factum male, o miſelle paſſer!

En autem ipſa Auguſtini Moravi Epiſtola.

Auguſtinus Moravus Olomucenſis, Juris Pontificii, & liberalium Artium profeſſus, ſtudioſæ Juventuti S. P.

CUm nihil præſtabilius in rebus humanis inveniatur, nihilque divinius, quam & prodeſſe multis, & in quo deficere cæteros videas, operas in commune largiri: id quod a ſummis ſæpe Viris factitatum invenimus, qui tum ſe demum boni aliquid aſſecutos arbitrabantur, ſi id in utilitatem

tem

tem plurimorum collocatum iri ſenſiſſent, non ut id intra privatos parietes contineant, quod miſeri ſemper, ac ſordidi ingenii exiſtimatum eſt, non in his modo, quæ in uſum traducendæ vitæ comparata ſunt, ſed in eis, & ex quibus, tanquam penetralibus quibuſdam, & vitæ noſtræ inſtitutum optimum, & excolendis ingeniis fructum uberrimum eruere poſſimus. Quod ipſum quanto ſtudio Antiquitas curarit, ut legendi ſcilicet optimi cujuſque Auctoris commoda cuivis facultas daretur, cum liberalitas Principum per ea tempora, tum Bibliothecæ ſumptuoſiſſimæ tanta bonorum diligentia comparatæ, oſtendunt, ut mihi non mirum ſane videatur, tot Viros eruditiſſimos, tot præclariſſima ingenia uno ſimul tempore effloruiſſe, ubi ea excolendi ingenii quaſi armamentaria quædam publicitus exponerentur. Ut enim Piſiſtratum Athenienſem tranſeam, & poſt hunc Seleucum Nicanorem, quorum opera incredibilis librorum copia Athenis conſtructa dicitur; illudque etiam, quod incredibile fertur, bello ſcilicet Alexandrino Cæſaris ad ſeptingenta Voluminum millia conflagraſſe; nonne ejus rei apud Romanos complura nobis exempla non ſuppetunt, quanta vel a Paulo Æmilio, vel Lucullo poſt prædam Ponticam librorum copia fuerit comparata, dato poſt & M. Varroni negotio, Bibliothecas omnis utriuſque linguæ ordinandi, ac digerendi? Nullum ſcilicet uberiorem ingenii fructum rati, quam ſi id, in quo detineretur quiſque maxime, data ſibi legendi copia aſſequeretur. In quo ævo noſtro non gratulari, & quidem vehementiſſime, non poſſum, quod, extincto jam prope bonarum literarum ſplendore, in ea rurſum tempora redierit, ut exuta barbarie, in priſtinum illud decus denuo aſpiret; taleque congerendis optimorum Auctorum libris ſtudium adhibeat, ut id brevi cum his, quæ diximus, temporibus jure confligere poſſit. Sed neque fideliſſimi Interpretes deeſſe nobis videntur, qui ſicuti M. olim Varro, id annitantur ſedulo, ac ſtudeant, ut, quo ad ejus fieri poſſet, ii, qui temporum injuria quaſi interierant, veternoque, ac pedore jam prope ſepulti fuerant, in lucem, dignitatemque priſtinam revocentur. Sic enim Plinius, ſic Pomponius Mela, ſic Papinius

pinius

pinius Statius, & ſic Propertius, Juvenaliſque leguntur, & qui ſuperiore ævo, omnibus membris diſcerpti, fracti, exanimeſque videbantur, nunc integri, ſolidi, vividique perſpiciuntur. Solus poetarum Catullus, quo nemo ſuavior, nemo jucundior, nemo terſior fuerat, ſcabra adhuc rubigine conſitus detinebatur. Cui ad temporum injuriam ne id quidem defore potuit, quominus a literatoribus quibuſdam ſtigmatibus ineluibilibus inureretur. O miſerandam lepidiſſimi Poetæ fortunam! Quis enim indolere vehementius non debeat, eas humani generis delicias, tenebroſis quorundam erroribus adeo obductas, ut jure, ac merito dicere poſſimus id, quod de ſe Vates ipſe lepidiſſimus vaticinatus eſt:

At vobis male ſint malæ tenebræ
Orci, quæ omnia bella devoratis.
Tam bellum mihi paſſerem abſtuliſtis.
O factum male, o miſelle paſſer!

Verum enimvero rerum Natura parens diutius tantam jacturam non ſuſtinens, cum aliquandiu Poeta jucundiſſimus ſitu, marcoreque ſqualleret, quomodo tandem hunc etiam in lucem reduceret, enixa eſt; ideſt, ut civium ipſius inveniretur aliquis, qui eum & a barbarie vindicaret, & ubi aliqua, vel mendoſa, vel abſtruſa eſſent, emendaret, explicaret, atque digereret. Is eſt Hieronymus Avantius Veronenſis, cujus vigiliæ, eximiaque in civem ſuum pietas id tandem effeciſſe perſpiciuntur, ut ex obſcuro nitidum, ex lacero ſolidum, & ex barbato denique latinum denuo efficeret. Quod ſi ob ſervatos cives vel Sicinius Dentatus, vel Africanus minor, decreto publico, Civicas meruere; quis non hunc etiam ea dignum exiſtimet, qui civem ſuum non ſervaſſe modo, ſed ab inferis quodammodo revocaſſe videtur? Verum tanta fuit hominis modeſtia, tanta ingenii vivaciſſimi diffidentia, ut eas vigilias ſuas nonniſi paucis, & his quidem amiciſſimis, cum ruri rediret, exhiberet, ut vel arrogantiæ omnem a ſe ſuſpicionem amoveret, vel æmulorum obtrectationibus, qui præclara omnia ogganniunt, occaſionem omnem adimeret. Ego vero, cui jam annis duobus eas vigilias ſuas, utpote qui currentem eum (ſicuti

ajunt)

ajunt) plerumque impuleram, ſingulari humanitate ſua dedicaverat, neve menſtruos illos labores (ſic enim eos appellabat) ederem, una etiam injunxerat, conſiderans mecum, quantum ſtudioſis omnibus, gloriæque Catulli conſulerem, ſi in publicum quandoque emitterentur, malui amicitiæ noſtræ diſcrimen ſubire, prævaricatorque videri, quam ea intra ſcrinia continens, Catullum ita ſicuti erat, ſcabrum, ſentumque intra ſtudioſorum manus relinquere; cum præſertim Hieronymi etiam gloriæ non parum conſultum iri vidiſſem (hæc enim ſcripta Leonicus Patavinus, Jacobus Comes Juliarius Veronenſis, Aurelius Ariminenſis, Calphurnius Brixienſis, nulla non laude majores, ſedulo perlegerunt, ac mire commendarunt) cum ut ingenii ipſius dexteritas, taliſque in civem ſuum pietas vulgo ſtudioſorum innoteſceret, ut qui de ſe complura alia, præclaraque teſtimonia concionibus publicis præſtiterat, quantum etiam hoc genere ſcripti præſtet, tum etiam qualem de ſe ſpem in reliquum præbeat, his veluti laborum ſuorum primitiis, declarari poſſit. Has itaque emendationes Catullianas lætis animis, Juvenes ſtudioſiſſimi, accipite, atque Catullum ipſum ita vobis reſtitutum tali deinceps cura, diligentiaque excutite, ut & ſales ipſius, habitumque generoſi hujus carminis (id quod facturos vos non ambigo) penitus imbuatis. Patavii tertio Nonas Martii. Anno Chriſti Domini MCCCCXCIIII.

Prioribus ſuis Catullianis Emendationibus Avantius quum breves alias adjeciſſet, has dono miſit, ita ab Joanne Tacuino rogatus, Jacobo nobiliſſimo adoleſcenti clariſſimi Georgii Cornelii filio, data ad eundem Epiſtola, in qua Jacobum, & Marcum ejus fratrem maxime collaudat ob doctrinarum ſtudium, quod tanto amore amplexabantur, ut illius cauſa vix adoleſcentes cum affluentibus opibus natale ſolum deſeruerint. Exſtat ea Epiſtola poſt duas, quas attulimus, & alia pariter ejuſdem Avantii ad Marcum Cornelium

Jacobi fratrem, in qua Cornelia domus magnopere commendatur, præſertim quod illi peculiare ſit, dies, noctesque in literarum ſtudiis ſumma cum laude verſari, ac viros doctos fovere; quemadmodum eo tempore fovebat Nurſium Timideum Veronenſem, ac Bartholomæum Merulam. Joannes de Tridino, cognominatus Tacuinus, Typographiæ apud Venetos cum laude incumbebat. Nurſius, quem Veronenſem Phœnicem appellat Avantius in Epiſt. illa ad Marcum Cornelium, acceptus præſertim fuit Reginæ Cypri Georgii Cornelii ſorori, ac proinde Jacobi, & Marci amitæ, apud quam verſabatur, conſenuitque in ædibus Corneliis, teſte eodem Jo. Tacuino in Epiſt. Nuncup. Lactant. ad Cardinalem Cornelium. De Bartholomæo Merula dicemus infra ad Ovidium.

Quoniam vero & ipſi Eruditi Veronenſes fatentur, Brixianam literaturam bene de Catullo, præter Calphurnianas Caſtigationes, meritam fuiſſe Editione illa, quæ Brixiæ evulgata fuit an. 1486., quæque non omnium quidem, ut Jo. Alb. Fabricius in Biblioth. Lat. aliquando exiſtimavit, ſed earum princeps, quæ Catulliana Poemata doctis Commentariis ab Antonio Parthenio Laciſio Veronenſi elaboratis adjunxerunt, nihil alienum ab argumento meo facere videbor, ſi allatis in medium ex ea Editione Præfationibus, ſeu Epiſtolis eandem, qua olim Hafnienſis Bibliotheca Nobiliſſimi Viri Nicolai Benzonis, teſte eodem Fabricio, gloriabatur, notiorem Lectoribus reddam. Ea annum præfert, ut omnes de ea loquentes tradunt, 1486. XI. Kal. Majas; unum tamen exemplum vidi cum no-

ta

Digitized by Google

ta anni 1485. VIII. Id. April., licet una & eadem omnino ſit Editio, impreſſa per Boninum de Boninis de Raguſia, ut palam fiet cuique linearum poſitionem, & literarum ductum inſpicienti. Solebant autem haud raro Typographi eorundem librorum exemplis quibuſdam notam aliquando inſcribere anni proximi, aliquando ſecundi, & aliquando etiam tertii, ut recentes apparerent; qui dolus jam ab aliis animadverſus mihi demonſtrat, notam anni 1485. qua Catulli liber ſignatur, magis genuinam habendam eſſe in Editione illa Brixienſi, quam notam anni 1486. Fortaſſe prior illa, quæ ſoli Catullo appoſita reperitur, quod eo anno 1485. ſolum ederet Catullum Boninus, in ſubſequentis anni notam ab eodem commutata fuit, quod ſubſequenti anno Tibullum, & Propertium ediderit, eoſque in unum volumen cum Catullo redegerit.

Occurrit in ea Brixienſi Editione primo loco ad ipſum Parthenium Jacobi Comitis Juliarii Epiſtola, ejus ſcilicet, quem *Avantii* in Catullum Emendationes cum tribus aliis doctiſſimis Viris probaſſe, teſtata eſt Auguſtini Moravi Epiſtola, ut vidimus. Juliarius in ſua meritis laudibus extollit Parthenium, cui pronuntiat Civicam coronam deberi ob Catullum ſervatum.

Jacobus Comes Juliarius Veronenſis ſuo Parthenio ſalutem.

QUæris, Pattheni, quid ſentiam de tua in Catullianum Carmen lucubratione, an exiſtimem in omnibus ad Poetæ ſenſum ſatisfacere. Ego etſi palam aſſerre judicium meum inter tot malivola obtrectatorum ingenia, quos noſtra videt ætas, haudquaquam arbitror tutum, dicam tamen aliquid, ſed minus certe, quam ſentio, ne meo in te amori nimium credar indulſiſſe. Adortus es rem in primis arduam,

& a nullo antehac tentatam, tum carminis ipſius duritie, quam affectaſſe de induſtria Poetam uterque auctor eſt Plinius, tum mutilati operis vetuſtatis incuria, depravatione; in quo quid effeceris, judicabunt, qui Commentarios tuos legent. Omnibus placere immenſum, & ſupra vires prope humanas eſt. In hoc te dignum laude ducimus, quod ingenti id tu animo, quod nemo hactenus aut auſus eſt, aut potuit attingere; in magnis etiam non aſſecutis voluiſſe abunde pulchrum, atque magnificum eſt. Oblatraturos tantiſper ſcio, ſi quos aut editione prævenisti, aut quibus ſuopte ingenio calumniandi animus eſt, donec intelligent noſtro teſtimonio, te non ea cauſa ad Catulliani Carminis interpretationem adductum, ut aliis præreptam laudem velles; ſed ſimul & officii in civem tuum gratia, & ut aliis excultius fortaſſe aliquid elucubrandi viam aperires. Nos jure noſtro id poſſumus vel ab omni calumnia tuti affirmare, te vera Civica dignum, quod labentem jam, & a vetuſtatis injuria pene obrutum civem, ingenii tui clypeo ſublevaſti, protexiſtique; quod hujuſmodi Epigrammate luſimus:

Hactenus abjecit carioſos docta libellos,
Et mutilos luſus turba Catulle tuos.
Lesbiacas norat lacbrymas, nec paſſeris ullus
Funera, ſqualebat nobile Vatis opus.
Maxima Parthenius Latiæ diſpendia linguæ
Non tulit, & Patriæ publica damna ſuæ
Excuſſit ſalebras, abſtruſaque ſenſa recluſit,
Amiſſumque capit pagina priſca decus.
Intret in arcanum lepidi penetrale Poetæ
Quiſque, gerit faciles jam nova charta jocos.
Vos reducem lauro, Vates, ornate Catullum,
Parthenio ſatis eſt Civica ſola meo.

Subſequitur poſtea in Brixiana, de qua agimus, Editione Epiſtola ipſius Parthenii ad Julium Pomponium, quo auctore, & auſpice Patriæ ſuæ Veronenſi, tanquam pervetuſto, ac ſacratiſſimo divinarum Muſarum Templo, ſe Opus ſuum conſecrare profitetur Par-

Parthenius, his verbis Pomponium (celebrem ſcilicet Læ-tum) compellans: *Tu igitur, doctiſſime Pomponi, unicum ſæculo noſtro bonarum literarum oraculum, & ſingularis Camænarum Antiſtes, ſies huic dicationi perinde ac Pontifex maximus, Commentationumque mearum Veronenſi Patriæ meæ dicandarum conceptis verbis vota nuncupabis, & tuæ nuncupationi omnes celeberrimi Academiæ tuæ ſectatores reſpondentes, linguis, animiſque bene favebunt; ſic veſtris auſpiciis luſus mei, meorumque ſtudiorum primitiæ immortalitatem aſſequentur*. Ita deſinet Parthenii Epiſtola, quam mox ſubſequetur Epigramma, cujuſcemodi ſubſecutum vidimus in illa Jacobi Juliarii, & ipſum valde elegans. *Benacenſem*, non *Veronenſem* Parthenium dixit Cornelius Vitellius in Epiſt. quæ ad calcem Cornucopiæ editæ Venet. an. 1513. legitur, propterea quod Laciſium caſtellum ad Benaci ripam ſit ſitum.

Antonius Parthenius Laciſius Veronenſis Julio Pomponio S.

PLerique cives mei optimi, atque clariſſimi Viri, diſertiſſime Pomponi, auctoritate ſua me coegerunt, ut tandem ederem ad communem ſtudioſæ juventutis commoditatem meas in lepidiſſimum Poetam Catullum interpretationes, anno jam quarto ſingulis lectionibus lucubratas. Ego & ſi noveram, nullo pacto editionem eſſe præcipitandam, quum tamen graviſſimis viris negare minime auderem, mecum diu, multumque conſultavi, cui potiſſimum homini haſce Catullianas enarrationes dicarem. Non enim ignorabam, quantis invidiæ injuriis eſſet obnoxia ſors, atque conditio ſcriptorum omnium, quorum nemo a conditis litterarum monumentis uſque ad ætatem noſtram malevolorum hominum difficilem naſum effugere valuit. Qua ego adverſa ſorte monitus, quum tutum aliquod operi meo perfugium inquirerem, Veronenſem patriam meam pervetuſtum, atque ſacratiſſimum divinarum muſarum templum, cui libellus meus, te auth[illegible]

ded.

Digitized by Google

dedicetur, delegi, ſperans fore, ut hoc voto ſit a vulgi temeritate inviolatus. Nec novo quidem exemplo opuſculum meum immortali præſidio tuendum eſſe cenſui. Nam prius quoque rerum authores, penes quos omnium fere bonarum artium inventiones claruerunt, quorumque ingenia, & mores non ſolum hæc ætas, ſed etiam vetuſtas maxime mirata eſt, quum in pleriſque aliis rebus, tum in hac præſertim prudentiſſimi fuiſſe inveniuntur: qui res, quas intemeratas, atque memoria ſempiterna munitas optabant, quo tutiores forent, diis immortalibus conſecrabant, eorumque tutelæ, omni ſtudio, & induſtria commendabant. Hinc publicas porticus, theatra, circos, amphitheatra multorum deorum nominibus dicata legimus; hinc urbium muros, arciumque mœnia diis cujuſque civitatis patriis conſecrata comperimus. Tu igitur, doctiſſime Pomponi, unicum ſæculo noſtro bonarum litterarum oraculum, & ſingularis camœnarum antiſtites, fies huic dicationi perinde ac Pontifex maximus, commentationumque mearum Veronenſi patriæ meæ dicandarum conceptis verbis vota nuncupabis, & tuæ nuncupationi omnes celeberrimi Academiæ tuæ ſectatores reſpondentes, linguis, animiſque benigne favebunt. Sic veſtris auſpiciis luſus mei, meorumque ſtudiorum primitiæ immortalitatem aſſequentur. Vale.

Antonius Parth. Laciſius libello ſuo.

Chare liber ſuperas tecum lature per auras
Nomina noſtra, vide, cautius ut ſit iter.
Effuge ſordidulos atra rubigine dentes,
Et vulgum audacem, grammaticaſque manus.
Lividius nihil eſt, nihil eſt naſutius illis,
Pagellæ criticum ſe tibi quiſque geret.
Infeſtos morſus, & acutos fortius ungues
Perfer, dum civis ſtet tibi tuta ſalus.
Sic tibi perpetuum decus, & per longa ſuperſtes
Sæcula ſit vivax gloria, chare liber.

Additur tertio loco Parthenii Præfatio, qua vehementer dolet, doctiſſimum, & elegantiſſimum Poetam Veronenſem a præſtantiſſimis civibus ſuis Cylenio, &

& Domitio fuiſſe quodammodo deſertum, qui nimirum in externis potius Scriptoribus exponendis operam ſuam collocarunt; ſibi vero, cui Catulli reſtituendi in priſtinum ſplendorem cura fuerit relicta, haud quaquam pates cum illis eſſe vires: tentaturum tamen ſcribit, ſi poſſet in tenebroſis latebris jacentem Poetam lucubrationibus ſuis ſuſcitare. Hæ tenebræ, & latebræ quibus obſitum, & deturpatum Catullum Parthenius reperit, Calphurnii, qui ante Parthenium illi Poetæ manus admoverat, minime laudi officiunt; quemadmodum Parthenii ipſius laborem laude, quæ illi debetur, minime fraudavit Avantius, nec Auguſtinus Moravus, dum ſcabra adhuc rubigine conſitum Catullum ræpreſentant, poſtquam in eo expoliendo, & illuſtrando Parthenius pro viribus laboraſſet. Agebatur enim de expurgando Augiæ ſtabulo, ac proinde Hercules adinveniendus: nam Herculis *Septimus Augiæ ſtabulum labor egerit undis*.

Parthenii Præfatio ita ſe habet.

Antonii Parthenii Lacíſii Veronenſis in Catullum commentationes.

EDiturus meas in Valerium Catullum interpretationes, ſæpe, ac multum mecum revolvi, utrum Præfatione miſerandum Poetæ mei fatum conquererer, an potius ſingulari lætitia naſcentem ejus felicitatem proſequi deberem. Nam quid in locupletiſſima litterarum republica æque dolendum erat, quam doctiſſimum Poetam Catullum uſque in hoc ſæculum noſtrum in tenebris jacuiſſe, atque a litteratis civibus ſuis Cylenio, Domitioque preſtantiſſimis Latinæ linguæ interpretibus fuiſſe deſertum, & quod moleſtius ferendum erat, ab illis externos Poetas elegantiſſimis enarrationibus eſſe in lucem revocatos? Quid deinde tanto gaudio meo

meo mihi dignum videri debet, quam ſi aut per meas lucubratiunculas, aut per nonnullorum virorum ſtudia, mearum vigiliarum emulatione mota, cum doctorum hominum, tum ſcholarum, atque prçceptorum ulla familiaritate Catullus illuſtrabitur? Quum igitur in omnibus civitatibus omnium fere Poetarum, quç ſuperſunt, ſcripta legerentur, ac ſolus Catullus, tum quia ejus ſcripta corruptiſſima erant, tum quia carebant interprete, ſcholarum familiaritate orbatus eſſet, hunc Poetam ab eruditiſſimis ſcriptoribus nomine doctiſſimi, elegantiſſimique Poetæ honoratum in ſcholas, atque magiſtrorum manus, quoad potui, nuper inducere tentavi. Etenim ſi utriuſque linguæ periti noſtro ſçculo Cives mei Cyllenius, atque Domitius doctis enarrationibus ſuis interpretati ſunt, alter Tibullum, alter Juvenalem, Martialem, atque Papinium externos ſcriptores, quanto ſtudioſius debui Catullum civem meum, quantulacunque mea declaratione, interpretari? Atque utinam Cyllenio, Domitioque mecum fuiſſet pro Poeta noſtro idem conſilium, eadem voluntas, ſimiliſque conatus, ut Catullum noſtrum miſerabiliter diſſectum, ac exanimem, jandiu in tenebris jacentem, in ſua membra reducerent, atque a tenebrarum ſordibus in ſplendidam lectionum lucem revocatum honori ſuo reſtituerent; quod ſi feciſſent, Poetam profecto noſtrum, quem vix ſpirantem, ac male pedibus innixum reſpicimus, vividum, robuſtum, nitidum, exultantem haberemus. Catullus enim uſque ad hanc ætatem in tenebroſis latebris jacuit, nec adhuc ullas prælectionum illuſtrationes, ullumve interpretationis lumen habuit. Conatus igitur ſum, atque tentavi, ſi poſſem, his lucubrationibus ſuſcitare Poetam de Patria noſtra benemeritum, ut ſi literis aliquid valeo, non tantum externis ſcriptoribus, quantum civi noſtro prodeſſe multo ſtudioſius, atque honeſtius voluiſſe videar. Nec vero multum reformidabo, quid in me inhumana invidia ſit machinatura, quia opus hoc multis in locis diminutum, & in pluribus depravatum, atque ob id ab eruditioribus bonarum litterarum Profeſſoribus tanquam cadaver, quod nullis humanis opibus, nullove ingenio excitari poſſi, obſcuritati relictum, ego mediocri ſtudio, nec claro admodum ingenio, audaci conatu, ſim

Digitized by Google

ſim aggreſſus. Tantum autem a me abfuit, & abeſt hujuſmodi vanus invidiæ metus, ut multo avidius, quam ſtatueram, ſuſceptum opus maturaverim. Nam cum ſit conſilium meum luci, & honori ſuo reſtituere Catullum, quanto plures docti Viri mearum interpretationum æmulatione movebuntur, tanto utilius conſulent Poetæ noſtro, & in quibus ego imbecillitate ingenii detentus defecero, ſtudioſi homines cura peritius, perfectiuſque dicendi literatæ juventuti, me duce, ſatisfacient: hoc modo auſpiciis meis paulatim adjuvabitur Poeta noſter, atque per multos Scriptores pari ſtudio motos decus ſuum reparabit. Nec mihi multum moleſta erit communis omnium Scriptorum ſors adverſa, invidorum maledicentia, & obtrectatio, quas a conditis literarum monumentis evitavit nemo; nec inter omnes Scriptores quiſquam tam felici fuit ingenio, qui vel in magnis, vel in parvis aliqua ex parte non erraverit. Quo fit, ut minus moleſte ſim ſubiturus hanc communem ſortem, quam nullo modo cavere potuiſſem, niſi omnino nihil unquam ſcripſiſſem, quod peſſimum, atque calamitoſiſſimum virtuti conſilium ſi omnibus Scriptoribus fuiſſet, nulla literarum monumenta unquam extitiſſent; qua jactura quid poſſet eſſe pernicioſius hominum ingeniis? Quamobrem quod incommodum doctiſſimus quiſque, ac divinus Scriptor non reformidaverit, ego, etſi non ſummo ingenio, mediocrique doctrina, non tamen minus æquo animo ſum laturus, dum labore, ſtudio, induſtria proſim Civi meo. Etenim ſi Servius peritiſſimus Grammaticus in Virgilianis expoſitionibus Caprum, Urbanum, Hyginum, Didimum, Probum, Aſprum, Donatum, multoſque alios Virgilii Enarratores ſecutus in plurimis erraſſe deprehenditur, & nihilominus doctiſſimi Grammatici nomen, & dignitatem non amittit, ego quoque a Lectoribus non inhumanis aliquantulum veniæ ſperare poſſum, & debeo; quum in hoc per quam difficili Opere interpretando ducem nactus neminem, & ſtudio ſatisfaciendi literatis juvenibus, & ſimul adjuvandi Civis mei amore, ac pietate tantum meæ profeſſionis onus, tantumque invidiæ periculum ſuſceperim. Nam quamquam & in Græcis, & in Latinis nullum librum magis corruptum,

magiſque mutilatum, quam Catullum, inveniri ſatis conſtet, ea tamen, quæ tum in emendanda, tum interpretanda lectione Catulliana ſenſerim, neque invidioſe conticenda, neque inhumane occultanda putavi. Id unum poſtremo Lectores monuerim, me Catulli Poemata in locis ſupra centum mendoſa deprehendiſſe, ut veriſſimum appareat cujuſdam Civis noſtri Græcis, & Latinis literis eruditiſſimi dictum. Cum enim is, cujus nomini honoris gratia parco, ſuper quodam Catulli obſcuro, & depravato verſu nuper interrogaretur, quid ſentiret, fertur reſpondiſſe prudenter, ſe nullam ex tempore daturum eſſe reſponſionem, quoniam tanta eſſet Catulliani libri confuſio, tantaque inverſio, ut ſi ab inferis revocaretur Catullus, carmina ſua non eſſet agniturus. Ego autem collatis & veteribus, & recentioribus Catulliani Operis exemplaribus, quoad potui, etſi non in totum, maxima tamen ex parte, lepidiſſimi Poetæ Carmina a tam ſordido ſitu excitare, atque tantis ab injuriis extrahere, vendicare, tueri ſum conatus. Nonnulla tamen, confiteor eſſe loca, de quibus adhuc valde quærendum eſſe arbitror, ut *Salipentium*, ſive *Solopechyum diſertum*, & bona pars Epigrammatis in Egnatium intercepta, & illud: *idmeneos ne petam montes*, tum *Peneum prope Cylleneum*, & quædam alia pauca, de quibus ego nihilominus probabiles, ut opinor, attuli ſententias, ut a Lectoribus ſperem, me ſi non magnam laudem, bonam tamen judicii mei veniam conſecuturum. Vale.

Ad calcem Voluminis Parthenius æquum Lectorem exorat ne ſibi vitio det, ſi quid neceſſarium ad Catulli ſui illuſtrationem vel prætermiſerit, vel ignoraverit, idque factum dicit, amicorum ſuorum culpa, qui nimis cupide honori ejus ſtudentes minime paſſi ſunt, ut ſua Scripta nonum in annum comprimeret. Aliam præterea addit feſtinatæ Editionis cauſam, quod ſcilicet homines quidam invidi, Enarrationes ſuas, quas diſcipulis dictaverat, jam parati eſſent ſine ejus nomine evulgare. En

En ipſius Parthenii verba ad Lectorem.

Antonius Parth. Lectori.

HÆc habui, humaniſſime lector, quæ aſſiduis litterarii ludi laboribus implicitus, atque diſtractus per ſingulas lectiones Catullianas annua fere, aut non multo longiore commendatione mihi annotata, tecum triennio poſt operis ſtructuram communicanda eſſe duxi, ut ſi enarrationibus meis ſtudio tuo ulla ex parte conſului, tu quoque pari mecum officio, & induſtria, ſi quid eſt a me vel prætermiſſum, vel ignoratum, quod ad neceſſariam Catulli mei pertineat illuſtrationem, iſtius arcani tui me participem benigne facias, atque, ſi quid erratum eſt, quod potuerit a me, & deprehendi, & corrigi, non tantum mihi vitio des, quantum amicis meis, honori meo nimis cupide ſtudentibus; per quos non licuit mihi ſcripta mea in nonum comprimere annum. Eſt præterea quædam alia Editinnis feſtinatæ cauſa non minor in nonnullis hominibus invidis, qui enarrationes meas ſuperiore anno quarto diſcipulis meis dictatas, & in Commentarium, ſine nomine meo, redactas, dum inique intercipiunt, meum operis maturandi concilium everterunt. Sed ex his interpretationibus, ſi qua mihi mutanda, quæ fortaſſe non pauca erunt, videbuntur, fato mihi non adverſante, faciam te certiorem in Quæſtionibus meis, quas jam exorſus ſuceiſivi temporis textura in lucem, maturo partu, deducam. Non autem ignoro pleroſque litteratores, atque difficiles criticos, vel reclamaturos gravi ſupercilio, vel ſcriptis ſuis huic meo conatui, perinde ac temerario, refragaturos, quoniam loca quædam mutanda cenſuerim, & innovare ſim auſus: quale illud *ideos ne petam montes*, & *peneum prope amœnum*. Verum hi, ſi qui ſunt, hoc æquius videant, ne ipſi multo audaciorem, ne dicam impudentiorem temeritatem incurrant, quum ingenuos labores meos pro Cive meo pie ſuſceptos, ob pauciſſima loca vetuſtate corrupta, inhumane damnent, ac invidia compulſi lacerent impudenter. Cur igitur hujuſmodi homines tanquam fuci operi alieno infeſti inſidiatores, ipſi ante me tales conatus non ſunt aggreſſi? Cur alienam inventionem oſcitantes expecta-

pectarunt? Cur herculea virtute inſtructi, ac freti immanem Catulliani carminis hydram non ſunt auſi conficere? cur ante vigilias meas tam deſidioſi hallucinatores fuere? cur denique moleſti alieni operis critici bene dicendo potius quam obtrectando honeſtis laboribus nomen, ac famam ſibi non quæſivere? Vale.

An feſtinatæ nimis, ſeu potius præcipitatæ Editionis ſuæ vitia Parthenius nova poſta recognitione, quæ exſtet, emendaverit incertum; at eam non emanaſſe ſaltem uſque ad annum 1493. pro certo habemus ex recitata Avantii Epiſtola ad ejus anni finem data, in qua id unum affirmat Avantius, ſe accepiſſe, paratum eſſe Parthenium, feſtinationis jacturam mora, ac diligentia reſarcire.

Tandem, quod ſpectat ad Brixianam Catulli Editionem, Lectorem monitum facio, in nonnullis ejuſdem Exemplaribus ſolum Propertium Catullo jungi, in aliis vero pleriſque Propertium, atque Tibullum; Propertium quidem cum notis valde conciſis Domitii Veronenſis, in quarum fronte legitur nuda hæc inſcriptio: *Domitii elucubratio in quædam Propertii loca, quæ difficiliora videbantur, ad Franc. Aragoniæ Ferdin. Reg. Neap. F.* Tibullum vero cum Commentariis Bernardini Cyllenii, itidem Veronenſis, quibus præmittuntur quidam verſus ipſius Bernardini ad Bapt. Urſinum Ærarii Pontificii Cuſtodem, & almæ Urbis Gymnaſii Vice-Rectorem, nec non Vita ejuſdem Poetæ, ad cujus calcem hæc legitur ad Scholæ Magiſtros obteſtatio: *Si quis tamen in Schola Magiſter explanare diſcipulis tenerioris ætatis voluerit, ipſum per Deum obteſtor, ut quum legendo pervenerit ad illa loca, ubi quoddam ob-*

ſcæ-

ſcœnitatis præceptum traditur, quod animos adoleſcentulorum in deteriorem partem flectere, & a virtutum recta via avocare poſſit, cum ſilentio tranſeat, ſeque citius velut rigidum, & infacetum accuſari patiatur, quam ut obſequentem nimis indulgentia ſua juventutem corrupiſſe, Deus ipſe merito talione corripiat. Hic idem Interpres apparet in Veneta Editione, quæ Avantii caſtigationes complectitur, at in ea deſideratur Domitius, cujus locum occupat Philippus Beroaldus Bononienſis, qui Commentarios ſuos in Propertium mittit magnifico Senatori Bononienſi, & literarum patrono, Mino Roſcio; & in eadem junguntur Parthenii, & Avantii in Catullum lucubrationibus Commentarii Palladii Fuſci ad Laurentium Bragadenum clariſſimum Juvenem, Patritium Venetum, quem ſcribit Palladius Catulli lectione adeo delectatum fuiſſe, ut in hoc ſcribendi genere eum unum ſecutus, carminis argutia, atque lepore ipſum Poetam mirifice effinxerit. Palladium hunc Fuſcum, ſeu Nigrum in Patrio Patavino Gymnaſio humanioribus literis excultum magnam iiſdem ſibi famam comparaſſe, compertum habemus; at quod aliqui tradunt, eum primum fuiſſe, qui Commentarios in Catullum emiſerit, id mihi ægre perſuadeo, nam recitatis ſuperius Epiſtolis Hieron. Avantii, Aug. Moravi, Ant. Parthenii, Jac. Juliarii parum conſonat, immo aperte refragatur.

Q. HO-

Q. HORATIUS FLACCUS.

EX amœnis Plauti, Terentii, Catullique viridatiis digreſſi, poſt Virgilium Maronem proximo illos intervallo ſequentem officioſo ſilentio ſalutatum, illico obvium habemus Q. Horatium Flaccum Venuſinum, quem feſtivis ſalibus, lepidiſque ſermonibus, haud minus quam illos ſuavitatum Triumviros, redundantem nobis ſiſtit Poetarum Latinorum, quam proſequimur, ſeries. Equidem jucunditatis, & gratiæ adeo plenus eſt Horatius, ut ob hanc etiam ſolus Lyricorum Poetarum legi dignus a Quintiliano cenſeatur.

In veteribus Horatii Editionibus primum apparent veteres ejus Interpretes, Helenius Acro, & Pomponius Porphyrio, quorum ætatem, qua ſcilicet vixerunt, haud definiunt Viri docti; at inter hos convenit, illorum Commentaria miſere truncata, & interpolata ad nos perveniſſe. Poſteriori vero ætate, ceteris in eo Poeta illuſtrando præiverunt Chriſtophorus Landinus, Antonius Mancinellus, Badius Aſcenſius, quorum nominibus antiquiores Horatii Editiones gloriantur. Landinus mihi occurrit in Veneta an. 1495., legiturque ejus Præfatio, ſeu Epiſtola ad Guidonem Feltrium Ducem, initio Artis Poeticæ, ad cujus Epiſtolæ finem Mecenatem ſuum his verbis compellat Landinus: *De Poetica facultate in noſtris Dialogis ſcripſimus, quos ſub nomine Illuſtriſſimi Patris tui Feltrium Federici in Virgilium edidimus. Quapropter quicquid in hoc artificio explicando poſſumus, tu idem pro tuo arbitrio hauries, tibique perſuadebis, cum paternorum ſtudiorum æmulus eſſe cupias,*

pias, ad te honeſtandum, omnique dignitate augendum in primis pertinere, ut ad poetarum ingenia, ac vires cognoſcendas te totum convertas, & quæ ab Horatio noſtro de Poetica dicuntur, diligenter advertas; nam & ingenium erudire, & conſilium augere, & ad ornate dicendum, & recte vivendum Poetarum cognitio plurimum conferet. Landini in perpoliendo Horatio laborem elegantiſſima Oda celebravit Angelus Politianus, quæ legitur in Horat. Edit. Florent. an. 1482. qua Politianus Horatium alloquens jam nitidum, his verbis eandem concludit:

Nunc te deliciis, nunc decet & levi
Laſcivire choro, nunc puerilibus
Inſertum thyaſis, aut fide garrula
Inter ludere virgines.

Adeſt pariter in Veneta, de qua loquimur, Editione Epiſtola Antonii Mancinelli Veliterni ad Pomponium Lætum, Romani eloquii principem, cui Commentarios ſuos dedicat, ſperans ea fronte a Læto excipiendos, qua ipſe ab eo excipiebatur, dum Romæ hunc ipſum Horatium, atque alios poetas publice profiteretur; & in fine Epiſtolæ his verbis eoſdem Commentarios jactat Antonius: *illud fateri audeo, in Odis ipſis, & in Epodis, Carmineque ſæculari per me enucleatis, prius autem a tribus aliis Acrone, Porphyrione, Landino haud ſatis, nihil pene deeſſe ad rerum, aut ſenſuum cognitionem*.

De Badio Aſcenſio dictum eſt ſupra, & qua ratione Eraſmus eundem judicio parum æquo prætulerit Guillelmo Budæo; nunc addo Eraſmum judicium illud

lud excuſantem in Epiſt. ad Germanum Brixium ita ſcribere: *Aliis liberum erit de Badio judicare, quod volunt. Ego ſemper illum habui in eorum numero, quorum nec eruditionem, nec ingenium, nec eloquentiam poſſis contemnere; tametſi non diſſimulo, illum longe majorem fuiſſe futurum, ſi fortuna benignior otium, ac tranquillitatem ſtudiorum ſuppeditaſſet*. In Annalib. Typograph. citari reperio Horatii Opera Aſcenſianis aſteriſcis illuſtrata in Ædib. Aſcenſ. an. 1505. eaque Badius dedicare ſe ſcribit Hallejo adoleſcenti cum primis nobili, & ſtudioſo, quemadmodum & Aldus Manutius, cujus imitatorem ſe profitebatur Badius, ſuas in imprimendo Horatio operas Marino Sanuto, Patritio Veneto, Leonardi filio nuncupaverat.

Horum omnium Flacci Inrerpretum, aliorumque, ſi quos priſcæ eo tempore Editiones præferebant, ſtudiis incenſus Joannes Britannicus, patria Brixianus (is ipſe, quem ſuperius vidimus, Pyladis conterranei ſui lucubrationes in Plautum emiſiſſe) Horatio illuſtrando manum applicuit, ejuſque Artem Poeticam, Sermones, & Epiſtolas perpetuis notis expoſuit. Quantum vero abfuerit ab illa acerbitate, qua Pylades Georgium Merulam, Jo. Baptiſtam Pium, & Bernardum Saracenum inſectatus fuit, mox recitanda Epiſtola declarabit, in qua Viros pleroſque omnes, literarum fama id temporis celebres, magnis laudibus a Britannico affici conſtabit; vel ipſum Merulam, & Pium, quin Raphaelem quoque Regium, quem Joanni Calphurnio, pariter Britannici civi, multo infeſtiorem, quam Merulæ, & Pio Pylades fuerit, dicenda ad Ovidium demonſtrabunt.

bunt. Singularis illa Joannis Britannici modeſtia etiam effecit, ut ſine encomio nec Domitium Calderinum, nec Georgium Vallam nominandos cenſuerit, quos in exponendo Juvenale æmulos quodammodo habuerat. Doctos vero Brixianos, ſcilicet Calphurnium, Pyladem, Taberium, & alios, Britannicus in ea Epiſtola omnino indictos reliquit, ut externis dumtaxat Scriptoribus in cenſu illo locum daret, quandoquidem frequens ipſi aderat occaſio populares ſuos alibi cum laude memorandi, qua Pyladem abunde donaſſe, ſuperius jam vidimus, quum de Plauto ageretur. Demum quam modeſte ſenſerit de ſuis primum in Perſium, deinde in Statium, poſtea in Juvenalem, ac demum in Horatium laboribus, quos omnes intra triginta trium annorum curriculum evulgavit, ex ejus Epiſtola diſcemus.

Joannes Britannicus Brixianus Salutem plurimam dicit Senatui, Populoque Brixiano.

SOleo ſæpe, ac multum ipſe mecum conſiderare, Patres Ampliſſimi Brixiani, nos Divinæ Majeſtati cum in omnibus, tum maxime in hoc plurimum debere, quod ejus beneficio factum eſt, ut dignitas rei literariæ, quę ab hinc quingentos, aut eos plus, annos, penitus aut perierat, aut ſitu, & veluti quadam rubigine obſita in profundis latebris ita jacebat, ut per id totum tempus non vera latinitas, ſed barbaria quędam maniſeſtiſſima, non ſolum per Italiam, ſed per totam Europam vagaretur, nunc demum quaſi a morte ad vitam reſtituta ſit. Quam ſane calamitatem, nemo eſt, qui non intelligat, propter aſperima, & crebra Barbarorum bella accidiſſe, qui totam Italiam, ut his etiam octo annis factum eſt, & in dies crudeliter fit, ſęvis vaſtantes populationibus, inter alias prędas, omnem fere librorum copiam, aut auferendo perdiderunt, aut, ut virtutum parum cultores, incenderunt; ita ut in hanc uſque noſtram ætatem

Digitized by Google

literæ veluti ſepultæ, ac ſemimortuæ jacuerint. Verum tandem hac ipſa noſtra tempeſtate emerſerunt, Dei benignitate, Viri magni quidem, & excellentis ingenii, qui literis tum Græcis, tum Latinis apprime eruditi, doctique cœperunt inveteratam barbariem illam e mentibus ſtudioſorum abſtergere, veramque latinitatem reſtituere. Inter quos fuerunt Laurentius Valla, cui, tanquam primo veræ latinitatis illuſtratori, ſumma laus debetur, Elegantiarum enim volumen nobis utiliſſime compoſitum reliquit; plurima enim, quæ barbarice in his noſtris ſtudiis ab omnibus fere proferebantur, ſedula, & diligenti ejus opera, excuſa ſunt, priſtinaque latinitatis ſinceritas eſt reſtituta; Marſilius Ficinus, qui ex Græco Platonis Opera fecit Latina; Leonardus Aretinus, qui itidem ex Plutarcho vitas multorum in Latinum tranſtulit. Libros quatuor hiſtoriæ Gothicæ diſertiſſime conſcripſit Guarinus Veronenſis, qui literatura Græca, Latinaque vir præſtabilis, e Græco dimidiam Strabonis partem anteriorem in Latinum vertit, quum reliquum morte præventus non potuiſſet; nam id poſtea Gregorius Triphernas, Vir & ipſe ſingularis doctrinæ, Latinum fecit. At Guarinus ille ſtudia humanitatis profitendo, linguam Latinam plurimum juvit. Philelphus, Vir ſane magnæ eruditionis, atque eloquentiæ, qui & Græce, & Latine egregie doctus, bona literarum ſemina per Italiam cœpit ſerere, morienſque multa nobis reliquit Opera, tum ex Græco in Latinum translata, tum ex ſua ipſius officina prolata. Subſecuti ſunt eo fere tempore & Georgius Merula Alexandrinus præceptor noſter, qui publico ſtipendio a Veneto Senatu, mox a Ludovico Sfortia Mediolani conductus, quum Græcarum, Latinarumque literarum eſſet peritiſſimus, veram literarum frugem cœpit ſtudioſis oſtendere; & Domitius Calderinus Veronenſis, qui eloquentia, & eruditione ea fuit, ut, quum juvenili, & florenti ætate expiraverit, magnam ſe jacturam feciſſe ſenſerit Latinitas; Commentaria enim nobis reliquit eruditiſſima in Martialem, Sylvas Statii, in Ibin, Sapho, & Juvenalem; cui revera, ſi ætatem ſuam in ſenectutem perducere licuiſſet, tanta fuit ingenii ejus bonitas, miram ex eo latinitas frugem ſenſura fuiſſet; & Hermolaus Barbarus

rus Patritius Venetus, Vir quidem tam Grecę, quam Latinæ facundiæ florens, qui Themiſtium e Græco in Latinum vertit, Caſtigationes Plinianas, opus hercle non minus utile, quam laborioſum, edidit, quarum eruditione, mirabile eſt, quantum literarum cultoribus profuerit; Dioſcoridem e Greco in Latinum translatum moriens reliquit, cum aliis ſane ſcriptis, quæ Corollarii nomine nuncupari voluit; cujus mors ante tempus accelerata linguæ Latinæ plurimum detrimenti attulit, plurima enim ad rei literariæ illuſtrationem brevi editurus erat; & Georgius Valla, quem Venetiis publico ſtipendio conductum omnes miræ eruditionis fuiſſe cognoverunt; Commentaria enim in Juvenalem, in librum Ciceronis de Fato, & Univerſitate erudite conſcripta reliquit. Subſecutus eſt & Marcus Antonius Sabellicus, quem & ipſum Venetiis publico ære conductum omnes eloquentia veteribus Hiſtoricis merito compararunt: mira eſt ejus facundia, quam facile ex ejus Hiſtoriis, reliquiſque ſcriptis unicuique facile eſt cognoſcere. Subſecuti ſunt Petrus, & Paulus cognomine Marſi, quorum Paulus Commentaria elegantiſſime in Faſtos Ovidii conſcripta reliquit, Petrus vero doctiſſima in libros Ciceronis de Officiis, & Silium Italicum. *Subſecutus eſt & Baptiſta Pius Bononienſis*, qui & ipſe publico ſtipendio Bergomi, mox Romæ conductus, Commentaria in Plautum, notationeſque multas edidit. Subſecutus eſt & Joannes Parhaſius, qui literis Græcis, & Latinis egregie doctus, Argentinis publico ſtipendio ad literarum ſtudia profitenda conductus, in librum Claudiani de Raptu Proſerpinæ Commentaria eruditionis plena ſcitiſſime conſcripſit. Subſecutus eſt & Angelus Politianus, qui ingenio, doctrinaque tum Græca, tum Latina fuit inſignis; Miſcellanea, aliaque multa elegantiſſime conſcripta moriens nobis reliquit. Quid dicam de Philippo Beroaldo Bononienſi, cujus induſtria in literis tanta quidem fuit, ut ei aut nulli, aut omnino pauci ſint conferendi? Commentaria enim, ſingulari tum eruditione, tum eloquentia referta, conſcripſit, in Svetonium ſcilicet, in Aſinum Aureum Apulei, in Propertium annotationes, plurimas declamationes, de Felicitate libellum, & multa alia, ut per eum linguæ Latiali multum

Digitized by Google

ſplendoris acceſſerit. Subſecutus eſt & Raphael Regius Bergomas, qui Græce, Latineque impenſe eruditus, a Senatu Veneto publico conductus ſtipendio, tum Patavii, tum Venetiis ad humanitatis ſtudia profitenda Commentarios doctiſſimos in libros Ovidii de Transformationibus, & Caſtigationes quaſdam non inutiles in Quintilianum edidit, & e Græco in Latinum Apophthegmata Plutarchi eleganter tranſtulit. Subſecutus eſt & Marinus Becichemus Scodrenſis, Vir ſane prompti, & velocis ingenii, qui Brixiæ, & Raguſii publico ære conductus, humanitatis ſtudia profeſſus eſt; ſeptemque variarum Obſervationum libros compoſuit, duas Epiſtolicarum Quæſtionum Centurias, Virgilianas, & Ovidianas Obſervationes, Poema, quod nos videmus, ſeptem librorum, cui titulus eſt, de morte, & exilio Jaſonis, tres & triginta Chriſtianæ Hiſtoriæ libros, qui brevi in lucem prodibunt. Subſecutus eſt & Aldus Manutius, qui literis Græcis, & Latinis eruditiſſimus, Inſtitutiones quaſdam Grammaticas valde utiles, nonnullaque alia dignitatem literariam ampliantia nobis reliquit. Subſecutus eſt Antonius Maria Viſdominus Bononienſis, qui Tragędias Senecę valde mendoſas, adhibitis multis veteribus exemplaribus, diligentique ſolertia caſtigatas, priſtino nitori reſtituit, Commentariaque in eas elegantiſſima quidem edidit, Commentaria etiam in Priapeja, in Ibin ſcitiſſime conſcripſit, librum Annotationum ex diverſis Scriptoribus, & pleraque alia laude digna. Verum, ne dum hęc libenter proſequor, Oratio mea longius protrahatur, pręteribo Baptiſtam Egnatium Venetum, qui Gręcis, Latiniſque literis doctiſſimus ſcripſit libellum bonæ ſane frugis, quem novo titulo Racemationes appellavit; ſcripſit & Commentariolum in primum librum Epiſtolarum Familiarium Ciceronis; utpote in eum, qui ceteris obſcurior videretur; ſcripſit & Exemplorum libros duodecim, in quibus ad Valerii Maximi imitationem, res, & dicta illuſtriora totius Orbis, gentiumque omnium complexus eſt, quæ milleſimum, & ducenteſimum ab hinc annum geſta ſunt; ſcripſit & commentaria in Argonautica Valerii Flacci, opus quidem omnium laborioſiſſimum, quæ omnia in lucem brevi venient. Præteribo & Lodovicum

Cœlium

Cœlium Rodiginum, qui ſingulari eruditione tum Græca, tum Latina ornatiſſimus, librum non minus doctum, quam utilem Lectionum antiquarum nunc nuper edidit. Præteribo & Baptiſtam Carmelitanum Civem Mantuanum, ſane noſtri temporis claſſicum, & inſignem Poetam, tanta enim carminis gravitate laudes Virginis Mariæ, carmen Bucolicum, aliaque Poemata cecinit, nobiſque moriens reliquit, ut eum merito Patria, omnium judicio doctorum, alterum Virgilium appellare poſſit; felix nimirum es Mantua, quæ tales, tamque divinos ſoleas fœtus gignere. Præteribo & Eraſmum Roterodamum, Virum ſane ſumma laude dignum, qui opus Adagiorum elegans, & eruditum nuper & ipſe edidit miræ utilitatis plenum, quod ex plurimis Auctoribus tam Græcis, quam Latinis ſtudioſiſſime collegit. Sicque horum, multorumque aliorum, quos longum eſſet recenſere, induſtria literarum ſtudia reſpirare, reviviſcereque cœperunt. Quorum omnium virtutem ego admiratus, ejuſque prorſus pulchritudine accenſus, ſtatui & ego, quando virtute ipſa nihil omnino ſit præſtabilius, nec quo hominis vita in his vitæ tenebris magis clareſcere queat, ſtatui, inquam, qua maxime poſſem diligentia, eorum veſtigiis inſiſtens, tum ad communem omnium utilitatem, & rei literariæ dignitatem ampliandam, tum, ne more pecudum vitam ſilentio præteriiſſe viderer, aliquid ſcribere. Itaque, quum jam triginta tribus, aut eo plus, annis, Commentaria in Perſium multa lucubratione conſcripta vobis, Ampliſſimi Patres, dicaviſſem, quæ res adeo vobis grata fuit, ut munificentiæ veſtræ me immunem abire paſſi non fueritis; & puſillo tempore poſt in Achilleida Statii, & Juvenalem Commentaria edidiſſem, quæ itidem vobis inſcribi placuit; nunc demum nova alia in Opera Horatii, Poeticam ſcilicet, Sermones, & Epiſtolas conſcripſimus, quæ vobis item, ut bonarum Artium ſtudioſis, & amatoribus dicavimus, confidenter exiſtimantes, ea vobis non minus grata, atque utilia fore, quam ſuperiora fuere. Idque ipſum fecimus, ut noſtram jam veterem in vos benevolentiam, licet vobis multis ante modis perſpectam, & cognitam teſtificaremur. Si cui autem aliqua forte videbuntur a me, aut non ſecundum ſen-

ſum

Digitized by Google

ſum Poetæ explicata, aut aliquo alio modo male interpretata, aut per negligentiam præterita (neque enim eam mihi laudem aſciſco ut in hujus Poetæ locis tam obſcuris, & tenebroſis aliquando non offenderim) id a taxatore petitum, atque impetratum volumus, ut quæ nos aut ingenii imbecillitate, aut alia quavis cauſa male percepimus, ipſe ad communem omnium ſtudioſorum utilitatem melius dicat, atque interpretetur, & omnia, quæ nos ſcripſimus (quando conſilii noſtri ſemper fuerit, rem publicam literariam juvare) in meliorem accipiat partem, memineritque Poeſis naturam difficilem omnino eſſe, ænigmatumque plenam, ut ſi quando interpres hallucinetur, mirandum non eſſe doceat Plato in Alcibiade in libro de Voto ſic inquiens: *verum per ænigmata & iſte, & cæteri ferme omnes Poetæ loquuntur; eſt enim ipſa natura univerſa poeſis ænigmatum plena, nec quivis eam dignoſcit, ad hanc illius naturam accedit, quod ſi quando inſit in homine invido, nolente ſua ſenſa cæteris hominibus revelare, mirum eſt quam difficile cognitu ſit, quod Poeta ſenſerit*. Itaq; malevoli, & homines perverſi ii mihi maxime videntur, qui, quum ipſi nulla ex parte ſcribendo linguam Latinam juvant, alienis tantum ſemper ſcribentium laboribus, non ſecus quam araneoli muſcis, tendunt inſidias, eoſque variis calumniis labefacere tentant, magnamque inde ſibi gloriam partam putant, ſi ipſi nihil ſcribendo, aliena benefacta maledictis tantum lancinent. Quod ſane maledicentię genus, quum alii ſępe multi viri ſane boni tam priſcis, quam noſtris temporibus haudquaquam vitare potuerint, quid mirum, ſi id & ego nec ſuperioribus temporibus effugi, nec nunc effugero? neque enim ego ſum *Gallinæ filius albæ*. Satis eſt, me omni ſtudio, cura, induſtria, diligentiaque laboraſſe, ut cunctis bonarum Artium ſtudioſis quamplurimum prodeſſem. Quod aſſecutus ſim, nec ne, id in aliorum judicio malim eſſe poſitum, quam in meo. Cęterum, ut his omiſſis ad rem redeam, Ampliſſimi Patres, ad vos affero, vobiſque dico, labores, & Opera mea, id a vobis petens, atque contendens, ut munus noſtrum, quod filiis, & poſteris veſtris non minus fructuoſum, quam jucundum futurum eſſe ſperamus, ea animi benignitate accipiatis, qua nos vobis inſcripta eſſe volumus, ſimul-

ſimulque & nos eo amore proſequamini, quo ſemper conſueviſtis. Valete, Ampliſſimi Patres. τέλος.

Inter Viros Eruditos, quorum catalogum exhibet in hac Epiſtola Britannicus, minime ipſum memoraſſe populares ſuos, jam diximus, non eſſe, cur miremur. Nec etiam alicui mirum videri debet, cum Valla, Politiano, Barbaro, Philelpho, aliiſque, qui a multis ſæculis proculcatum literarum decus erexerunt, atque reſtituerunt, nec Poggium, nec Blondum, nec Picum, nec Lætum, nec Pontanum, nec Campanum, nec ceteros, ad quos utique eam laudem magnopere pertinuiſſe, omnes norunt, in ea Britannici Epiſtola fuiſſe recenſitos; nam ſi omnes illos Britannicus memorare voluiſſet, Epiſtola Commentario præfixa Commentarius & ipſa evaſiſſet. Nonnullos ex illis, quos recenſuit Britannicus, ſuperius, prout occaſio tulit, in medium attulimus; reliquos etiam pleroſque omnes inferius afferendi haud deerit opportunitas. Suſcepta ſcilicet a nobis in hoc Specimine ſcribendi ratio admittit, quin ſuadet, ut pro literaria in univerſum hiſtoria illuſtranda extra Brixianæ Provinciæ fines frequenter divagemur.

Multo minus morari nos debet hoc loco catalogus alius Auctorum, qui poſt Britannicum Commentaria, & Notas in Horatium conſcripſerunt, eumque inſpiciendum, verſandumque relinquimus (ſi quibus id placet) in Horatii Editione Baſileenſi, quæ, ut ejus titulus ſignificat, Grammaticorum XL. tam antiquiſſimorum, quam neotericorum lucubrationes in Horatii Opera collegit. In ea ſylva quod Britannici Commentarium

rium minime appareat, quodque de eodem nullà occurrat mentio neque in Biblioth. Fabric. neque in Annal. Typogr. ſilentium hoc notitiam a nobis de eodem prolatam magis, magiſque Lectoribus commendabit.

Aliquibus tamen ex illis Commentatoribus nota fuiſſe ea Britannici Commentaria, facile inducor, ut credam, quum ex horum penu multa ab illis deprompta dignoſcantur. Sed fortaſſe nonnullis accidere potuit, quod ſibi accidere potuiſſe Antonius Muretus in ſuis ad Art. Poetic. Adnotationibus affirmat, ut eadem a pluribus animadvertantur, quum omnes, qui tractamus literas, iiſdem fere libris utamur. Subditque ibidem Muretus: *Deprehenſi enim ſunt, qui, quum legiſſent Commentariolum, quem proximo ſuperiori anno edidi, miſſis ad amicos literis me accuſarunt, quod quædam afferrem, ut mea, quæ ipſi plus triginta jam annis in libris ſuis notata haberent; quaſi vero mihi magnopere laborandum fuerit, quid in ſuo libro notaſſet is, quem ego natum mehercule neſciebam.*

Antequam Horatium Flaccum dimittamus, Vincentius Madius, Latinæ, Græcæque linguæ doctiſſimus, ac celeberrimus Philoſophiæ, quam Ferrariæ, & Patavii perlegit, Profeſſor nos advocat, & conterraneo ſuo Joanni Britannico ſociari poſtulat, quum & ipſe Artem Poeticam Horatii, inſigni Commentario illuſtraverit, cujus Præfatio hujuſmodi eſt ex Veneta Editione an. 1550.

MEcum ipſe cogitans, quid in Arte Poetica Horatii contineretur, eum partim leges recte Poeſim conficiendi docere, partim de Poeſi ipſa tractare, partim criminari, ac

ac perinde ut Satyricum mordere, irridereque, Piſonibus etiam conſulere animadverti, quorum tamen omnium pars illa, quæ eſt de legibus Poeſis, a qua libri hujus inſcriptio deſumpta eſt, nec non & ea, quæ de Poeſi eſt, omnium potiſſimæ, ac primæ ſunt; cætera enim digreſſiones jure optimo vocari poſſe arbitramur. Quoniam vero partes illæ duæ libelli hujus, quas præcipuas eſſe diximus, totæ fere ad Poetices Ariſtotelis imitationem conſcriptæ ſunt: non inutile futurum exiſtimavi, ſi poſtquam ea, quæ ad Ariſtotelis Poeticam attinebant, explicavimus (cujus ratione omnis mihi fuerat ſuſceptus labor) quæ hic ab Horatio habentur, in Ariſtotele, velut in fonte demonſtrarem, a quo velut rivulum, librum hunc deduxit. Nam, ut omittam, ſatius ſemper eſſe fontes potius, quam rivulos ſectari, illud certe negari non poteſt, nullum eſſe, nec fidelius, nec evidentius Commentarium, quam Virorum illuſtrium eadem de re differentium loca ſibi invicem reſpondentia una conferre, quod ex conſequentibus ſenſu magiſtro comprobabitur. Erit igitur hujus noſtri ſcripti inſtitutum, occultam, atque artificioſam hanc Horatii imitationem patefacere. Quod vero ad verborum expoſitionem attinet, viris aliis probis, & doctis eam relinquemus; ſatis eſſe viro Philoſopho exiſtimantes, ſi quæ huic noſtro cum Ariſtotele communia ſunt, explicentur; unde & ſenſus multi ab aliis interpretibus diverſi apparebunt. Ad propoſitum igitur negotium noſter jam ſermo convertatur.

At de Vincentio Madio alibi, quum de ejus Interpretatione in Poeticam Ariſtotelis agetur: ſufficit hic notare, eum appellari a Carolo Sigonio Philoſophiæ Italicæ Lumen, atque omnium virtutum exemplum.

M P. OVI-

Digitized by Google

QUatuor modo veluti turmatim ſe offerunt Elegorum Scriptores, nimirum Cornelius Gallus, Albius Tibullus, Aurelius Propertius, Ovidius Naſo, qui omnes eadem cum Horatio ætate, nempe Auguſti ſæculo, vixerunt, eoſque unico diſticho complexus eſt Ovidius lib. IV. Triſt. Eleg. 9.

Succeſſor fuit hic (Tibullus) *tibi, Galle: Propertius illi,*
Quartus ab his ſerie temporis ipſe fui.

Quartum hunc præſenti loco Specimen noſtrum dumtaxat ſibi vindicat, quum de Tibullo, & Propertio aliquid jam ſupra dictum ſit, ubi de Catulli Brixiana Editione; Cornelium autem Gallum ſilentio libenter prætерimus, cum iis ſentientes, qui vulgata ejus nomine carmina Oratori illi clariſſimo Forojulienſi, & Poetæ egregio abjudicant.

En itaque rurſus Joannes Calphurnius, quem Brixiana profert literatura, Ovidio opem ferens, quam tuliſſe vidimus Terentio, atque Catullo.

Antiquiſſima (ſi unam, & alteram excipias) Ovidianorum Operum Editio prodiit Venetiis per Jacobum Rubeum an. 1474. in qua apponitur hæc notula: *Hujus Opera omnia Medea excepta, & Triumpho Cæſaris, & libello illo Pontica lingua compoſito, quæ incuria temporum perierunt, Jacobus Rubeus natione Gallicus honeſtiſſimo loco natus impreſſit Nicolao Marcello Duce Venetiarum MCCCCLXXIIII.*

Moxque ſequitur Calphurnii Carmen ad Lectorem.

Per-

Perlege Naſonis divina Poemata, Lector,
Muſarum qui vis fontibus eſſe ſacer.
Hic dedit ad reliquos compendia ſumma Poetas,
Invia qui primus per loca fecit iter.
Corpora ter quino mutata Volumine finxit,
Unde fere eſt omnis fabula nota tibi.
Alterno teneros tibi carmine luſit amores,
Sanavitque ſua vulnera facta manu.
Cæſare dein læſo Geticum relegatus in orbem
Compoſuit Faſtos, exiliique modum.
Sed dignum, hæc Veneta qui Gallicus urbe Jacobus
Impreſſit, miræ condidit artis opus.

Quo plures nactus eſt præcones, ut vidimus ſuis locis, Calphurnii in Terentium, & Catullum labor, eo vehementiorem paſſus eſt hoſtem, qui recognoſcendo primum, dein illuſtrando Ovidio impenſus fuit; Raphaelem nimirum Regium, cujus in Ovidianas Metamorphoſes Enarrationes bonus Britannicus in ſuperius recitata Epiſtola cum laude recenſuit. Editio Mediolanenſis earundem anni 1518. quæ mihi in manibus eſt, Raphaelis in Calphurnium virulentiam illico manifeſtat, nam primum libri illius verſum vix explicare aggreſſus Raphael, *non abs re autem* (inquit) *mihi videor eſſe facturus, ſi ineptis cujuſdam Joannis Calphurnii Grammaticulorum arrogantiſſimi cavillationibus nuper in has Enarrationes meas ſub nomine cujuſdam ſtolidi pædagogi editis obiter occurrere cœpero; idque brevi, quo & legentes dumtaxat admoneantur, nos in Apologia, & Recriminatione noſtra, quæcumque ab illo objecta fuere, vana, falſaque oſtenſuros.* Apologia hæc Raphaelis, quæ deeſt in citata Mediolanenſi Editione, occurrit mihi in Veneta anni 1540. eique præmittitur Epiſtola Nun-

cupatoria ad Philippum Cyulanum majorem Agrienſis Eccleſiæ Præpoſitum Ungariæ Regis Oratorem apud Venetos, & Bononiæ Philippi Beroaldi auditorem. Ibi Raphael, poſtquam Enarrationes ſuas inſigniter jactaſſet, affirmans, Librum illum Ovidii a ſe illuſtratum, ubicumque Romana eſt in uſu lingua lectitari, jamque in quinquaginta millibus exemplaribus, & amplius fuiſſe deſcriptum, quum antea vix a quoquam propter fœdas depravationes, & obſcuros locos in manus ſumeretur, poſt inſignem, inquam, hanc jactationem, de Apologia ſua in calce Epiſtolæ ita loquitur: *Sed ne ſine appendice hæc tibi Epiſtola ſcripta eſſe videatur, breviſſimam eorum ſubjiciamus Apologiam, quæ iſti in aliena opera linceis (ut ajunt) oculis inquirentes, in ſuis autem coecutientes reprehenderunt.*

Ad calcem utriuſque Editionis, ſcilicet Mediolanenſis, & Venetæ, exſtat ipſius Raphaelis judiciaria quædam clamitatio, potius quam Oratio, ad Venetorum Advocatorum Collegium, qua juſtitiam ſibi adminiſtrandam petit adverſus ſuarum illarum Enarrationum depravatores, ut vocat, eo furore, ac verborum impetu, quem Lectori dignoſcendum relinquimus ex iis, quæ ſequuntur.

Raphael Regius Clariſſimis Equitibus Antonio Bulduno, Joanni Franciſco Paſcalico, Dominico Bollano eloquentiſſimis Advocatoribus, Felicitatem.

IMprudens ſimul, & mei nominis neglector facile haberi poſſem, integerrimi Advocatores, niſi aliquot ex earum ineptiarum, quæ mihi falſo aſcriptæ fuerunt, erroribus annotaſſem, vobiſque dicaſſem. Non quod iſtiusmodi nugas veſtra tam excellenti doctrina, eloquentiaque dignas exiſtimem;

mem, ſed ut idem aptius cognoſcatis, & me atrociſſima injuria fuiſſe affectum, & eum librarium, quem falſi reum egi, vobis impudentiſſime fuiſſe mentitum. Is enim, cum pro tribunali ipſi denunciaſſetis, ut ſe defenderet, vos namque in ipſum eſſe inquiſituros, & quotquot domi mearum Enarrationum exemplaria haberet, publicæ cuſtodiæ traderet, veritus, ne, ut juſtum eſt, comburerentur, clamare cœpit: illa, quæ mihi aſcripſiſſet, ab homine docto compoſita fuiſſe, eoque mihi nullam abs ſe injuriam fuiſſe illatam. Id vero tam perſpicue falſum eſt, ut illarum ineptiarum auctor quisquis fuerit (mihi enim ne nomine quidem eſt notus) non loquendi modo, atque exponendi imperitus, verum fatuus quoque, ab omnique humanitate alienus eſſe deprehendatur. Si qua enim prudentia foret, nunquam commiſiſſet, ut quæ ego ad communem ſtudiorum utilitatem in Ovidii Metamorphoſin, opus tam varium accurata expoſitione indigens, conſcripſeram, ipſe, me vivente, & id maxime agente, ut quam emendatiſſima ederetur, manum apponere ſuſtineret; cum præſertim is ſit, qui non dico Poetarum ſenſa exponere, ſed ne ab aliis quidem plene enarrata percipere poſſit. Quod quidem cum ex barbariſmis, atque ſolœciſmis, quibus iſtius expoſitiones ſcatent, tum ex ſenſuum vel perceptu facillimorum perverſione, carminumque depravatione manifeſte colligi poteſt, ut nulla alia de cauſa imperitus iſte a perfido illo librario inductus eſſe videatur, qui Enarrationes meas iſtiusmodi ineptiis inquinaret, quam ut me, ubicumque Romana viget lingua, in omne tempus ſugillaret, atque infamaret. Niſi enim id quæſiſſet, tantiſper certe expectaſſet, dum ego totum opus relegiſſem, ac quæ librariorum negligentia inverſa putabam, correxiſſem. Sed fœdiſſimarum depravationum ſibi conſcius, quas plerisque in locis, ut malignis quibuſdam, & invidis anſam in me debacchandi quærentibus obſequeretur, admittendas curarat, eum meis Enarrationibus finem appoſuit, quo & mihi in communem ſtudioſorum juvenum utilitatem vigilanti fœdiſſima macula eſt inuſta, & ii omnes, qui Ovidii Metamorphoſin cum meis Enarrationibus ſe emere putarunt, iniquiſſime fuere decepti. Quod ſi ii graviſſime puniun-

niuntur, qui privatis Chirographis, aliiſque inſtrumentis falſi aliquod admittunt, quo quis vel paucis pecuniis fraudetur, quanto majore ſupplicio is eſt coercendus, qui id genus falſi commiſit, quo non ſolum ab illa quantulacunque doctrinæ fama, unde omnes noſtræ divitiæ pendent, omnique honore, ſine quo injucunda hominibus ingenuis eſt vita, ſcelere perfidiſſimi iſtius librarii in omne tempus, ubicunque Romana eſt in uſu lingua, iniquiſſime fui privatus; ſed maximum quoque ſtudiis detrimentum fuit invectum; pauci namque e doctis, ut alia omittam, ne quidquam operum ſuorum emittere poſthac audebunt, verentes, ne id ſibi accidat, quod mihi quorundam conſpiratione evenit? Quamobrem, integerrimi ſimul & eloquentiſſimi Advocatores, ſtudiorum cauſam ſuſcipite, iſtumque falſarium ita coercete, ut aliis exemplo ſit; ne cum maximo, & Auctorum dedecore, & diſciplinarum detrimento ea flagitioſe corrumpant, quæ ad publicam utilitatem fuere conſcripta. Sed cum præjudicio veſtro jam ſit damnatus, nullaque vobis ſit opus exhortatione, ad nonnullos ex fœdiſſimis illius imperiti pædagogi erroribus, qui nomini meo falſo aſcripti fuerunt, annotando deſcendamus. Quiſquis igitur iſte fuit, qui nulla humanitatis habita ratione, tam improbe in mea invaſit, ſuaque falce obtuſa, & rubigine confecta meam ſegerem ſuccidere conatus eſt, neque boni, neque docti Viri officio eſt functus. Quam vero ſit ſcribendi peritus, ex prima ſtatim ipſius expoſitione facile unicuique, vel mediocriter docto, liquere poteſt. Ab hoc namque verſu initium ſumit. *Oraque venturis aperire recentia fatis* ....

Sed de pædagogi iſtius temerarii ineptiis plura quam propoſueram: non tam quod ulla annotatione dignas putarim, quam ut & vos, eloquentiſſimi Advocatores, & per vos ſtudioſi omnes cognoſcerent, iſtiusmodi ineptias meis Enarrationibus nulla alia de cauſa a ſcelerato illo librario fuiſſe adſcriptas, quam ut me, meaque omnia everteret, ac ubique, & in omne tempus infamaret, anſamque invidis, ac ſemidoctis quibuſdam in me debacchandi præberet. Valete clariſſima eloquentiæ, Senatuſque Veneti ornamenta.

Sub-

Subſequitur poſtea in utraque Editione Raphaelis ad Paulum Cornelium Patritium, & Senatorem Venetum Epiſtola, quæ pertinet ad ſecundam Editionem anno, ut puto, 1497. emiſſam; prior autem ab Octaviano Scota impreſſa, quam fœdiſſime ſive librariorum incuria, ſive invidorum conſpiratione depravatam conqueritur in ea Epiſtola Raphael, prodierat anno 1493. Franciſco Gonzagæ Mantuæ Principi dicata, quæ nuncupatoria Epiſtola in poſterioribus etiam Editionibus apparet. In ea ad Cornelium Epiſtola errores, qui in ſecundam etiam Editionem irrepſerant, excuſans Raphael Cornelium his verbis affatur: *Tu namque illa es & modeſtia, & doctrina, ut quæ bene ſcribuntur, ingenue commendes, quæ vero feſtinatione, librariorumve incuria, peccantur, illa benigne excuſes.*

Veſanæ bilis, qua Raphael Regius adverſus Joannem Calphurnium exæſtuabat, non Ovidianæ tantum Metamorphoſes fidem faciunt, ſed manifeſta inſuper exſtant monumenta in libello quodam Venetis typis anno 1490. evulgato, in quo Raphael, Diſputationem primum, deinde Dialogum cum Calphurnio inſtituens vix credi poteſt, quæ & quanta in ipſum contumeliarum plauſtra evomuerit. Eaſdem in medium hoc loco proferre non dubitabo, quum ad deprimendam in Calphurnio meritiſſimis, ut ſuperius vidimus, præconiis celebrato Brixianam Literaturam nihil faciat, magnopere vero ad dignoſcendas procellas literarias, quibus eorum Profeſſorum acerba diſſidia, quin horrenda quædam facta, ſi Regio fides, exagitaſſe, ac ſuſdeque miſcuiſſe oportet temporibus illis Gymnaſium

Pata-

Digitized by Google

Patavinum. Hujus hiſtoriam qui non multis ab hinc annis deſcripſit duobus amplis Voluminibus, mirum eſt, eum nec turbarum illarum mentionem ullam feciſſe, nec Raphaelis Regii, licet Patavii diutius docuerit, acerrimaſque cum Calphurnio pro ipſa Cathedra obtinenda contentiones geſſerit, ſeu Scripta, ſeu nomen ullo modo memoraſſe.

Diſputationem Raphael nuncupavit Hermolao Barbaro, quem, ut par erat, maximopere collaudat, at nec ipſe, nec alius quiſpiam ſatis, niſi dicamus cum Politiano l. 2. Ep. 6. eum fuiſſe ex reliquiis aurei ſæculi.

Raphael Regius Hermolao Barbaro Salutem.

DIſputationem, quam mihi nuper, & ineptiæ, & convicia, & fœdiſſimi cujuſdam Calphurnii errores in media Academia Patavina expreſſerunt, ſtudioſi juvenes, ut emittam, efflagitare non deſiſtunt. Huic aliquid patrocinii, cum nuncupatione quoque dum comparare inſtituerem, tu mihi in primis, cui ipſam dicarem, occurriſti. Solent enim, quæ præſtantibus doctrina, ac dignitate viris ſcribuntur, aliis quoque & gratiora eſſe, & facilius probari. Tu vero ea es diſciplinarum omnium cognitione, ut quem tecum poſſimus conferre, habeamus profecto neminem. Tu namque utramque linguam ita calles ut utra tibi ſit ingenita difficile judicatu videatur. Tu Philoſophorum dogmata, tu Juriſconſultorum placita optime tenes, tu denique totius humanitatis ita es peritus, ut nihil ſit tam in ſtudiis tenue, nihil tam magnum, quod tibi pulcherrime non ſit notum. Hinc & merito quidem fit, ut docti omnes, atque ſtudioſi te colant, te obſervent, ac tuo ſane quam acri judicio ſcripta ſua, literariaſque controverſias ſubjiciant. Quare ſi tibi recte videbor in hac reprehenſione ſenſiſſe, nihil eſt mihi dubitandum, quin doctiſſimus quiſque meam ſit probaturus opinionem. Vale maximum ſtudiorum decus. Paduæ Idibus Majis MCCCCLXXXVIII.

Ra-

Raphaelis Regii in nonnullos errorum cujuſdam Calphurnii Beſtiæ, Diſputatio.

TAmetſi graviſſimo clariſſimæ hujus Academiæ judicio poteram eſſe contentus, quæ me ex auditore Profeſſorem, ex diſcipulo Doctorem effecit, cujuſdam tamen Joannis Bergomenſis, qui peroſus patriam, ac nomen ſibi a parentibus impoſitum, mavult Calphurnius Brixienſis nominari, calumnias in me ſæpius privatim, publiceque jactatas, ſemel in jucundiſſimo conſpectu veſtro, eruditiſſimi Juvenes, retundere, & confutare decrevi, ut omnes intelligatis, quæ in me falſo evomuit, in ipſum veriſſime regeri poſſe. Neque enim ſuus cuiquam negligendus eſt honor, & rectiſſima eſſe Academiæ judicia ego potiſſimum, qui plurimis, maximiſque honoribus ab ipſa ſui affectus, pro virili mea præſtare debeo, & fœdiſſimi errores ab iſto Calphurnio, poſteaquam ego deſii profiteri, diſſeminati, mihi in primis videntur explodendi, quo, hac ſaltem ratione, Academiæ, cui plurimum debeo, aliquid a me gratiæ referatur. Quo enim anno me primum in hanc Urbem, ſtudiorum gratia, contuli, cum Cataldum Siculum doctum quidem Virum, ſed muneri profitendæ in tanta Academia Rhetorices minus aptum, ducentorum Florenorum promiſſo Bononia evocatum, hoc in ampliſſimo loco facile conviciſſem, atque coarguiſſem, tanto juvenum Scholaſticorum favore, egregia artis Oratoriæ (permittatur ita dicere) mihi Lectura fuit demandata, ut Calphurnius iſte mihi tum quoque competitor quam turpiſſimam tulerit repulſam. Sola namque falſi nominis, quo maxime gloriatur, oſtentatione fretus, cum de ſe nullum unquam in literis periculum feciſſet, doctorum juvenum ſuffragiis indignus fuit judicatus, qui mihi præponeretur, qui in media Academia & legiſſem, & diſputaſſem. Per quatuor vero deinceps annos ita fui comprobatus, ut duo perquam eruditi competitores, pro quibus Viri & gratioſiſſimi, & potentiſſimi ambibant, me ab hoc munere in Academia profitendi repellere incaſſum fuerint conati. Cum enim doctiſſimi juvenes me pro viribus officio meo fungi, auditoribuſque minime ingratum eſſe viderent, nun-

quam potuerunt committere, ut apud ſe plus gratia cujuſquam, preceſque poſſent, quam jusjurandi religio, quæ doctioribus, aptioribuſque profeſſoribus ſuffragari jubentur. Ac niſi tunc, cum repulſam ferre ſum viſus, æquiſſima Academiæ inſtituta ab eo, qui tunc Academiæ ipſi præerat, fuiſſent penitus violata, & ego fuiſſem comprobatus, & Calphurnius iſte maximo cum dedecore fuiſſet repulſus. Suarum vero ineptiarum ſibi conſcius, cum virtute me loco depellere poſſe deſperaret, ad inſidias, & dolos, ac flagitioſiſſimas conſpirationes confugit, ſceleſtiſſimiſque pactionibus cum illo Rectore, qui potius ruptor, corruptorque eſt appellandus, effecit, ut quæ mihi comitiorum die, una omnium Scholaſticorum juvenum voce, ac voluntate, Lectura iterum fuerat delata, ſibi poſtridie triginta trium dumtaxat Scholaſticorum ſuffragiis, quod per inſtituta fieri minime poterat, demandari videretur. At ne ſic quidem voti compos unquam fuiſſet, niſi iniquiſſimus ille Rector, non ſolum ipſe plura quam debebat, adverſum me tuliſſet ſuffragia, ſed complures etiam ſceleris ſui ſocios, qui idem facerent, induxiſſet, itaque facinus diſpoſuiſſet, ut alius ſex, alius decem, alius duodecim, alius viginti, alius etiam plura, quod incredibile eſt, ſed verum, pro ſingulis ſuffragia tulerit. Hujuſmodi igitur ſceleribus, Rhetoricam in Academia profitendam, contra bonorum omnium, doctorumque juvenum voluntatem, Calphurnius iſte invaſit, ſuiſque ineptiis ita per duos annos inquinavit, ut non ſolum tres una hora, quod vix trivialibus, vicorumque Magiſtris datur, explicet lectiones, ſed in fœdiſſimos quoque, & ſolœciſmos, & barbariſmos inter legendum quotidie incidat, depravataque incuria librariorum exemplaria, cum emendare ingenii tarditate neſciat, perverſe Auctorum Scripta & legat, & exponat. Quare ab omnibus Scholaſticis juvenibus, qui aliquid in literis profecerunt, derelictus, puerulos corrogat, quibus ſe primum eſſe mundi hominem, primumque Italiæ lumen impudentiſſime jactare quotidie non deſiſtit, eoque veſaniæ pervenit, ut neminem, præter ſe, quicquam literarum ſcire ſibi perſuadeat, ſeque primum artis Oratoriæ Profeſſorem putet, cum neque Latina, neque Vernacula lingua,

gua, niſi ineptiſſime, loqui ſciat. Hinc namque fit, ut ſuæ infirmitatis conſcius, mecum in certamen literarium, quod eſt Viris doctis honeſtiſſimum, deſcendere non audeat; conviciiſque vero, & calumniis, quod cum aliis omnibus, tum humanitati deditis eſt turpiſſimum, me ubique onerare non deſiſtat. Quid enim aliud iſtum primum orbis terrarum, & ſua, & quorundam inſulſorum *ja*ctatione hominem, ne in hoc pulcherrimum certamen deſcenderet, potuit deterrere? Num ætas? At æquales fere ſumus. Num dignitas? At nunc ſex aguntut anni, cum omnibus doctiſſimorum juvenum ſuffragiis, ego dignus, qui artem Oratoriam in Academia hac Patavina profiterer, fui judicatus; iſte, ut ineptus, inſulſuſque turpiſſime fuit reprobatus. Num opera fortaſſe, quæ ſcripſit ei tollunt animos? At nihil unquam a ſe compoſitum, præter carmina quædam, nullis Muſis, nulloque Apolline ſcripta emiſit. Nam quæ in Terentii Heautontimorumenon ſub iſtius nomine leguntur expoſitiones, eas Guerino Veronenſi, Omnibonoque Vicentino profitentibus, a diſcipulis collectas iſtum confudiſſe, ac ſibi impudentiſſime vindicaſſe, ne dubitandum quidem eſt; certiſſimuſque hujus rei illud eſt argumentum, quod ex eo tempore, quo ſibi eas arrogavit, duodecim autem, & amplius anni aguntur, nihil aliud unquam emiſit. Mea vero exſtant, cum alia quædam opuſcula, tum de eloquentiæ laudibus, quo anno cœpi profiteri, habitus Panegyricus. Num Orationes aut hic, aut alibi habitæ iſtum tam ſuperbum forſitan efficiunt? At nemo eſt, qui ipſum unquam, niſi blaterantem, perindeve atque taurum mugientem audierit. Ego vero neque Academiæ, neque amicis, ut pro ſe orationem haberem expoſcentibus, defui nunquam. Quid ergo tandem in cauſa eſt, quod mecum ſuas præſertim ineptas expoſitiones impugnante in contentionem deſcendere non audet? Nempe & linguæ, & ingenii tarditas, cujus ita natura damnatus eſt, ut aratoriæ arti, quam Oratoriæ, aptior eſſe doctiſſimi cujuſque ſententia judicetur. Cum enim eloquentia tribus conſtet, natura, arte, exercitatione, qui natura, atque ingenio vacant, ex Fabii Quintiliani conſilio rus ſunt mittendi. Huc accedit judicii infirmitas, quo niſi acri fue-

N 2 rint

rint præditi liberalium artium Profeſſores, in mille turpiſſimos labantur errores oportet. Iſtum vero Calphurnium & ingenio carere, & corruptiſſimo eſſe judicio cum ex aliis quamplurimis, tum ex earum concluſionum enarratione, quas in nonnullos errorum ipſius potiſſimum curavi publicandas, apertiſſime unicuique liquere poteſt. Quamobrem quo melius, faciliuſque, an muneri profitendæ in Academia Rhetoricæ aptus ſit, dijudicare poſſitis, dum primam concluſionem grammaticam expono, quæſo attente audiatis. Tametſi autem iſte Oratorum princeps ſuæ facundiæ ſuavitate nos omnes indignos putat, mihi tamen cum ipſo ſermonem eſſe vobis perſuadeatis velim.

Subſequitur poſtea Diſputatio, & poſt Diſputationem Dialogus, cujus initium, *Heri puerorum turba ſtipatus*, at ſolam ex ipſo quoque recitabo Præfationem; nam rabidi hominis conviciis tædet diutius immorari. Ea ad Hieronymum Donatum, Marcum Dandulum, & Paulum Piſanum ſapientiſſimos, eloquentiſſimoſque Venetos Patritios dirigitur.

Raphael Regius Hieronymo Donato, Marcoque Dandulo Clariſs. Artium, & Juris utriuſque Doctoribus, ac Paulo Piſano ſapientiſſimo, eloquentiſſimoque Senatori, Felicitatem.

ETſi ſcio vos majoribus diſtringi negotiis, quam ut commode noſtras nugas aut legere, aut audire poſſitis, Dialogum tamen mihi nuper cum quodam Calphurnio Beſtia de nonnullis Quintiliani locis habitum, vobis deſcribere decrevi, ſimul ut vel hinc aperte cognoſcatis, quanto in errore quidam verſentur, qui ſubdititio Calphurnii nomine ducti, iſtum numero doctorum Virorum putant adſcribendum. Adeo namque rudis, tam nullo ingenio, ita diſtorto eſt judicio, ut me ſane quam pœniteat gravioribus quibuſdam quæſtionibus, Hermolao Barbaro pro ſtudiorum ſpecimine dicatis, ipſum in certamen literarium ſuperiore æſtate provocaſſe. Tametſi enim videbam eum ineptum, maximeque inſulſum eſſe, eoque tunc in diſputationem deſcendere noluiſſe, minime

nime tamen adduci poteram, ut eorum, quæ ne mediocriter quidem doctis ignota ſunt, imperitum eſſe putarem, cum præſertim ſe omnibus doctis anteponat. Nunc vero quid de iſto ſit ſentiendum, ex hoc Dialogo, ſi quando vobis ipſum percurrere vacabit, facile dijudicare poteritis. In quo quidem ſolœciſmos ab iſto inter diſputandum admiſſos, ſi minus mihi reprehenſos videritis, nihil eſt quod miremini. Beſtiæ namque adeo ruſticus eſt ſermo, ut nullam admittat correctionem. Valete clariſſima Studiorum ornamenta. Paduæ Idibus Martii MCCCCLXXXVIIII.

Adeſt tandem in eodem libello ipſius Raphaelis ad Sigiſmundum Ungarum Epiſtola, in qua non modo de Calphurnii erroribus, ſed de ejus inſidiis, & dolis, quin de horrendo facinore agitur, quod nonniſi ab horrenda calumniandi libidine confictum quis credat.

Raphael Regius Sigiſmundo Ungaro Salutem.

QUæ ſuperiore hyeme a Calphurnio quodam Beſtia ſubornatus, vel propoſito aureo nummo poſtulaſti, ut tibi exponerem, idcirco in hunc uſque diem diſtuli enarranda, quod Calphurnius iſte, cujus fœdiſſimos errores in Academia diſſeminatos reprehendebam, cum argumentis ſtultitias ſuas non ſolum tutari non poſſet, verum in dies quoque magis, magiſque rudis, & imperitus deprehenderetur, ad arma confugit, ac flagitioſiſſimos quoſdam e ſuis immiſit, qui me pugionibus aggrederentur. Iſtud vero mihi ab omni civilitate, non modo a ſtudiis humanioribus, ita viſum eſt alienum, ut ad naturam ferarum proxime accedere, meritoque Beſtiam cognominari cœptum ab omnibus, quibus id notum eſt, & judicari, mihi perſuadeam. Quid enim magis ab homine, ſtudia præſertim humaniora profitenti, abhorrere cenſendum eſt, quam eum, a quo modeſte, civiliterque, ac ex Academiæ more, graviter inter profitendum erraſſe coarguaris, non conviciis modo, ac mille contumeliis, verum enſibus, pugionibuſque etiam inſectari; curareque, ut flagitia, quibus ipſe totus ſis perditus, aliis in auditoriorum parietibus aſcribantur? Quanquam autem vel hæc ſola clariſſimo omnibus poſſunt eſſe argumento,

iſtum

iſtum ab omni humanitate, ſive pro eruditione, atque doctrina accipiatur, ſive pro eo amore, quo homini homo conciliatur, prorſus eſſe alienum; ex enarratione tamen ejus quoque loci Quintiliani, quem mihi, iſtius impulſu, propoſuiſti exponendum, facile conſtabit, iſtum eſſe vaniſſimum ſimul, & arrogantiſſimum nebulonem, qui & incognita, pro cognitis habeat, & ea profiteatur, quæ non percipit, & errores, quibus puerorum mentes implicat, armis quoque tutari pulchrum putet. Id vero, quo facilius intelligatur, locus ipſe Fabii, ut eſt, te aſſerente, ab iſto Beſtia lectus, primum deſcribatur, deinde, ut fuit expoſitus, referatur, veraque ejus expoſitio, ſimul & Epiſtolæ Ciceronis ad Atticum ſubjiciatur.

Ad nefandas Raphaelis Regii in Calphurnium noſtrum calumnias retundendas, licet ſuis locis de Calphurnio prolata elogia ſufficerent, operæ tamen pretium eſt, luculentius adhuc teſtimonium ex Marino Becichemo, quem ſuperius diximus inſignem humanarum literarum in Brixiana Academia Profeſſorem, adducere, unde non hominis tantum eximia doctrina, ſed mira etiam vitæ innocentia Lectoribus declaretur. Exſtat in Prælectione, quam in Plinium ſecundum idem Marinus compoſuit, dicavitque Andreæ Lauretano Prætori, quem Venetum Catonem, alterum Ariſtidem, & ſtudiorum ſuorum Camillum in fine Epiſtolæ appellat. Poſt itaque recenſitos in ea doctos omnes ſuæ ætatis, quos Raphael calumniator inſectabatur, videlicet Georgium Alexandrinum, Landinum, Omnibonum, Varinos, Ubertinum, Maturantium, Mancinellum, Amaſeum, Britannicum, Fontium, Merulam juniorem, Volſcum, Georgium Trapezuntium, & Beroaldum, de Joanne Calphurnio hæc habet ad Cives Brixianos:

Ex

Digitized by Google

Ex Prælect. Mar. Becichemi in Plinium.

QUid præterea in Civem veſtrum Joannem Calphurnium non evomuit, virum invicti a cupiditatibus animi, rigidæque innocentiæ, & omni literarum laude digniſſimum? Calphurnium, inquam, illum Rhetorem, Græce, Latineque tam eruditum, tam præſtabilem, tam ut temporibus priſcis excellentem, cui puer operam dedi, neque uſquam a *ſenis* latere juvenis diſceſſi; cujus mores ii fuerunt, ut non homo in terris natus, *ſed* de Cœlo lapſus crederetur. Cœlibem ſe, purumque per annos ſexaginta, quos vixit, interiorem æque, & exteriorem hominem præſtitit, vere cœleſtem vitam in terris agens, tanta fide, tanta ſinceritate, tanta ſanctitate erat omnibus admirabilis, ac venerabilis, ut ad eum tamquam ad Pythagoram, & Livium alterum concurſus fieret. Verum de ſummis, ac prope divinis ejus laudibus minus libet plura dicere, ne illas in tranſcurſu attingendo diminuam, quas etiam plena oratione, culpa ingenii, in ſupremo ejus funere deterere viſus ſum. Illud unum ſilentio non præteribo, Joannem Calphurnium neminem ſibi umquam inimicum feciſſe, neminem odio habuiſſe, in neminem inimicitias exercuiſſe. In hunc tamen ſanctiſſimum Virum, in hunc, inquam, cœlibem hominem, & qui vere cœleſtem vitam in terris egit, impetum fecit calumniator quidam, cujus nomini parco, & quaſi debilitatus coluber invaſit, innocentem carpere, multiſque libellis difamare conatus eſt. Credidi ſtulte, neminem lædendo nullum mihi inimicum facere poſſe, ſed neminem abſque inimicis eſſe Vir integerrimus Joannes Calphurnius nobis eſt documento. Quos enim inimicos non ſuſcipit injuriarum abſtinentia, ſuſcitat invidia, quam nemo unquam ſpectatæ virtutis potuit devitare.

Et paulo poſt: Auſus eſt ſacrilegus iſte tot commenta machinari, & rem fœdam fœdiorem impuro calamo facere; quippe qui his verbis ſcurrilibus tales edidit titulos: *In errores, & in expoſitiones cujuſdam Calphurnii Beſtiæ.* Hæc verba vere beſtiam, & beluam ſonant, quæ ſi tacuiſſet, & famæ, & rei ſuæ melius conſuluiſſet, animæque, & ſalutis rationem habuiſſet. Mentitur ſe cum Calphurnio contendiſſe coram

ram

ram, quicum ſermonem nuſquam habuit, id quod ipſemet non uno in loco teſtatur. Exiſtimavit homo nequam, hoc ſibi magnæ laudi fore, ſi loca quædam nonnullorum Auctorum a doctiſſimo undequaque Calphurnio, male explanata confingeret, in quibus, ut in cæteris, & impudentiſſimus, & vaniſſimus eſſe deprehenditur. Nam quum nullius ſit frontis ex quiduſdam Grammaticorum noſtri temporis commentariolis hinc, & inde ea temere collegit, ſibique aſcripſit. Sed ita inſulſe, & inepte digeſſit, ut ex officina viliſſima ferruminantis, veluti fuliginem nigram referentia, proceſſiſſe videantur. Tum dicta Calphurnii ſurripuit, quemadmodum ab auditoribus excepta fideliter erant: quædam dedita induſtria depravavit: quædam magna ſibi ingratitudine aſcripſit, quæ ſi quis ex ſuis auferat chartis, tanquam Cornicula furtivis nudata coloribus riſum captabit. Ingenium hominis iſtius Academia Patavina exoſa a ſe detruſit: ſpurciſſimam linguam doctiſſimi quique oderunt. Calphurnius non ita, qui vita inculpatiſſima fretus, iſtius potius miſeratus, quam deteſtatus, inſaniam, maledicta omnia prudens contemnebat.

En quomodo Raphael Becichemum invenerit, qui ei juxta ſtultitiam ſuam reſponderet. At fines omnes petulantiæ excedit ejuſdem hominis in Brixianum Senatum quidam veluti furor, quod ab eo poſthabitus fuerit Joanni Taberio in Cathedra aſſequenda. Dabo verba ipſa Becichemi, qui tamen, ut legenti Becichemi Prælectionem conſtabit, in ea Raphaelis Regii nomen nonniſi tectius indicavit.

Ex Prælect. eadem Mar. Becichemi.

ILlud præterea non ne fuit furoris indicium, quod vos. P. C. & tredicim Viros Senatores graviſſimos, & eruditiſſimos mordet, dum per literas conqueritur, veſtros Electores ab ipſa conventione iniquiſſime diſceſſiſſe, & calumnioſe aſſeruiſſe, totam civitatem veſtram ab ſe fuiſſe illuſam? quem per quinque dieculas expectare noluerunt: ſe

autem

Digitized by Google

autem reſpondere noluiſſe, quod exiſtimaret, vos impenſæ ratione provinciam hanc deſeruiſſe, & quæ petulantiſſime muliebriter indignabundus proſequitur uſque ad illam partem, in qua debacchatur, & furibundus multa indigna relatu effudit adverſus Joannem Taberium, non vulgari eruditione, & morum honeſtate hominem, de quo agens per contemptum, quemdam ex iſtis Grammaticis ſibi ſubſtitutum aſſerit, privato magis quorundam favore, quam ſtudioſorum juvenum utilitate, qui tantiſper legat (refero verbis ſuis) dum alius occurrat acceptior. Hæc, & alia in literis ejuſdem, ad quos (ut conſtat manu Gabrielis Phaytæ civis veſtri, & Scribæ diſertiſſimi) veſtro decreto reſcriptum eſt: Suam ipſius culpam, non Electorum fuiſſe, qui non per quinque dieculas, ſed per ſex menſes expectaverant promiſſa negligentem, & veniret non ſemel, ſed ſæpius admonuerant; illumque in ſui criminis excuſatione magis deliquiſſe: dum vos, qui publici honoris, ac commodi cauſa jugiter opes alacriter erogaſtis, largiſſimeque effudiſtis, innueret ruſticos, viles, avaros, inſanos effectos (veſtris verbis nec addo quidquam, nec diminuo) ut minimo huic oneri vobis tam utili, tamque opportuno parcere volueritis. Et in calce literarum hæc ad literam habentur: Poſtquam vero nos pluribus tuis comperendinationibus illuſiſti, æquum fuit, atque conveniens, ut illuſus remaneres. Sed tandem diſce, qui bene dicendi artem profiteris, maledicta deſerere, ni cupias maledictiones audire. Quod operam tuam nobis offeras, tibi gratias agimus; & ſi non in præſentiarum amplectimur, ne mireris, quia id agimus exiſtimantes (ut experientia vidimus) tibi magis conducere, ut artem bene dicendi diſcas, quam doceas. Vale.

Quam narrationem Becichemus ita concludit: *Audis, infantiſſime ſenex, quæ ſcribit ad te de te Brixiana R. P.* QUA NULLAM IN UNIVERSA ITALIA (SENATUM VENETUM DIVINUM MAGIS QUAM MORTALEM SEMPER EXCIPIO) AUT SAPIENTIOREM, AUT BONIS ARTIBUS DITIOREM PUTO.

At de his jurgiis jam ſatis. Si quis autem cupiat, quæ

præterea fuerit Raphaelis Regii adverſus Becichemum ferocia, cognoſcere, eum ad ipſam Prælectionem amandamus, id ſolum monentes inter Epiſtolas Clarorum Virorum Venetiis editas an. 1568. unam reperiri Victoris Fauſti ad Marinum Becichemum, in qua de hujus cum Raphaele contentionibus hæc leguntur: *Si grave quid Raphaeli Regio, affecto jam ſeni, acciderit, ſcias, te vocatum iri in certamen certe periculoſum, & in quo dubium ſit, utrum virtus, an fortuna plus poſſit: cum amici jam eo temporis victori potius ornamento accedere ſoleant, quam periclitanti ſubſidio, amici inquam noſtrates.*

At jurgiis illis omnino dimiſſis, non propterea Becichemum dimittimus, nam ipſe, licet patria Scodrenſis, magnum Brixianæ Academiæ ornamentum, jure ac merito exigere videtur, ut de Ovidio agentes, ipſius in Heroidas Adnotationes ſilentio minime prætereamus. Eas nobis exhibet Veneta, quam ad manus habemus, Editio per Joannem Tacuinum anno 1525. In earum Præfatione data Raguſii Calendis Maji anno 1495. mox Marinus profitetur Chriſtophoro Barzizio, & Joanni Calphurnio ſe magnopere debere. Chriſtophorus ille (alius utique a Bergomate ejuſdem nominis, Medicinæ in Patavino Gymnaſio Profeſſore) ea tempeſtate haud parum florebat inter Brixianos humanarum litterarum Profeſſores, laudaturque in Annalib. Typograph. Grammaticarum Inſtitutionum ejus Editio prima, cum hac nota *Impreſſa Brixiæ per Bernardinum Papienſem, & Cæſarem Parmenſem III. Non. Mart. MCCCCLXXXXII. quo die, & Brixiani Palatii fundamenta ſunt poſita*. Eo ipſo die, & anno lapidem illum,

lum, & quidem ſolemni pompa a Paulo Zane Epiſcopo, poſitum fuiſſe, ſcribit Helias Capreolus Chronic. lib. XII. addens quartam earum Ædium partem jam perfectam ſupra XX. milia aureorum conſtitiſſe.

Juvat, integram recitare Becichemi Præfationem.

Marini Becichemi Scodrenſis Præfatio in Ovidianas Annotationes.

IN literis elegantioribus, Raguſinæ Reip. Rector, Patreſque Conſcripti, omnia debere profiteor duobus Præceptoribus meis, cum a Deo Optimo Maximo diſceſſerim, Chriſtophoro Barzizio, & Joanni Calphurnio; illius enim contubernio ſum uſus tali conſilio, ut ab eo, quæ non omnibus explorata ac obvia, imo ne animadverſa quidem eſſent, liberius quærerem; hujus aſſidua conſuetudine ita ſum uſus, ut ab ejus latere numquam diſcederem, ut vir multæ, ac variæ lectionis, viam interroganti ad arcana, & ſtudiorum penetralia certa indagine aperiret; & uterque optatis feliciter annuit, nec quicquam fuit tam dubium, & abſtruſum, quod non fuerim ab utroque feliciter conſequutus. Barzizius enim comiter, atque benigne, ut multa de ſe quærerem, quotidie hortabatur. Calphurnius ingenio meo, quod ſatis ſolers, promptum, & literarum amore inflammatum cenſebat, ultro varias quæſtiones, diverſa etiam ſenſa proponeret, & prioribus rejectis opinionibus, novas, & ab aliis quandoque excogitatas, non ſine grati animi teſtimonio, induceret. Hunc ego morem ſecutus, Rector, & Patres ampliſſimi, in hac veſtra florentiſſima Urbe hactenus ſervavi; ſed & illud in primis curavi, ut ſciret veſtra juventus, non omnes Auctores in omnibus uſquequaque ſequendos, ſed alios ob eruditionem pariter, & eloquentiam diurna, nocturnaque manu verſandos, alios ob eruditionem tantum legendos; quam quidem notitiam a M. A. Sabellico, cum ipſius ſtili, quantulacunque in nobis eſt, facilitate accepimus. In prælegendis autem bonorum Auctorum Operibus, nihil emendavimus ſine certo judicio, aut antiquorum Codicum fide; nihil declaravimus ſine ratione, aut aliqua, cui re-

pugnare nefas ſit, auctoritate. Romanam elegantiam in ſuum candorem ita redegimus, ut nihil fidei habentes Grammaticis, aut priſcis, ut Servio, & Priſciano, aut recentibus, ut Laurentio Vallenſi, & Joanni Tortellio, aliud eſſe Grammatice, aliud Latine loqui oſtendimus, & pomœrium Latinæ linguæ proferre ſtuduimus. Vera ne, an falſa ſint, quæ aſſerimus, Annotationes noſtræ præſeferunt in Virgilium, in Epiſtolas, & Officia Ciceronis, & in prænominatos Grammaticos a veſtris & civibus, & filiis collectæ, quas ſucceſſivis horis recognitas, Raguſinoque nomine inſignitas emiſimus; ſed & eæ, quæ nunc in Naſonis Opera eodem nomine prodire in publicum permittimus, oſtendent, quantum ſtudioſis omnibus profuturæ ſint lucubrationes noſtræ. Vos, cum toties me præſentia veſtra honeſtaveritis, & vivæ vocis enarrationes probaveritis, in ſcripto quoque ut recognoſcatis, quid nobis ingenii Deus miſericors conceſſerit, obſecramus. Valete, Rector, & Patres ſapientiſſimi. Raguſii Kal. Maji Anno a natali Chriſtiano MCCCCLXXXXV.

Hanc Præfationem præcedit in ea Veneta Editione Marini ad Philippum Foſcarum Epiſtola, & ipſa digna, quæ recitetur. Data eſt anno 1525. ex Patavina Academia, ubi Cathedram, dimiſſa Brixiana, jam ab aliquot annis Becichemus obtinebat.

Marinus Becichemus Scodrenſis Philippo Foſcaro ſuo. S.

LIteræ tuæ nimis verecundæ nos adeuntes, dum precibus onerarent, quod tantus, & de me tam benemeritus Patricius, me rogares, cui vel nutu imperare potes, in ſumma requirebant, ſi quid unquam tui cauſa fecimus, faciamus, ut noſtræ in Heroidum Epiſtolas Annotationes, quo effictim eas efflagitanti amico tranſcribendas concedas, ad te quamprimum eant. Pudet me profecto rogari a te, quem unice & colo, & obſervo, tum ob ſuavitatem ingenii, tuorumque morum probitatem, tum propter literarum ſpecimen, quibus inter æquales præfulges, tum ob ſingularem amorem, quo me jampridem proſequeris, & præmia, & honores, quibus quoſcunque bonarum artium Profeſſores non

non vulgari benignitate, velut Platonicus alter Hipparchus, complecteris, & omni ſtudio exornas. His accedit auctoritas, & ſingularis in me beneficentia clariſſimi Patris tui, Marci illius Foſcari, qui bonorum, atque doctorum omnium conſenſu Heros tempeſtatis noſtræ nominatur, & priſcis Heroibus, ſeu præſtanti virtute, ſeu facunda ſapientia opponitur, nec immerito. Quæ enim eſt hominis integritas? Quæ conſiliorum divinitas? Quæ dicendi vis, atque copia? Talis certe, tantaque eſt, ut miraculo tenus optimus, & ingenioſiſſimus quiſque eum quaſi terreſtrem Deum, aut Virum de Cœlo lapſum, & ſupra homines exſtantem ſuſpiciant. Is mentes auditorum, intimoſque ſenſus ſic penetrat, ut nihil ſuadere velit, quod non perſuadeat. Is, velut arbiter Curiæ, Cenſuram Venetiis conſtituit, primuſque Cenſor omnibus comitiorum ſuffragiis creatus, ambitum ea remediorum moderatione repreſſit, ut ipſius juſtitiam, atque continentiam, mitem auſteritatem, placidamque conſtantiam vel ambitioſiſſimi homines ad Cœlum tollant. Is ante Cenſorium munus Advocator in Tribunitiis actionibus, anteque quam Advocatorio ſupercilio functus eſſet, Senatus princeps in difficillimis deliberationibus, velut Pericles tonare, & fulgurare viſus eſt. Is in Romana Legatione, hoc periculoſiſſimo temporum ſtatu, ita ſuo conſilio, & eloquio, ſua diligentia, atque dexteritate Rempublicam omni ex parte tutatus eſt, ut integrum in ſuo veſtigio imperium, & imperii incolumitatem in ſua majeſtate nomini Veneto ſervaverit. Quas ob res, quamvis veſtra illum Civitas præſentem ſibi deſideret, inclitique Patres prudentiſſimos ſermones ejus ſuo deeſſe ordini doleant, abſentiam tamen rariſſimi hominis tam æquo animo Reipublicæ ratione ferunt, ut ſucceſſorem poſcenti, & lege debitum dare jam annum nolint. Quorſum hæc? ut intelligas tuas mihi preces jure optimo mihi moleſtiſſimas fuiſſe; & me, qui vel teſtamento Raguſinarum Obſervationum editionem, cum aliis ingenii mei fœtibus, hæredibus mandaveram, factum, tua vix perlecta Epiſtola, mutaſſe. Ecce enim tibi, contra id, quod ſtatueram, tuæ ut plenius ſatisfaciam voluntati, pro eo ac debeo, omnes Annotationes meas mitto in Ciceronem, Virgilium,

Digitized by Google

gilium, Horatium, Naſonem, Catullum, Terentium, Perſium, Juvenalem, Servium, Priſcianum, Laurentium Vallenſem, & Joannem Tortelium, ut poſſit amicus ille tuus, quicquid deſideravit, ſibi ſumere. Tu vero vide, quoniam ſi quædam earum, ut bonæ tibi arriſerint, nonnullæ mediocres videbuntur, cæteræque, uti malæ, diſplicebunt. Cum enim illas Raguſii compoſui, adoleſcens eram, & ab auditoribus noſtris feſtinanter (ut fieri ſolet) exceptas, velut parentes fœtus recens natos, adamavimus, nec poſtea judicium maturæ ætatis interponere per varios fortunæ caſus, & aſſiduas profeſſionis noſtræ occupationes licuit. Vide, inquam, etiam atque etiam vide, quod, cum te judicem conſtituerim, ſicuti qui ex laboribus his aliquid utilitatis adipiſcentur, non minus tibi, quam mihi acceptum ferent, ita quoque quoquomodo offendentur, non de te minus, quam de me obloquentur. Sunt hodie præterea non tres, ut olim, ſed infinitæ Harpyæ, quæ maledicos allatratores ſtimulabunt. Noſtras ſiquidem magna ex parte ſurripuerunt lucubrationes, & ſuis immiſcentes magis contaminaverunt; quibus Harpyis plerique etiam ex noſtris auditoribus ſe ſe ſocios addiderunt, qui magna ingratitudine, quæ Brixiæ, Venetiis, Patavii, a nobis didicerunt, quæque a nobis ſcripta, & jam undetriginta annis emiſſa fuerunt, nulla auctoris, doctoriſve facta mentione, ſibi aſcripſerunt, & ne plagiariæ legis rei peragantur, manifeſta furta, publicaque latrocinia, racemationes, & ſpicilegia vocarunt; & quod mirabilius eſt, antequam ex utero editi matrum forent, ſcripſiſſe, quæ ab aliis jamdiu ſcripta fuerant, Pythagorica, credo, tranſmigratione teſtantur, & aliorum Centurias damnant, quas arbitris ſemotis in manibus ſemper habent. Qui ſunt, haud nominamus; ſi ſua ipſi voce prodiderint, ut ſuo ſe puellæ latentes riſu, ſuæ temeritatis, impudentiæ pœnas luent; ſi tacuerint, omnino ſentient, & propediem plagiarii ſentient, aliena ſcripta ſub racemorum, & ſpicarum velamine in ſervitute teneri haudquaquam poſſe; & velut Corniculæ furtivis nudatæ pennis, non modo riſum captabunt, ſed & ipſius legis phaniæ plagis terga dabunt, te, mi Philippe, vera Patris imagine, tum auſpice, tum (ut auguror)

ror) cenſore. Vale ex Patavina Academia Nonis Junii MDXXV.

Unum adhuc de Becichemo placet adjungere, eum grati animi virtutem, quam erga Calphurnium præceptorem ſuum exhibuit, exhibuiſſe pariter erga Hieronymum Donatum, Patritium Venetum, cujus beneficentiam his verbis prædicaſſe comperio Centur. Epiſtol. cap. 17. *Qui* (*Hieronymus Donatus*, *Platonicus noſtræ ætatis Demoſthenes*, *& Oratorum*, *quos quidem viderim*, *audiverimque facile princeps*) *inter magna*, *& ampla innumerabilia beneficia*, *Brixianæ Eccleſiæ Canonicatum* (QUÆ TALIS, AC TANTA DIGNITAS EST) *ſuis liberis ademit*, *Marioque filio meo duodecimum ætatis annum agenti*, *Cæſarea quadam liberalitate*, *nec rogatus*, *nec cogitante me*, *noviſſime donavit*, *ſuiſque pecuniis tabellarios*, *& libellos Romam miſit*, *& Apoſtolica auctoritate firmatum ab omni potentiorum injuria ſervavit*.

In Veneta autem Heroidum Editione, quæ Becichemi Adnotationes complectitur, iiſdem alia Commentaria conjuncta reperio, & inter cetera, Antonii Volſci Privernatis ad Ludovicum Diedum, Patritium Venetum, cujus genitorem Franciſcum maxime collaudat, quod inter ſummas Reip. occupationes, *nihil de domeſtica commentatione aut ſcribendo*, *aut cogitando remittat*. Reliquos Heroidum Commentatores non vacat hic recenſere, quamvis ad manus mihi ſit, præter Editionem Venetam duplex Brixiana anni ſcilicet 1533. & anni 1560. in quibus multorum lucubrationes afferuntur.

Quoniam vero ſuperius agentes de Catullo polliciti

ſumus

ſumus aliquid in Ovidio dicere de Bartholomæo Merula, ſciat Lector in Editione Mediolanenſi anni 1512. Faſtor. Ovid. exſtare Præfationem ipſius Bartholomæi ad Alexandrum fratrem, a quo de eo Volumine emendando rogatus fuerat, quemadmodum ſuperiori anno Q. Curtium emendaverat. Emendavit itaque elegantiſſimum illud carmen Bartholomæus, & præterea curavit, ut Antonii Fanenſis, & Pauli Marſi interpretationes una imprimerentur a ſolertiſſimo Bibliopola Joanne Tacuino. Antonius Fanenſis Commentarios ſuos nuncupat Friderico Duci Urbini, Paulus vero Marſus Piſcinas, ut ipſe ſe vocat, ſcilicet a Piſcine Marſorum oppido, generoſo juveni Georgio Cornelio Marci Cornelii Equitis filio, hiſque verbis ſuam exorditur Epiſtolam: *Poſtquam mibi ex longa peregrinatione redire tandem tua quoque pace e Venetiis Romam, unde decennio ante ceſſeram, velut in portum, & optatam quietem licuit, retuli me, Georgi Corneli, ad ea ſtudia, quæ tam longo tempore intermiſeram, quam longo a patriis ſedibus abfueram, traditaque publice nec optanti, nec petenti mibi profitendi provincia fuit.* Eidem Marco Cornelio Enarrationes ſuas in librum de Triſtibus dicavit Bartholomæus Merula, *Labores* (inquit) *noſtros tuo nomini quam libentiſſime dicamus, ut Dialecticees ſalebris, & aſpectu borrido fatigatus, quemadmodum alii aut ad pilam ſe, aut ad calculos, aut ad teſſeras conferunt, ſic tu tanquam feriatus, ad carmen Poetæ legendum facilius accedas.* Claudit Epiſtolam eidem pollicitus, brevi ſe Enarrationes ſuas in Ovidium de Ponto emiſſurum. Eas emiſit, dicavitque eidem Marco jam ad Cardinalatus

latus apicem evecto, & ibi Merula Protonotarium Apoſtolicum ſe inſcripſit. Tandem occurrunt Commentarii ipſius Merulæ in libros de Arte Amandi, & de Remedio Amoris Franciſco Cornelio Georgii Equitis, & Decemviri filio nuncupati. Erat Merula hic patria Mantuanus.

His omnibus, quæ, occaſione tam Calphurnii, quam Becichemi in Ovidium ſtudii, de variis in eundem Poetam enarratoribus dicta ſunt uſque modo, coronidem imponat Placidus Lactantius, ſeu, ut ab aliis vocatur, Luctatius, aut Lutatius Placidus, qui argumenta in Metamorphoſes, ſeu in fabulas earum conſcripſit. Ea mihi exhibent binæ earundem Editiones ſuperius laudatæ, ſcilicet Mediolanenſis an. 1518. & Veneta an. 1511. Prior exhibet præterea Petri Lavinii Lingonenſis, Ordinis Prædicatorum, Epiſtolam Nuncupatoriam ad Claudium Longinicum, Matiſconenſis Eccleſiæ Præſulem, in qua de iis Lactantii argumentis, & de additis a ſe Ovidianarum fabularum allegoriis hæc habet: *A tantæ auctoritatis Viro* (nimirum Lactantio, quem doctiſſimum, eloquentiſſimumque ſuperius dixerat) *nihil non dignum lectione proceſſiſſe intelligens, ut Poetæ ſententia a noſtris præcipue declamatoribus uno legatur intuitu, fabularum allegoriam nonnunquam addens, huic operi inſerenda judicavi*. Alium fuiſſe Lactantium illum ab elegantiſſimo Scriptore Lactantio Firmiano, Arnobii diſcipulo, a nemine in dubbium revocari poſſe exiſtimo. Fratris autem Lavinii allegoriæ, quibus Ovidii Metamorphoſes ad Chriſti myſterium traduxit, in Indice librorum a S. Sede prohibitorum repoſitas Lector inveniet.

M. ANNÆUS LUCANUS.

POſt Ovidium Naſonem in Latinorum Poetarum ſerie ſubſequitur illico Gratius, patria Faliſcus, Epici carminis de Venatione purus, & elegans Scriptor; mox vero Laberius Eques Romanus, ac P. Syrus Mimographi; deinde M. Manilius, & Cæſar Germanicus, ambo Aſtronomicam materiam verſibus complexi, iique Auream Ætatem concludunt. Argenteam a Tiberiano Imperio exordienrem aperit Phædrus Thrax, Auguſti Imperatoris Libertus, Fabularum nitidiſſimus Auctor, poſt ipſum L. Columella Gaditanus, qui Georgicis Virgilianis librum de Hortorum cultu, Heroico carmine & ipſe uſus, adjecit; dein tertio loco Seneca Tragicus, ſi tamen eundem eſſe cum Philoſopho (de quo inter Eruditos non convenit) ſentiamus.

Hos omnes miſſos facientes, ad M. Annæum Lucanum, Pharſaliæ Scriptorem, Senecæ Philoſophi ex fratre nepotem, recto curſu contendimus, ut de eo Brixianam Literaturam benemeritam fuiſſe oſtendamus: licet compertum nobiſcum ſit Quintiliani judicium, quo ille, quod ardens ſit, & concitatus, & ſententiis clariſſimus, magis Oratoribus, quam Poetis accenſetur.

De Lucano, ea, quam Specimen noſtrum complectitur, ætate, inſigniter meruit Omnibonus Vicentinus, Leonicenus a natali ſolo dictus, Grammaticus valde celebris, ac doctus, vel ipſo Raphaele Regio, Bergomate, ut ſuperius vidimus, fatente. Ejus Commentaria in Lucanum Venetiis edita an. 1475. laudantur in

Annal.

Annal. Typogr. recitanturque ad calcem ejus Editionis ſubſequens Dodecaſticon:

Egreditur Phœbi ſubiturus templa Sacerdos,
Invide, ne noceas, quid nocuiſſe juvat?
Græcæ dulce decus linguæ, famamque Latinæ,
Omnibonum poſſet quis celebrare ſatis?
Nam nodos omnes Ciceronis ſolvit, opuſque,
Quid ſibi vult, docuit, Quintiliane, tuum.
Hoc falſo ſcripſiſſe ferunt juvenilibus annis;
Perlege, digna ſenis cognitione leges.
Non in Lucanum quicquam quod dignius exſtet,
Ex hoc ni rapiant, ſæcula noſtra dabunt.
Addidit Autorum Coradinus nomina, nilque
Suſtulit, Omniboni quo minuatur bonos.

Ea Commentaria quum adeo depravata per hominum manus abirent; ut Omnibonum ipſum eadem ſcripſiſſe, credi vix poſſet, illorum expurgandorum curam maximam ſuſcepit Vir alius ejus ætatis eruditiſſimus, Joannes videlicet Taberius, patria Brixianus, quem mirifice celebravit Baptiſta Mantuanus in Panegyrico de Brixia, cujus initium:

Brixia ſæpe tuas cum ſis mihi gratior ipſa
Vel non grata minus Manto, genus unde Maroni
Altiloquo, genus unde mihi, contexere laudes
Dum meditor, nocet incœptis opulentia rerum,
Et facit, ut dubitem, quæ fandi exordia ſumam.

Panegyricum illum doctiſſimus Carmelita laude ab optimo Rhetore Brixiano concluſit his verſibus.

Ad varias, quibus es paſſim celeberrima, dotes
Vir deerat tibi Socraticam formare juventam
Doctus, & ad Muſas teneram deducere pubem.
Ecce, velut Pandora polo delapſa, Joannes
Rovatenſis adeſt.

Hic eſt Taberius noſter, Rovato Brixianorum oppi-

Digitized by Google

do ortus, ejuſque laudes Poeta proſequitur uſque ad Poematis finem, Patriæ decus, & Latinæ linguæ gloriam eundem appellans.

Quam autem contulerit operam Joannes Taberius in Commentariorum, de quibus agitur, emendatione, diſcemus ex ejus Epiſtola, deprompta ex Brixiana anni 1486. Lucani Editione, quæ mihi in manibus eſt, & ad Franciſcum Barbarum, Patritium Venetum, ſcripta, quem dixit poſteriorem, ut eum diſtinguat a Franciſco ſeniore celeberrimi Hermolai avo, quemque tanto nepote non indignum fuiſse, libri partim ab eo compoſiti, partim converſi in Latinam linguam, cujus magnum lumen & ipſe Franciſcus habebatur, compoſiti oſtendunt. Franciſcus autem junior, literis & ipſe magnopere excultus, Hermolai ex Daniele fratre nepos extitit, ad quem Taberius ita ſcribit.

Joannes Taberius Brixianus Franciſco Barbaro poſteriori Patritio Veneto integerrimo Salutem.

COmmentaria, quæ in Annæi Lucani Pharſaliam ab Omnibono Leoniceno edita putabantur, Viro, ſi quiſquam fuit, ætate noſtra eruditiſſimo, ſicut mihi mandaveras, Franciſce Barbare, ſucciſiva, & tumultuaria quadam cognitione recenſui, rem, quæ & altioris ingenii vires, & pluſculum temporis ad Poematis magnificentiam depoſcebat. Tanta enim in illis fuit errorum ſeries, ut mihi viderer aliquando (quod ajunt) ſine filo laberinthum ingreſſus. Nam præter odioſam prolixitatem, multa inepte nimium, multa contra civilis Hiſtoriæ fidem, atque etiam nihil ad Poetæ expoſitionem conferentes nugas, ut immenſum Opus excreſceret, quiſquis fuerit, inculcavit. Neque enim Omnibonum ipſum iſthæc unquam ſcripſiſſe, crediderim, ſed ab eo dictata vero ſimilius ſit quempiam ex diſcipulis in Volumen collegiſſe, qui inſcriptione ipſa Præceptori ſuo non tam benigne, quam

quam imprudenter acceptum retulit. Ego vero, etſi intelligebam, nullam me pro laboribus gratiam ſuſcepturum, quum eo deliciarum omnes hac tempeſtate pervenimus, ut nihil ſit detrahentium morſibus inviolatum, tuis tamen in me beneficiis aſtrictus, Opus ipſum, quod alioquin verborum ambagibus faſtidiendum videbatur, pro ingenii tenuitate, ſed temperata caſtigatione, correxi, ne forte Literatorum vulgus, criſpatis naribus inſurgens, alienæ meſſi nos avaram nimis falcem ſubjeciſſe contenderet. Tametſi quis jure ſuccenſeat? Addidimus quæ Græce, Latineque fuerant oportuna, quæ autem non poterant ſine publico eminentiſſimi Vatis diſpendio legi, reciſa ſunt. Depravata loca fideliter emendavimus, eaque (opinor) ſolertia, ut ſi quis errorum cauſas, & rationes emendationum, collato priore exemplari, ſepoſitoque livore diligenter excuſſerit, pauca admodum ſint, quæ ad plenam Poetæ intelligentiam deſiderentur. Te igitur mihi aſſertorem, Vir humaniſſime, præſtabis, cujus auſpicio quicquid eſt hoc lucubrationis egreditur. Tu enim excellenti virtute, ſummoque ingenio unus imprimis literarum ſubtilis æſtimator, & cenſor intelligis, quam verborum, ſententiarumque majeſtate Poeta concitatus aſſurgat, intermiſſiſque nonnunquam gravioribus ſtudiis, poeticas interpretationes inſpicis, & exploras. Stilus autem, ſi quid te impolitior offendet, cogitabis trimeſtri celeritate, & pauciſſimis quidem diei horis cuncta mutari non potuiſſe, urgente, atque indices expoſtulante Impreſſorum turba. Cujus anguſtiæ teſtes mihi Hieronymum Advocatum, Joannemque Britannicum raræ ſinceritatis viros, & plane ἐγκυκλοπαιδείᾳ diſertiſſimos appello. Quod ſi acutiſſimo judicio tuo Pharſalica hæc enarratio fuerit comprobata, nihil erit amplius, quod a doctorum etiam Bibliothecis ullam repulſam vereatur. Ama nos, & vale. Brixiæ pridie Kal. Majas MCCCCLXXXVI.

Quos laboris ſui in ea emendatione teſtes allegat Taberius, Hieronymum ſcilicet Advocatum, & Joann. Britannicum, ejuſdem etiam fautores habuit, ut apertum ſit ex Epiſtola, quam mox recitamus, Brixianæ Editioni præpoſita.

Joa. ꝑ

Digitized by Google

Joannes Britannicus Brixianus Hieronymo Advocato, Ambroſii Juriſconſulti F. Salutem.

NOn poſſum noſtris temporibus, Hieronyme Advocate, mirum in modum non gratulari; priſca enim illa videor videre ſæcula, quibus eo in culmine cum Græcarum, tum Latinarum literarum ſtudia fuere, ut ad utriuſque orationis facultatem deſiderari haud quidquam poſſet. Perſpicuum enim nobis eſt hæc noſtra ſtudia, quæ penitus jam trecentis, aut plus eo (ut arbitror) annis, ſive temporum iniquitate, ſive hominum incuria, & negligentia extincta erant, jam ætate noſtra ita reluxiſſe, ut noſtri homines priſcis illis adæquari fere poſſint. Scimus enim illos in ſcribendo immortalem quidem gloriam ſibi peperiſſe, & laudem; divinum enim quoddam, potius quam humanum ingenium ſcriptis ſuis oſtenderunt. Noſtra vero ætate ea proferuntur hominum ingenia, quæ tantum ipſa laudis intelligendo, quantum illi ſcribendo promeruiſſe valuerunt. Minorem enim ego virtutem cenſendam non puto, cum Poetarum, qui divino quodam ore, & pectore carmina effundunt, mentem, & ſenſum intelligas, idque tibi liceat aperire, quod ipſi plerumque ad ingenii ſui magnitudinem oſtendendam obſcurum eſſe voluerunt, & vix cuiquam præter (ut ajunt) Muſas, & Apollinem intelligibile. Quapropter qui in interpretandis Poetis ad communem omnium utilitatem, cum ex iis omne genus ſcientiæ (ut noſti) colligatur, verſati ſunt, de republica Literaria benemeriti ſine controverſia ſunt cenſendi, eorumque induſtriam, & laborem qui non laudet, admiretur, & magniſaciat, invidiæ ſuſpicione haudquaquam carere debet. Quid enim turpius quam univerſis bene conſulentem detractione, & calumniis inſectari? & illius famam velle extinguere, qui multis vigiliis, & laboribus, aliis potius quam ſibi, prodeſſe ſtudet? In quo quidem genere ſi quiſpiam merito laudandus eſt, Joannem Taberium conterraneum noſtrum, qui (ut ſcis) in hac noſtra Urbe florentiſſima cum Græcis, tum Latinis literis ornatiſſimus & habetur, & prædicatur, extollendum judico. Is enim, cum eos Commentarios in Pharſaliam Lucani,

cani, qui falſo Omniboni Vincentini titulo inſcripti circumferebantur, tam manifeſtis ineptiis, & mendis refertos animadverteret, ut unicuique haud arduum eſt dignoſcere, a graviſſimo illo, & literatiſſimo Viro conſcriptus non fuiſſe, Operis, cum ut amicis, & literatis juvenibus, tum ut Impreſſoribus, qui id quam emendatiſſimum ſummopere habere ſtuduerunt, ſatisfaceret, correctionem tanto ſtudio ſuſcepit, induſtria, labore, & fide, ut plus certe, quam mille locis Opus emendaverit; tantumque ex ſuo ingenio, quo plurimum valet, & addiderit, & ademerit, ut jam Lucanus pueris etiam rudibus intellectu facilis ſit. Nihil enim quod ad Hiſtoriam, ad Fabulas, ad Geographiam, & ad Aſtrologiam, ad Artem denique ipſam pertinet, in eo deſiderandam invenias. Nec mihi quidem dubium eſt, quia his vigiliis ſuis Joannes Taberius, ſi minus apud præſentes, qui plerumque vitio malignitatis humanæ viventium ſcripta, etſi lectionis cibus ſapiat, veluti faſtidio quodam ſenili deguſtant, & legunt, apud poſteros immortalem ſibi & gratiam, & nomen ſit conſecuturus. Hæc autem, ut ad te ſcriberem, Hieronyme Advocate, duo quidem illa impulere potiſſimum; alterum, quod ſciebam pro ea benivolentia, quam in Joannem Taberium (ut es a natura optimus, & benignus) ſemper contuliſti, ejus ſcripta, & labores tibi jucundos, & gratos fore. Es enim tu is, qui inter cæteros excellentis ingenii Viros, quorum haud parvus in Urbe noſtra eſt proventus, virtutem colis, magnifacis, amplecteris. Nihil enim tibi dulcius eſt, nihil ſuavius, nihil denique jucundius, quam in his noſtris ſtudiis verſari, quorum (quod mihi aliorum pace dixiſſe liceat) jam primam arcem poſſidere mihi videris, & jam omnes, qui cum literis commercium habent, ingentes gratias tibi agant neceſſe eſt. Feciſti enim tua induſtria ſtudio, & labore, ut Victruvius de Architectura, qui jam tot ſæculis in lucem caput ſuum proferre non audebat, quod ex omni parte mancum, lacerum, mutilatum ſe ſentiebat, nunc politus, purus, integer huc & illuc geſtiat meare, omnibus carus occurrat, omnibus gratus excipiatur. Alterum, quod tanta te obſervantia proſequor, ut omnes meos labores, induſtriam, & me ipſum ſtatuerim tibi dicatum

Digitized by Google

tum eſſe debere. Nam inter cætera & corporis, & fortunæ bona, quæ illuſtria, & ampliſſima habes, unam illud eſt, quod me tibi incredibili quodam amore conjungit, quod ea te animi excellentia eſſe cognoſco, & magnitudine, ut nihil fere unquam, niſi de virtute, aut loquaris, aut cogites; idque tibi ſtatutum ſit, virtutem more Stoico ſolum bonum dicendum eſſe, ex quo ſit, ut qui te noverit, plurimum te diligat, plurimum te obſervet. Sed hæc hactenus. Illud a te dumtaxat petemus, ut Britannicum tui ſtudioſiſſimum diligas, ames, & complectaris. Vale.

Quæ de Vitruvii Editione, Hieronymi Advocati induſtria, ſtudio, & labore curata affirmat Britannicus, Lector animadvertat, velim, nam Britannici hoc teſtimonium apparens in Lucani Editione, de qua loquimur, manifeſte comprobat falſo aſſeri, ut apud Fabricium, & alios, tam primam Vitruvii Editionem Florentiæ an. 1496. deinde alteram Venetiis anno 1497. quam primam caſtigationem, opera ſcilicet Jocundi Veronenſis, prodiiſſe Venetiis anno 1511.

Adeſt in eadem Brixiana Editione Epigramma Lanfranci, quo impenſum a Taberio in corrigendis Omniboni Commentariis ſtudium ita commendatur.

Lucanus ad Lectorem.

Non rudis occurro, ſed lima terſus ad unguem,
Nudus qui fueram ſordidus, atque lacer.
Egredior; lingua Juvenes, animiſque favete;
Livida turba tace; quid nocuiſſe juvat?
Pantagathi (fateor) monumenta prioribus annis,
Sed mage Taberii cura ſecunda placet.
O utinam tales producas, Brixia, fœtus,
Unde habeas nomen, perpetuumque decus!

Præter Brixianam Commentariorum Omniboni Editionem, ad manus habeo Venetam an. 1511. in qua iiſ-

Digitized by Google

iiſdem copulantur Joannis Sulpitii Verulani Commentaria, Cardinali Antonioto Gentili Palavicino dicata. Hunc in Epiſtola Nuncupatoria Sulpicius valde laudat, quod eo eſſet ingenio, moribus iis, ea prudentia præditus, ut Innocentio Summo Pontifici maxime charus haberetur, qui propterea ejus opera in graviſſimis negotiis utebatur. Ad Palavicinorum autem familiæ claritatem augendam magnopere profuturum ſcribit, ſi, quum ipſe Antoniotus Cardinalis innumeras habeat Hiſpanorum clientelas, per ejus manus Hiſpania ipſa fidam recipiat Cordubenſis Poetæ interpretationem. Lucani cum Virgilio comparationem in hunc modum Sulpicius poſtea inſtituit, & Epiſtolam claudit: *Magnus profecto eſt Maro, magnus Lucanus, adeoque prope par; ut, qui ſit major, poſſis ambigere. Summis enim uterque eſt laudibus eloquentiæ cumulatus. Dives eſt, & magnificus Maro, hic ſumptuoſus, & ſplendidus; ille maturus, ſublimis, abundans, hic vehemens, canorus, effuſus; ille venerabilius pontificio more quadam cum religione videtur incedere, hic cum terrore concitatius imperatorio; ille cura, & diligentia cultus, hic natura, & ſtudio perpolitus; ille ſuavitate, & dulcedine animos capit, hic ardore, & ſpiritu complet; Virgilius nitidus, beatus, compoſitus, Lucanus varius, floridus, apertus, ille fortioribus telis pugnare videtur, hic pluribus; ille plus roboris habere, hic plus terroris, & acrimoniæ; illum grandi tuba uti, & horriſona dixeris, hunc fere pari, ſed clariori. Tanta denique eſt huic cum illo affinitas, & in diverſitate præſtantia, ut cum ad illam Ma-*

Digitized by Google

ronis divinitatem acceſſerit nemo, tamen, niſi ille priorem locum apud nos occupaſſet, hic poſſideret. Quod Lucanum Maroni parem aliqui faciant, eos Cæſar Scaliger in Poetic. exiſtimavit, ſuam potius iis ineptiis inſolentiam, quam Lucani magnitudinem prodere. Eruditum illud Brixianorum par, Taberius, & Britannicus, longe cautius in commendando Lucano proceſſit, ut ex eorum Epiſtolis conſtat.

Eum ipſum, de quo agimus, Joannem Sulpicium Vitruvio emendando, & evulgando manum admoviſſe, certum redditur ex ejuſdem Epiſtola præfixa Editioni Vitruvii, Pariſiis in Bibliotheca Mazarinæa exſtanti, & Cardinali Raphaeli Riario ab eodem dedicatæ. At Sulpicium hunc primum fuiſſe, cui priſtinum nitorem Vitruvius deberet, ut aliqui affirmant, id nec facile patiuntur, quæ de Vitruvii Editione per Hieronymum Advocatum curata affirmavit ſuperius Britannicus, nec Sulpicianæ illius Editionis exigit annus, qui in ea, ut proditur, minime apparet, quemque præterea nonniſi vergente ad finem Innocentii VIII. Pontificatu, qui ab anno 1484. uſque ad 1492. duravit, figi poſſe, ipſa Sulpicii Præfatio demonſtrat, nam in ea plura per Innocentium geſta, nimirum finis bellis impoſitus, Prætorium ſuburbanum peractum, Campus Floræ, & Circus Flaminius lateribus ſtrati, & poſt omnia, Gymnaſii Romani magnifice extruendi conſilium initum indicantur, quæ profecto ſimul ſumpta poſtremos potius, quam primos ejuſdem Pontificatus annos deſignant.

Primum tamen omnium Joannem Sulpicium fuiſſe, qui

qui Comœdias agere, & cantare Romanam juventutem docuerit, quum a multis ſæculis hujuſmodi actionem Roma non vidiſſet, teſtatur ipſemet in ea Epiſtola ad Cardinalem Riarium, a quo propterea Romam Theatrum novum expectare ſcribit, quum antea in medio Foro, dein in Hadriani mole, ipſo Innocentio ſummo Pontifice ſpectante, atque etiam intra ſuos penates, Pomponianos Academicos in picturatam ſcenam induxiſſet.

Ut ad Lucanum revertar, Lectorem monitum facio, Calphurnium etiam queſtum fuiſſe de Omniboni Commentariis vitiatis. Id diſcimus ex Epiſtola ejuſdem Calphurnii ad M. Aurelium in Edit. Tarviſina Horatii an. 1477. ubi hæc habet Calphurnius: *Manes certe Omniboni me orant, ut illum a tanta contumelia vindicem. Nonne ego Omnibonum intus, & in cute novi? Numquam has ineptias effudit.* Præceptorem ſuum in Epiſtola Omnibonum appellat Calphurnius; ex alia autem Epiſtola ipſius Omniboni, quæ legitur in Editione ejuſdem Grammaticæ Latinæ Patav. 1474. diſcimus, Friderici de Gonzaga Marchionis, cui Omnibonus Grammaticam illam nuncupavit, avus.... quum conduxiſſet Victorinum Feltrenſem, ut filiis literarum magiſter eſſet, unum ex his, genitorem nimirum Friderici, in condiſcipulum ſuum aſſumpſiſſe ipſum Omnibonum, cui Friderici, fratrumque ſuorum indolem erudiendam traderet....

Tandem Danielis Ceteti Brixienſis verſus recitabo, quos in laudem laboris a Taberio in Lucanum ſuſcepti compoſuit.

Quid referam culti ſublimia Scripta Taberi,
Cujus jam toto nomen in Orbe micat?
Hic ſibi victuram peperit per ſecula famam,
Dum ſtudet Auctores reſtituiſſe graves.
Aſpice Pharſaliam civilia bella canentem:
Quaque tulit patrios ſæva per arma viros.
Nuper erat ſine honore liber; nec cognitus ulli,
Squallebat denſis falſa per ora notis.
Hunc tamen, ut multos, facundi cura Taberi
Non paſſa eſt turpi delituiſſe ſitu.
Longa quod aſſiduis ætas aboleverat annis,
Reſtituit parvi temporis ipſe mora.

Placet ex eodem Cereti Panegyrico alios verſus decerpere, in laudem primum Joannis Britannici (quem ignotis ab oris innoteſcere dum ſcribit Ceretus, opinatus fuiſſe videtur cum aliquibus, Britannici majores ab ultima Britannia veniſſe) deinde Hieronymi Advocati, quorum nomina præſens de Lucano tractatio cum Taberii nomine conjunxit.

Panditur ignotis tuus ecce Britannicus oris,
Gymnaſiique parens, Pieridumque decus.
Hic pius ingenium dum partes verſat in omnes,
Scripta dedit Latio plurima, plura dabit.
Teſtis erit Vatum numerus, mendoſaque paſſim
Carmina; barbariem ponere juſſa ſuam.

Hieronymum Advocatum Dominico Calcaneo jungit Ceretus, eoſque in Aſtrologica ſcientia excellentes deprædicat.

Eſt quoque Kyriacus nulli Calcaneus impar,
Seu rerum cauſas, ſeu velit Aſtra ſequi.
Quem paribus juxta titulis Hieronymus æquat
Advocatus, claro de genitore ſatus.
His natura dedit cœlum metire profundum,
Syderaque, & ventos conſuluiſſe leves.
Saturnumque gravem &c.

AU-

AULUS PERSIUS FLACCUS.

LUcanus, quum a nobis dimitteretur, Aulo Perſio Flacco condiſcipulo ſuo locum illico fecit; qui enim eoſdem ſolus ex Latinis Scriptoribus interjacet, Petronius Arbiter, Poetarum choro minime adſcribendus, licet Satyrico ſuo verſus inſeruerit, eoſque admodum elegantes, ut, ob illos etiam, puriſſimæ impuritatis Scriptor merito appelletur. Floruerunt Perſius, & Lucanus Neronis tempore, & ambo Cornutum Philoſophum Stoicum Romæ audierunt, quumque ambo juvenili ætate deceſſerint, ſcilicet ante annum trigeſimum, nil mirum amborum carmina & magnificam, turgidamque dictionem præferre, & aliis etiam de cauſis immaturum eorum obitum declarare. Tanti autem Lucanus condiſcipulum ſuum faciebat, ut quum eum Poemata recitantem audiret, vix retineret ſe a clamore, quo illa vera eſſe Poemata diceret; ut legitur in Vita Perſii apud Suetonium.

In Perſii Satyris multa profecto inſignia ſe offerunt, ob quæ multum gloriæ eum meruiſſe ſcribit Quintilianus, laudaturque a Martiali magis quam ingentis Poematis de Amazonibus Auctor, his verſibus:-

Sæpius in libro memoratur Perſius uno,
Quàm levis in totâ Marſus Amazonide.

nihil tamen in eo obſcuritate inſignius, omnibus notum; quem proinde aliqui culpant, & perinde ac ſi ſcripſiſſet, ut non intelligeretur, eo igne, cui a D. Hieronymo adjudicatum fuiſſe, paſſim proditur, dignum reputant: alii contra excuſant, quod Neroniani temporis

Digitized by Google

poris vitia, quæ mordaci ſale perfricuit, nonniſi tectius, eo ipſo Imperatore vivente, ceu ulcera quædam, attingi oporteret.

Ea Perſii Satyrarum obſcuritas minime deterruit Joannem Britannicum, quominus reconditos earundem ſenſus interpretationibus ſuis illuſtrare ſuſceperit; idque florenti adhuc juventa, & ſtudiorum ſuorum primitiis, ut ipſe ait, quas feſtinantius edidit, veritus, ne ſibi quoque contingeret, quod Palacino municipi ſuo, Viro ſingularis doctrinæ contigiſſe, ſcribit: *Qui cum in Officia Ciceronis, & Valerium Maximum non minus diſerte, quam ſapienter quædam ſcripſiſſet, eadem morte præventus edere non potuit; quæ ab iis excepta, qui gloriam alieno partam labore, & periculo in ſe libenter transferunt, ſupprimuntur, ut ſucceſſu temporis ipſi pro ſuis edant, injuriam profecto Palacini Manibus facturi maximam.*

Eam autem Perſii interpretationem ut libentius adornaret, inde factum fuiſſe monet, quod a Poeta ad Brixianum quendam Macrinum ſcriptam fuiſſe conjeciſſet ſecundam Satyram, cujus initium:

Hunc, Macrine, diem numera meliore lapillo,
Qui tibi labentes apponit candidus annos:
Funde merum genio.

Ibi Britannicus hoc ex Plinio (cujus tamen neque librum, neque caput allegat) teſtimonium refert: *Patria ei Brixia ex illa noſtra Italia, quæ multum adhuc verecundiæ antiquæ, & ſingularitatis retinet, ac ſervat. Pater Minutius Equeſtris Ordinis princeps, quia nihil aliud voluit. Allectus enim a Divo Veſpaſiano inter Prætoria-*

Digitized by Google

rianos, honeſtam quietem huic noſtræ, ambitioni dicam an dignitati, conſtantiſſime prætulit. Quo Plinii loco recitato hæc ſubdit Britannicus: *De hoc omnino Poeta intellexit, nam inter ultima Imperii Neronis, & prima Veſpaſiani tres tantum interceſſere anni, ut temporibus Perſii in Urbe Macrinus Equeſtri dignitate notus eſſet*.

Brixiani Senatus amplitudini laborem illum ſuum dedicavit Britannicus, ut conſtat ex Epiſtola Nuncupatoria mox recitanda. Eam deſumam ex Brixiana Editione, quæ mihi in manibus eſt, per Magiſtrum Gabrielem Tarviſinum, & Paulum ejus filium anno 1481. evulgata Magiſtratibus Urbis *Magnifico Benedicto Priolo, & Magnifico Honfredo Juſtiniano*. Editio hæc ignota prorſus fuit Annalium Typograph. conditori, nec non Jo. Alberto Fabricio, qui non aliam Perſii cum notis Britannici vetuſtiorem memorat Brixianam Editionem, niſi anni 1486. typis Jacobi Britannici Brixiani, quam pariter ad manus habeo. Eiſdem æque ignota Brixiana Editio Perſii ſine notis, ad cujus calcem ita ſcriptum reperio: *A. Perſii Satyrarum expreſſus Codex Brixiæ, una cum Juvenale Satyrico, jubente Presbytero Petro Villa XIII. Kal. Aug. MCCCCLXXIII.* nam Lovanienſem anni 1475. tanquam omnium principem ſibi innotuiſſe ſcribit Fabricius; Ferrarienſem vero, & Mediolanenſem, utramque anno 1474. prolatam, citant Annales (ne loquar de Romana, in qua anni nota deſideratur) pro primis afferentes, iique præterea non aliam norunt Brixianorum typorum Epocham, niſi Iliadem Homericam a Laurentio Vallenſi

in

in Latinum converſam, & in ea urbe publicatam anno 1474. per Henricum Colonienſem, & Statium Gallicum. At de ea Epocha alibi. Nunc Britannici Epiſtola recitanda.

Joannes Britannicus Brixianus Senatui, Populoque Brixiano Salutem.

QUum multa, & varia in rebus humanis ſint, in quibus hominum ingenia exerceri ſolent, quippe quum alii arma ſequantur, alii agricolationi intenti ſint, alii ſtruendis opibus inhæreant, & alii alia id genus opera complectantur, quæ omnia quum aliqua ex parte per ſe clara, & laude digna eſſe poſſint, meum tamen ſemper fuit judicium, literarum ſtudia ea eſſe, quæ omnibus ſine controverſia præferantur. Nam quid homini magis expetendum ſit, quam ut vitam ſuam optimarum artium ſtudiis excolat? Ea enim profecto ſunt, quibus ad religionem, & ad verum Dei cultum, cæteraſque virtutes formamur. Literis omnia egregia, & præclara debentur opera. Quis enim nos a barbaria vindicavit? literæ. Quis rerum cœleſtium, & humanarum ſimul cognitionem ad nos tranſmiſit? literæ. Quis docuit nos quæ Scipio in Aphrica, quæ Metellus in Numidia, & alii in aliis præclari Imperatores locis geſſere? literæ. Nam majorum noſtrorum illuſtria opera in tenebris jacerent, niſi literarum lumen accederet. Plato enim, Pythagoras, Zeno, Socrates, & alii propemodum innumerabiles Philoſophi, niſi literarum monumenta extitiſſent, nec ii fuiſſent, quales nunc nominantur, nec eorum nomina ad nos tranſiviſſent. Nullum quidem puto majus ab immortali Deo hominibus dari potuiſſe donum. In humanis ſcimus opes, divitias, dignitates, honores, dominatus, imperia, & hujuſmodi omnia, quæ cunctis fere mortalibus exoptari ſolent, multa in ſe habere commoda, & ad hominis nomen, famamque augendam, multum valere. Sed quis affirmet ab iis ea nobis præſtari, quæ literæ largiuntur? Nam illa bona quidem ſunt, ſed quæ parvo temporis curriculo evaneſcunt. Nec iis ea virtus eſt, ut ultra fere hominis ætatem alicujus memoriam exten-

Digitized by Google

extendant; immo enim, ubi qui ea poſſedit, naturæ conceſſit, ejus ſæpe nomen, & fama eodem obruitur tumulo, quo corpus tegitur. At literæ non modo nobiſcum non intereunt, nec circumſcripto temporis ſpatio nomen noſtrum terminant, ſed, quod nemini diffitendum eſt, ita nos morientes poſteritati commendant, ut fama noſtra æternitatem conſequatur, & eo circumferatur ſplendore, qui nec annorum multitudine obſcurari poteſt, nec ulla alia temporum injuria extingui. Adde quod ex literis delectatio petitur jucundiſſima. Nam, cum cæteris rebus neque omnis ætas, neque tempus, neque locus detur, iis ſtudiis adoleſcentia regitur, ſenectus oblectatur. Hæc eadem (ut ait Cicero) res ſecundas ornant, adverſis ſolatium præbent, delectant domi, non impediunt foris, pernoctant nobiſcum, peregrinantur, ruſticantur. Quanti autem faciendi ſint literæ, cum multa alia, tum illud in primis nobis documento eſſe poteſt, quod Homerum (auctore Cicerone) Colophonii civem eſſe dicunt ſuum, Chii ſuum vendicant, Salaminii repetunt, Smirnii vero ſuum eſſe confirmant. Et cur a tot populis civis ſuus dicitur Homerus? ob literas nimirum, quia non parvam acceſſionem laudis, & gloriæ civitatibus fore arbitrabantur, ſi talem habere virum contigiſſet. Quamobrem cum iis nihil in humanis pretioſius, utiliuſve cognoſcerem, ad eas ſemper eo delatus ſum deſiderio, ut nihil mihi dulcius, nil ſuavius videretur. Cæterum indignum, & illiberale putabam, me ita literis deditum eſſe, ut etiam iis nihil ad communem hominum utilitatem afferrem: ſed cum multa ſe nobis offerrent, quæ labore, & induſtria noſtra non mediocrem videbantur afferre poſſe legentibus fructum, illud potiſſimum aggrediendum cenſui, quod a juventute Brixiana maxime exoptabatur. Nam cum ſuperiore anno forte Perſium publice legerem, in ejuſque expoſitione a me nonnulla dicerentur, quæ vel præter multorum opinionem dici videbantur, vel a quoquam (quod ſcirem) a ætate noſtra, literis prodita non erant, nonnulli adoleſcentes Brixiani, qui non minus literis, quam probitate morum præfulgent, & in primis Gabriel Emus, Patritius Venetus, excellenti adoleſcens ingenio, in præſens diſcipulus meus, hortati ſunt, ut quæ a

R me

me dicta fuerant ; accuratius colligerem, publicaremque : Quod, etſi profitendi officio, & aliis negotiis familiaribus impediebar, ut ad id efficiendum nullum mihi tempus concedi videretur, tamen ne eorum cauſa noluiſſe, aut me laboris pertæſum eſſe putarent, negotium ſuſcepi. Et eo quidem ſtudioſius, quod ejuſmodi res eſſet, quæ mihi benevolentiam, & gratiam conciliatura eſſet, & illis utilitatem allatura. Perſium enim cognoſcebam eum eſſe Poetam, quem certe omnibus ejuſdem operis Auctoribus præferendum non dubitarem. In eo namque mira eruditio, & acerbitas, venuſtatis plurimum, fellis non parum. Quis enim Perſio magis ad vitia fugienda nos doceat? quis ad virtutem ſequendam magis erigat? Cæterum cum temporum mihi ratio conſtaret, quibus tanta hominum iniquitas irrepſit, mihi non feciſſe hilum videbar, niſi Opus meum iis dicaretur, quorum patrocinio, & potentatu ab improborum invidia tutum eſſet. Itaque amplitudini, & fidei veſtræ, Cives Brixiani, me totum, & omnia mea trado, dicoque. Illud a vobis igitur peto pro ea humanitate, & fide, qua inter alios mortales ſemper claruiſtis, ut quod opera, & induſtria noſtra ad communem omnium utilitatem in Perſii expoſitionem elucubratum eſt, ita ſinu veſtro excipiatis, ut ab eorum morſibus, qui alienæ ſemper virtuti invident, tutum præſtetis. Neque tamen ita amens ſum, ut exiſtimem, me malignitatis humanæ dentes vitare poſſe. Præſidio tamen, & auctoritate fieri veſtra poteſt, ut improborum latratus me minus offendant. Nam quod publica fovetur æſtimatione, ab iniquis minus audacter detrectari ſolet. Quod ſi has ſtudiorum meorum primitias judicio veſtro probari ſenſero, majori cum fiducia, alia, quæ jam cœpta ſunt, propediem edemus. Illud enim mihi maximum eſſe lucrum putavi, quam maxime veſtris ſervire commodis, & ea omnia cogitare, & facere, quæ dignitatem, & amplitudinem veſtram promereantur. Illud addo, me hanc interpretationem eo libentius ſuſcepiſſe, quum a Poeta ſecundam Satyram ad Brixianum quendam Macrinum, ratione temporum, ſcribi conjiciebamus, ut latius in Commentariis declaratur. Confido etiam quodcunque ſcripſimus hu-

juſce

juſce Operis ſtudioſis non parvam utilitatem allaturum. Eos autem, qui literarum ſtudioſi ſunt, & eos præſertim, qui invidia non moventur, oro, obteſtorque, ut ſi qua forte a me, vel male interpretata, vel prætérita ſunt, quæ plurima eſſe poſſunt (cum divini potius ſit, quam humani ingenii non errare) ſua ipſi induſtria labori meo ſubveniant, & communi omnium utilitati conſulant. Non dubito, quin, ſi Horatii præceptum ſecutus fuiſſem, qui in arte Poetica ſuadet, editionem non eſſe præcipitandam, ſed nonum premendam in annum, plura a me & addita fuiſſent, & mutata. Feſtinantius itaque editionem maturavi, quam erat in animo, veritus, ne id mihi viventi accideret, quod nuper mortuo accidit Palacino municipi meo, viro ſingularis doctrinæ, qui quum in Officia Ciceronis, & Valerium Maximum non minus diſerte, quam ſapienter quædam ſcripſiſſet, eadem morte præventus edere non potuit, quæ ab iis excepta, qui gloriam alieno partam labore, & periculo in ſe libenter transferunt, ſupprimuntur, ut ſucceſſu temporis ipſi pro ſuis edant, injuriam profecto Palacini manibus facturi maximam. Quum igitur, Cives optimi, nulla prorſus commotus gloria, hoc tantum oneris ſuſceperim, ſed ut induſtria mea, iis, qui me ad hoc hortati ſunt, morem gererem, vos rogo, hos Commentarios ea benevolentia, & liberalitate ſuſcipiatis, qua a me ſcripti ſunt. Valete.

Inter adoleſcentes non minus literis, quam probitate morum præfulgentes, quos ſibi auctores fuiſſe ſcribit Britannicus, ut notas ſuas in Perſium ederet, unum (ut vidimus) tanquam ceteris illuſtriorem ipſe recenſet, Gabrielem Emum, ſuum excellentis ingenii diſcipulum. Alibi etiam celebratum reperio Gabrielem Emum, nempe ab Julio Ferreto Ravennate, dum ei dedicans ſuam in Paradoxa Ciceronis Recognitionem, Philoſophiæ, liberaliumque Artium ſtudioſiſſimum dicit.

Commentaria Britannici, de quibus agimus, con-

junƈta mihi occurrunt in Veneta Editione anni 1520. cum Commentariis Cornuti Philoſophi, nec non Bartholomæi Fontii, & Jo. Baptiſtæ Plautii. De Scholiis, quæ Cornuti nomine circumferuntur, Eruditorum ſententiam recipio, ea minime uni Auƈtori adſcribenda, ſcilicet nec Cornuto Philoſopho, nec Cornuto Grammatico, nec Probo, nec Elenio Acroni, ſed qualia hodie exſtant, ex diverſæ ætatis, & eruditionis Interpretum notis fuiſſe conflata. Primo itaque ex illis quatuor, præceptori nimirum Perſii, nimis confidenter ea adſcribit in mox laudata Editione Jo. Bonardus Veronenſis, nuncupans Angelo Marcello Patritio Veneto, & Joanni Tacuino imprimenda tradens, poſtquam, ut ipſe ſcribit, fidiſſimum illum Perſii Interpretem, ex temporum injuria mancum, lacerum, depravatiſſimum, in priſtinum candorem operoſa induſtria ſua redegiſſet. Bartholomæus autem Fontius, Florentiæ, ubi ortus fuerat, Rhetoricen Sæculo XV. profitebatur, Marſilio Ficino, Pico Mirandulano, Angelo Politiano, aliiſque Viris doƈtis ejus ætatis familiaris, celebraturque a Verino duobus his verſibus:

Fontius eſt Rhetor, pubis moderator Hetruſcæ,
Judicio, & nulli morum pietate ſecundus.

Ejus in Perſium Commentarius non eo favore exceptus fuiſſe traditur, quo ipſius Orationes. Eundem, ceu non antea notum, edidiſſe Auguſtum Ducem Brunſuvicenſem adhuc juvenem, nomine ſuo diſſimulato, gratis ab aliquibus confingi, docemur ex Ephemeridibus literariis Lipſienſ. ad an. 1710. Tandem Jo. Baptiſta Plautius, Patria Parmenſis, Perſii & ipſe Inter-

terpres, Bononiæ, ut ipſe prodit in Epiſt. Nuncupatoria, literis operam dedit ſub Philippo Beroaldo, & Jo. Baptiſta Pio, dein receptus fuit in ædibus Jo. Franciſci Aldovrandi, in quibus tantam librorum, & ſtudendi facultatem inveniſſe ſcribit, ut ex multifaria illa ſupellectile conſilium cœperit Perſium commentandi, & interpretandi. Suos illos Commentarios Jacobo Antonio de Sancto Vitali Belfortis Comiti, & Equiti inſcripſit, de quo, ejuſque Majoribus multa prædicat Plautius, & præſertim, quod ad ipſum Comitem Jacobum, unum decus, & præſidium eruditorum, tamquam ad anchoram, ea tempeſtate catervatim literati decurrerent, & alterum Mecenatem eſſe judicarent; inter quos Dominicum Mutium, Philippum Cornazanum, Jacobum Vallenſem, & Angelum Malgarium recenſet. Quamvis autem fuerint ea Commentaria primitiæ ſtudiorum Plautii, ſic enim ipſe illa vocat in ejuſdem Epiſtolæ fine, affirmans ſe viginti, & unum annos natum, eaſdem ſub incude literatoria excudere, nihilominus in Editionis, de qua agimus, fronte apparet primo loco Philippi Beroaldi teſtimonium hujuſcemodi, *Plautius apprime ſtudioſus, doctus, ingenii acumine præpollens, & mihi diſcipulus, nuper condidit hæc annotamenta ad enodandas Perſii Satyrographi nodos mire conducentia*. Subſequuntur ibidem in laudem eorundem Commentariorum primum Jo. Baptiſtæ Pii, dein Nicolai Aldovrandi, & Camilli Aldovrandi Epigrammata.

Tria hæc Cornuti, Fontii, & Plautii Commentaria haud parem cum illis Britannici Brixiani commendatio-

tionem ab Eruditis retuliſſe, compertum eſt. Præter laudem, Britannicum mercedem etiam a Brixiano Senatu reportaſſe, fidem ipſe facit in Commentariis ſuis ad Statium, de quibus mox dicetur, ſeu in Epiſtola Nuncupatoria eorundem, ſcribens, ſe commentando Statio poſt Perſium ſtudioſius incubuiſſe, quod eos in Perſium Commentarios ſplendidiſſimus Senatus Brixianus benigne probaverit, nec non munifice acceperit.

Ultimo loco Lectorem monemus, Britannicum in Statii etiam Sylvas paucula quædam exaraſſe, quæ in fronte quarundam Juvenalis Editionum aſſeruntur, ad Dominicum Bonominum, & Gabrielem Cyminum ab eodem, cum aliis item brevibus Adnotationibus, tranſmiſſa. Dominici Bonomini, ſeu Boni, utique Brixiani, occurrit mihi mentio in Centuria Becichemi c. 30. nam ei in Ciceronis Rhetoricos ſuas dicans Caſtigationes Becichemus, ita eum alloquitur: *Inſignis tua probitas: nec ullo indiget præcone. Inſignis eſt & eruditio, qui in tot, tantiſque occupationibus & familiaribus, & publicis errores tollere quæris ex his Operibus, quæ ſunt in manibus omnium, & negliguntur, ut ſunt libri Rhetorici Ciceronis.* Eundem commendat idem Becichemus in Prælect. ad Plin. tanquam Britannici amicum.

P. PA-

P. PAPINIUS STATIUS.

QUemadmodum Britannicus, ut ipſum modo affirmantem audivimus, ſuo in illuſtrando Perſio labori ſtatim, altero poſt anno nimirum, laborem in illuſtrando Statio ſubjunxit, nos quoque Perſio Statium ſubjungemus. Hujus præclara laus eſt, ex Julii Cæſaris Scaligeri judicio, quod ad Virgilianam majeſtatem nemo, ſeu veterum, ſeu recentiorum, ipſo propius acceſſerit; qua laude, quam indignum ipſemet Scaliger reputaverit Lucanum, viſum eſt ſupra, nunc addimus, eadem indignos pariter pronunciaſſe tam Silium Italicum Punici belli ſecundi Scriptorem, quam Valerium Flaccum Scriptorem Argonauticorum, qui ſoli in tradita a Fabricio Latinorum Poetarum ſerie Perſium a Statio ſejungunt.

Ea Virgilianæ imitationis laus, quæ inter utrumque Poetam, ut ſcribebat Grotius ad Gronovium, quibuſdam in partibus dubiam palmam facit, maxime elucet in Achilleidis Poemate, quod Britannicus explicandum ſuſcepit. Quoniam vero ea etiam tempeſtate vigebat controverſia, an Statius illud perfectum reliquerit, & an perfectum, ut modo exſtat, haberi debeat, mox Vir doctiſſimus neutrum eſſe negandum conſtituit, innixus primis Achilleidos verſibus, qui ita ſe habent:

Magnanimum Æacidem, formidatamque Tonanti
Progeniem, & patrio vetitam ſuccedere cœlo,
Diva refer, quanquam acta Viri multum inclyta cantu
Mæonio, ſed plura vacant, nos ire per omnem,
(Sic amor eſt) Heroa, velis, Scyroque latentem

Dul.

Digitized by Google

Dulichia proferre tuba, nec in Hectore tracto
Siſtere, ſed tota juvenem deducere Troja.

Ad hos verſus Britannicus in Vita Poetæ eiſdem præfixa, hæc obſervat: *Non longam hiſtoriam promittit ſe ſcripturum, illud enim, inquit, non attigero, quomodo Hector interemptus ab Achille ſit, & tractus circa ſepulchrum Patrocli, id eſt nihil cecinero ex iis, quæ circa Ilium geſſit. Unde hinc facile eorum refelli poteſt opinio, qui hoc Opus imperfectum eſſe contendunt, hac una ratione adducti, quod ait Poeta, Nos ire per omnem Heroa velis, non intelligentes Poetam dicere, omnem eum dumtaxat Achillis vitæ curſum deſcripturum, qui ab Homero prætermiſſus ſit. Nam ſi omnia ejus facta ſcripturus eſſet, quomodo affirmaret, ſe nihil de rebus geſtis circa Trojam ſcripturum eſſe, cum ait, Nec in Hectore tracto ſiſtere, ſed tota juvenem deducere Troja? Præterea illic innuit, Opus breve futurum, cum dicit: Patere hoc ſudare parumper Pulvere; nam ſi omnia Achillis facta canere ſtatuiſſet, operis quidem fuiſſet, & voluminis immenſi, contraque propoſitionem ſuam feciſſet Poeta.* Sententiam ſuam iterum inculcat ad ſuarum enarrationum calcem Britannicus, nam ad poſtremum Poematis verſum, *Aura ſilet, puppis currens ad litora venit*, hæc habet: *Bene ex inſtituto ſuo Opus abſolvit, nam in Proœmio id tantum profeſſus eſt, ſe de Achillis educatione dicturum, & ut ad Trojam ductus ſit, cum ait, Nos ire per omnem (Sic amor eſt) Heroa velis, Scyroque latentem Dulichia proferre tuba, nec in Hectore tracto ſiſtere, ſed tota juvenem deducere Troja. Hæc ideo ſubjunxi, ut error eorum, qui Opus perfectum non cenſent, monitione noſtra*

bus

Digitized by Google

corrigatur, & rem eo perductam cognoſcant, quo promiſit Poeta; nam, ut diximus, in principio Operis Poeta promiſit, ſe nihil dicturum de rebus geſtis ab Achille circa Trojam, cum ait, ſe velle deducere juvenem a tota Troja. Sileant ergo, qui ſenſum Poetæ non percipientes, Opus ad calcem perductum eſſe negant. Scio utique, Barthio, aliiſque magnopere diſplicere eam Britannici perſuaſionem, eoſque cenſere, poſtremum illum verſum *Aura ſilet* perfida temeritate in aliquibus Exemplaribus additum fuiſſe; at non propterea Britannici ſententia omnino rejicienda.

Affero modo Britannici Epiſtolam Nuncupatoriam ex Brixiana per Jacobum Britannicum Editione anni 1485. quæ ad manus meas, fruſtra diutius quæſita, tandem pervenit.

Joannis Britannici Brixiani Interpretatio in Achilleida Statii Papinii Neapolitani ad magnificum, & ſplendidiſſimum Comitem Petrum Gambarenſem.

EXiſtimavi ſemper, magnifice, ac ſplendidiſſime Comes Petre Gambarenſis, eum hominem, qui vivere ex naturæ præſcripto velit, ita in hoc vitæ curriculo verſari oportere, ut quicquid agat, quicquid dicat, quicquid meditetur, neminem ex ulla prorſus parte lædat, ſed ad communem potius hominum utilitatem conferatur. Nam, cum omnia, quæ in terris gignuntur, ad uſum hominum procreata eſſe conſtet, nulli nimirum ambigendum eſt, quin hominis ſit, cum ſuæ, tum communi humani generis utilitati vitam ſuam diſpartire, ac dilargiri. Quod qui faciat, ut bene a natura inſtitutum, cæteris mortalibus anteponere ſolemus: nec immerito quidem. Quid enim in hac vita quis efficere laudabilius poteſt, quam ita ſe cunctis in rebus gerere, ut alteri potius, quam ſibi natus eſſe cenſeatur? Hinc enim veterum omnis vita dependet Scriptorum, qui littera-

Digitized by Google

rum monumentis majorum geſta conſecrantes, totum ſtudium ſuum in hoc collocabant, ut communi magis utilitati, quam ſibi conſulerent. Quicquid enim laboris, onerisve ſuſcipiebant, ad humani, ſine dubio, generis inſtitutionem, beneficentiamque cumulabatur. Quod quidem vitæ inſtitutum cum a tenera uſque ætate mihi placuiſſet, eo animo ad bonarum me artium contuli ſtudia, ut partim mihi diſcerem, partim amicis. Illiberalis enim eſſe cenſeo, & ſordidi ingenii, ſibi ipſi tantum ſapere, nec ad alios (cum id ſemper liceat) virtutis ſemen tranſmittere. Itaque conſilii mei rationem ſecutus, cum inter Poetas, quorum eruditio plerumque ſolet eſſe cum obſcura, tum varia, & multiplex, animadverterem Satyris Perſii Volaterrani hominum inſtitutioni nihil accommodatius, utpote qui vitii turpitudinem mira carminis acerbitate deteſtetur, virtutem extollat, animos hominum ad eam aſſequendam erigat, ſtatui, nova commentatione ejus carmen explicare: quod quidem tanta diligentia, ac ſtudio fecimus, ut cum altero anno ipſos Commentarios edidiſſemus, ſplendidiſſimus Senatus noſter Brixianus, cujus dignitati Opus conſecravimus, tam benigne labores noſtros probaverit, tamque munifice acceperit, ut induſtriæ haudquaquam meæ pœnituerit. Scio enim me in eo Opere interpretando multa quidem aperuiſſe, quæ ætate noſtra alii literarum noſtrarum ſtudioſi gravioribus fortaſſe ſtudiis occupati vel certe neglexerunt, vel, ſi aſſecuti ſunt, non prodiderunt. Cæterum cum animi ſit a natura bene informati, nullo a via virtutis diverticulo deflecti, propoſui his proximis diebus, quibus ab urbe per peſtem deceſſimus, Achilleidi Statii, quam jam fere totam ante eramus interpretati, extremam manum imponere, delectatus ſane carminis pariter gravitate, & doctrina Poetæ. Operæ pretium enim eſt obſervare, quam prudenter nobis, dum Achillis educationem canit, præſcribat, quibus moribus, quave eruditione liberi noſtri ſint educandi. Labores igitur noſtros emiſſuri, Te unum, magnifice, ac ſplendidiſſime Comes, ex multis ornatiſſimis Viris hujus noſtræ Urbis delegimus, cui me, & omnia mea dicata eſſe volumus. Ad quod quidem faciendum cum multa me hortarentur, duo illa præ-

Digitized by Google

præcipue impulerunt; unum, ut tui, totiuſque Familiæ tuæ poſteri, qui (ne a Majorum veſtigiis tuorum recedant) artibus liberalibus, & diſciplinis inſtrui gaudebunt, opera, & induſtria noſtra ad feliciſſimos illos ſcientiæ fructus, quibus tu ſemper delectatus es, & excelluiſti, aliquid haberent adminiculi; nullum enim eſſe non ignoras librum tam malum, ex quo aliquid boni elici non queat. Alterum, quod inter alia ornamenta cum domeſtica, tum militaria, quibus domus tua ampliſſime illuſtratur, illud perſpeximus (quod debita laude haudquaquam fraudandum eſt) te cum fratribus tuis florentiſſimis, in opibus, quas ampliſſimas poſſidetis, & partas a Majoribus veſtris, & a vobis non ſolum conſervatas, ſed auctas, tanta munificentia, & liberalitate omnes æque vivere, ut propemodum domus veſtra liberalitatis quædam officina credatur. Illinc enim principibus, & illuſtribus Viris honorificum patet diverſorium. Illinc hoſpites tum urbanis, tum etiam ruſticis tectis benigniſſime excipiuntur. Illinc inopia laborantes piiſſimo munificentiæ ſinu foventur. Illinc dotes Virginibus, peſtilentiæ incurſu fatigatis ſubſidia erogantur. Animus quoque gratus, & honoratus in eos, qui quandam obſervantiam in familiam veſtram contulerunt. Accedit etiam (quod inſigni quidem præconio celebrandum eſt) quod quinque fratres tanta concordia vivitis, tam mutua pietate, tantaque morum ſimilitudine, ut nulla unquam inter vos ſit diſſenſio, ſed communi conſilio omnia gerantur. Quæ omnia, cum omnium animos, tum meum in primis mirabiliter ſibi devinciunt, ac conciliant. Nec fieri quidem poteſt, quin omnes ſingulari quadam vos obſervantia proſequantur, inſignique benevolentia totam complectantur, ac colant familiam. Itaque, ſplendidiſſime Vir, hanc noſtram lucubratiunculam, quam tibi dicamus, & omnino tribuimus, ſingularis quidem meæ in te fidei, & præcipuæ obſervantiæ teſtem accipies; illudque tibi in animum ſtatutum eſſe (quod omnino tibi vendicas libenter) cupimus, ut quando tam benigne vigilias noſtras tibi offerimus, memineris interdum animum tuum jam omnibus negotiis defunctum hujus Poetæ lectione relaxare. Nihil enim (ut probe noſti) habes, in quo haud conquie-

ſcere velis libentius, aut honeſtius poſſis, quam in literis. Scribimus etiam alia majora quidem, quæ, ſi hæc noſtra prima munuſcula judicio tuo, quod plurimi facimus, cum in reliquis omnibus, tum in literis maxime, probata eſſe ſenſero, in lucem brevi prodibunt. A te autem hoc peto, atque contendo, ut Britannicum tui, ac totius denique familiæ tuæ ſtudioſiſſimum ames, in humanitatiſque, ac benevolentiæ tuæ ſinu recondas, ac colloces. Te autem Domini noſtri Jeſu Chriſti clementia incolumem conſervet, ac tueatur. Vale.

De opibus, ſplendore, & munificentia vere regia inclytæ familiæ Comitum de Gambara copioſius adhuc ipſemet Britannicus in Elegia ad frontem laudatæ Editionis exſtante, & ipſa ſtatim recitanda; poſtquam monuero, in alia Statii Editione, quam pariter ad manus habeo, nimirum Veneta an. 1490. Franciſci Maturantii Peruſini in Achilleidem Commentaria contineri. Floruit ille Peruſiæ, ubi natus fuerat, & ubi humanas literas profitebatur, multaque edidit, inter quæ occurrunt mihi in libros Rhetoricos Ciceronis ad Herennium enarrationes, Antonio Moreto Brixienſi nuncupatæ, eumque in Præfatione, poſt celebratum impreſſoriæ Artis admirabile, & prorſus divinum inventum, his verbis alloquitur Maturantius: *Tu, mi Antoni Morete, omnium (modo non invideant) conſenſu digniſſimus judicaris, qui, quicquid rei literariæ pro tuo exactiſſimo judicio fore arbitraris adjumento, diligenter, vel anxie potius inveſtigas, & vel ab invitis dominis extorques, tradis impreſſoribus, &, ut quam optime, ac emendatiſſime imprimantur, operam das. Non minus pro tam ardenti in Latinam linguam ſtudio, & in literas, ac doctos omnes obſervantia, habiturus apud poſteros nominis, quam aut Tryphon ille Biblio-*

Digitized by Google

Bibliopola, cujus quotidiano convitio coactum ſe fatetur Fabius, ut jam pridem ſcriptas Oratorias ederet Inſtitutiones, aut Socii, quorum pumice nitidus Horatianus liber ſpectari, & proſtare in publico properarat, conſecuti ſunt.

En Britannici Elegiacum carmen, quo non Statium tantum ſuum, ſed & Perſium ad Petrum Comitem Gambarenſem tranſmittit.

Joannes Britannicus ad Librum ſuum.

I Liber, j. Trepidas? neſcis quo mitteris? An quod
Præceptum dedimus, decidit omne tibi?
Non tibi crudelis domus eſt adeunda Neronis.
Non Siculi torſit qui bovis ære viros.
Ingrediere domum, quam tu cum videris, Aulam
Eſſe deum dicas, Aonidumque lares.
Non ibi ſævitiæ locus eſt, non ſordibus ullus
Non illam potuit commaculare ſcelus.
Aſt ſibi diverſis Virtutes partibus Aulæ
Hic ſtabilem cernas compoſuiſſe locum.
Hic dulcis pietas, ſedet hic concordia felix;
Inque ſuo reſidet limine caſta Dea.
Hic æterna quies nullo unquam turbine læſa.
Quid dicam? Probitas hoc ſibi fecit opus.
Hæc ſunt Gambarei ſublimia limina tecti,
Quæ novit littus qui colit Oceani.
Hæc norunt, habitant & qui ſub ſole recenti,
Et Libyci terras qui tenet Hannibalis.
Hæc domus eſt, quam ſæpe tibi narravimus, hæc eſt,
Cujus nocte, die, janua tota patet.
Hæc blando complexa ſinu recipitque, fovetque,
Illuſtreſque Viros, magnanimoſque Duces.
Hæc & quiſque ſibi celebrant externus, & hoſpes
Atria: divertunt huc Eques, hucque pedes
Hic centum famulos, varia diſcurrere pompa
Aſpicias; calices hic gerit, ille dapes.

Hic

Hic lavat argentum, vaſa aurea nititur alter
  Tergere, ncu ceſſat virque, puerque, ſenex.
Ornatam aulæis, pulchriſque tapetibus aulam,
  Aurataſque trabes contueare licet.
Hic conviva ſibi quicquid terraque, marique
  Nutritur, lautum repperit arte coqui.
Non illic armi Leporum, non Turdus obæſus
  Primiparæ deerit nec tibi vulva ſuis.
Illic invenias, nou qualem Claudius edit
  Boletum, Rombos hæc tibi menſa dabit.
Videris & volucrem, quæ tranſportata carina
  Argoa e Ponto, a Phaſide nomen habet.
Non hic eervices Anatis, non pectora deſunt.
  E Lybia invenias Tubera miſſa tibi.
Et tibi Perdices lautiſſimus ecce miniſter
  Attulerit, dantur quæ niſi divitibus.
In menſas veniunt puero geſtata ſuperbo
  Anſeris exta pii, quem ſibi Roma colit.
Illic quam didicit volucris Junonia claris
  Puſio mirari, ponitur hoſpitibus.
Hic & ſetigeri lumbus concernitur Apri,
  Aſparaguſque ſimul ponitur ante cibos.
Altilis & manibus ſtructoris cæditur hic, quam
  Fannius in cænis non tibi Roma dedit.
Sive velis mulos, acipenſera, ſive Benacus
  Quos mittit piſces, menſa, coquuſque dabit.
Oſtrea (quæ cupias) Venetis mittuntur ab oris.
  Quid memorem? Cæna eſt vilior ipſa Jovis.
Qualia deinde Jovi Ganymedes pocula miſcet,
  Brixiacis hic ſunt vina reperta jugis.
Sive voles genuit tibi quæ Minoja tellus,
  Sive Falernus ager, condita promus habet.
Cæcuba non deſunt, non Surrentina roganti,
  Hæc cœlo hoſpitibus munera miſſa putes.
Illic & niveus, mollique ſiligine pauis
  Convivis dabitur, quem decet eſſe jovem.
Vade huc, care Liber, gratoſque reviſe penates,
  Hoſque ſalutato, ſic mihi carus eris.

Vade

Vade huc; ne metuas faſtus, limenque ſuperbum:
Nulla eſt in toto mitior orbe domus.
Hæc domus eſt portus, felix tutela, ſaluſque,
Fortunæ miſeros quos facit imperium.
Hinc ſibi mendicus vinum, panemque, togamque
Accipit, ægrotus munera multa capit.
Quid referam quam largo animo, vultuque benigno
Hæc dentur? Pietas hunc tenet ipſa locum.
Occurret Dominus, qui te manibuſque, ſinuque
Excipiat, tractet, mulceat, atque legat.
Invigilat tetricæ (certum eſt) hac urbe Minervæ
Nemo magis; Vatum eſt maximus ipſe pater.
Qui ſi forte roget, quid quæras, veneris unde,
Num ſibi vicinus, num peregrinus eas?
Nōn longe venio, ſed ab Urbe Britannicus huc me,
Reſponde, miſit, fratre ſequente meo.
Nos utroſque jubet veſtro parere clientes
Imperio; ſervos nos facit eſſe tuos.
Hic eſt ambiguos potuit qui ſolvere ſenſus
Perſi, quem tota nunc canit urbe puer.
Per me in bella ferox trahitur manifeſtus Achilles,
Ægre quem raptum Deidamia tulit.
Crede mihi, facilique manu, vultuque ſereno,
In quo cara locat, vos feret in pluteum.
Sic vobis minime livor metuendus, & ora
Latrantum, vobis hic erit apta quies.
Id veſtrum ſed erit tantis meminiſſe parentis
Delitiis, ambos qui bene vos genuit.
Nam me magnanimo veſtrum commendet uterque
Petro, quem ſalvum protegat uſque Deus.

Carmen hujuſmodi, & alia plura ſuis locis ſuperius recitata, haud profecto demonſtrant, Britannici, aliorumque ea ætate doctorum Virorum ingenia in Poeticis lucubrationibus, quas ſuo marte pepererunt, ita ſemper valuiſſe, quemadmodum in veterum Poetarum ſenſibus interpretandis (prout illa ætas ferebat) valuerunt.

DE-

DECIMUS JUNIUS JUVENALIS.

A Statio ad Juvenalem libero pede, quum non alius inter ipſos locum teneat Poeta, qui nobis moram injiciat, accedimus, ipſo Britannico deducente, qui, poſt enarratum Statium, ad enarrandum Juvenalem acceſſit. Statii mentionem a Juvenale in ſeptima Satyra factam fuiſſe deprehendimus, his verſibus:

Curritur ad vocem jucundam, & carmen amicæ
Thebaidos, lætam fecit cum Statius Urbem,
Promiſitque diem, tanta dulcedine captos
Afficit ille animos, tantaque libidine vulgi
Auditur, ſed, cum fregit ſubſellia verſu,
Eſurit, intactam Paridi niſi vendat Agaven.

Juvenalem pro Satyricorum principe habet Jul. Cæſar Scaliger, quem proinde Horatio præponit argumentorum varietate, dexteritate tractandi, ubertate inventionis, crebritate ſententiarum, acrimonia reprehenſionis, facetiis, & urbanitate. Cui Scaligeri judicio aliqui, nec ſine indignatione, refragantur, alii libenter ſubſcribunt. Sales autem Juvenalis Caſaubonus ſalibus Horatii, & Perſii præferendos cenſuit, quod non acumen modo, ſed eruditionem quoque præſeferant, & ingenium longo declamandi uſu probe ſubactum.

Novam itaque hanc Spartam, ſuo dignam ingenio, nactus Britannicus, ornare aggreſſus eſt, licet eidem aliorum Interpretum induſtria minime defuiſſet, quos ſcilicet priſcæ Editiones oſtentant, ſcilicet Angelum Sabinum, Domitium Calderinum, Georgium Merulam, Georgium Vallam, & Antonium Mancinellum: De omnibus aliqua ſuis locis jam diximus, eoſque omnes

omnes recenſet Mancinellus, Nuncupatoriam ad Nicolaum Rubeum, Patritium Venetum, Ædis Geminianæ Antiſtitem, & D. Marci Canonicum Epiſtolam, quam mihi exhibet Editio Veneta anni 1493. his verbis exorſus: *Edidere hactenus Commentationes in Juvenalem, Præſul digniſſime, Viri clariſſimi quatuor, Sabinus, Calderinus, Merula, Georgius Valla; quintus igitur ipſe accedo.*

Britannici Commentariorum Editionem non aliam vetuſtiorem agnoviſſe videtur Fabricius Brixiana anni 1501. quam ad manus ipſe habeo, nec tamen eam principem fuiſſe oportet, cum in Aſcenſiana Juven. Editione recitetur Epiſtola Aſcenſii ad Henricum Valuphinum data anno 1498. in qua ipſe explanationes ſuas in Juvenalem familiares appellans, ſubdit ſe in illa ſua Editione eruditiſſimos Joannis Britannici Commentarios propoſuiſſe, *ut qui majora velint, ad manum habeant*. Eos Britannicus dicavit Senatui Brixiano, a quo in Epiſtola Nuncupatoria, quam ſtatim affero, ſe ampliſſimo munere (id ipſum indicaſſe vidimus in Præf. ad Statium) donatum ſcribit ob Perſium eidem dicatum.

Joannes Britannicus Brixianus ſalutem plurimam dicit Senatui, Populoque Brixiano.

CONſideranti mihi, Ampliſſimi Patres Brixiani, homines (ut placet Stoicis) hominum cauſa eſſe generatos, ut ipſi inter ſe alius prodeſſe poſſit alii, in mentem veniebat, eum demum illiberali cenſendum eſſe ingenio, omnia, quæ aut diceret, aut faceret, aut denique cogitaret, non ad aliquam aliorum utilitatem, ſed ad ſuum dumtaxat commodum referret: nec immerito. Nam (quod & Plato ſenſit) illud ſemper nobis ſtatutum eſſe debet, nos non ſolum nobis, ſed Patriæ, & amicis natos eſſe, ut non magis no-

ſtra, quam aliorum commoda quærenda ſint. Quare, Patres Ampliſſimi, quum in toto ætatis meæ tractu omnia temporum momenta ad percipiendam doctrinam contulerim, viſuſque ſim clementia Dei noſtri eo perveniſſe, ut ex his ſtudiis aliquem omnino retulerim fructum, putavi operæ pretium me facturum eſſe, ſi eum non ſolum ad meam, ſed ad communem omnium in literis verſantium utilitatem, & beneficentiam conferrem. Sed quum multa in hac re literaria exſtarent, quæ non magis delectabilia, quam fructuoſa eſſe viderentur, in quibuſque non ſine aliqua laude verſari poſſem, exiſtimavi eum mihi Poetam interpretandum, cujus doctrina ex omni fere parte ad noſtram inſtitutionem eſſet accommodata. Juvenalis igitur Satyras, etſi temporibus noſtris a nonnullis aliis egregie literatis Commentatoribus vel cum magna ipſorum laude enarratæ fuerant, aggreſſi ſumus, quod omnino animadverteremus, in toto Opere multa ab iis, ſive incuria quadam, ſive conſulta opera præterita eſſe, quoniam quæ ipſi forte intelligerent, eadem & cæteris perſpicua arbitrarentur, multaque etiam longe aliter expoſita, quam ſenſus Auctoris expoſceret; hocque eo libentius fecimus, quod Juvenalem eum eſſe novimus Poetam, qui veluti flagello, atque enſe peccantium vitia perſequens ſaluberrimo carminis ſui ſtilo docet a ſemita turpitudinum declinandum, honeſtatemque apprehendendam, ita ut in Scholis (quando adoleſcentes Poetice inſtituendi ſint) nihil fere utilius, fructuoſiuſve legi queat: ii enim mihi tum demum probatiſſimi videntur Auctores, quorum doctrina non tam ad voluptatem, quam ad inſtitutionem noſtram refertur. Confido autem in toto Opere, præter fortaſſe tria, aut quatuor ad ſummum loca, quæ aut ingenii mei imbecillitate, aut morum ignoratione veterum, non intellecta, altioribus ingeniis enodanda relinquo, nihil prorſus relictum, quod a me non ſit optime dilucidatum, multaque etiam longe rectius explicata, quam ab omnibus aliis, qui ante me in Poetam ſcripſere. Quod autem lucubrationes meas vobis, Ampliſſimi Patres, dicandas eſſe cenſuerim, illud me maxime impulit, quod memineram ſuperioribus annis, quum in Achilleida Statii, & Satyras Perſii Commentarios edidiſſem

Digitized by Google

diſſem, vobiſque nuncupaviſſem alteros, ita vobis placitos fuiſſe, ut me non mediocris ſolum laus, & gratulatio veſtra ſecuta ſit, ſed inſuper ampliſſimum mihi munus publico totius Senatus conſulto decretum fuerit. Qua una liberalitate, ita me vobis prorſus devinxiſtis, ut ſtatuerim, ſi quid unquam in his ſtudiis laude dignum perficerem, id totum vobis tradere, atque dicare. Et cur non facerem? cum hæc noſtra Civitas bonarum ſemper Artium ſtudiis delectata ſit, in dieſque vehementer delectetur? Quot enim ex hac Civitate (ut a cultu divino exordiar) ſanctiſſimi Epiſcopi, atque etiam Cardinales? Quot Verbi divini ſaluberrimi (ut dicunt) prædicatores? Quot Juriſconſulti, vel veteribus Legum conditoribus comparandi? Quot Phyſici præclariſſimi? Quot in omni genere doctrinæ conſumatiſſimi Viri prodiere? Sed quid probatiſſimos Civitatis mores celebrem, quum ipſe Plinius junior fateatur, ipſam multum antiquæ verecundiæ, & frugalitatis retinere, ac ſervare? Labores igitur noſtros, Ampliſſimi Patres, quos forte majori voluntate, quam facultate perfecimus, vobis afferimus, obſecrantes, ut quando nihil ſit tam bene factum, quod non vellicare malignitas poſſit, eos in tutelam veſtram ita recipiatis, ut omnibus perſpicuum ſit, Britannicum, omniaque ejus Opera vobis eſſe commendatiſſima. Quod ſi a vobis (ut confidimus) fiet, ſtudium profecto noſtrum ad graviora maxime excitabitur. Vobis autem Domini noſtri Jeſu Chriſti clementia incolumitatem perpetuam, & ſalutem æternam largiatur. Valete.

Huic Britannici Præfationi, ſeu Epiſtolæ præmittitur Pamphili Saxi Carmen in ejuſdem laudem. Pamphilum Saxum, Mutinenſem, laudatum reperio a Marino Becichemo in citata ſæpius Prælect. in Plin. his verbis: *Noſti Pamphilum Saxum? Virum omni orationis genere, & ingenio, & omnifaria ſcientia præſtantem arbitror:* Hic ipſe Poema quoddam Becichemo dicavit, de quo in eadem Prælect. Becichemus: *Teſtem me facio, & veritati apud poſteros aſtipulor; quippe qui onus impoſui,*

Digitized by Google

& injuncti Poematis materiam ex tempore ſuſceptam ſcio a Pamphilo, quam ne Apollinis quidem divinitas pervidere potuiſſet, & libellum intra novem dierum curriculum recepi, Venetiis agens, ab illo, qui Brixiæ tunc commorabatur.

Carmen Pamphili Saxi.

Tela, faces, laqueos, horrorem, fulmina, morſus,
Verbera, clamores, murmura, dicta, ſales,
Qui Juvenalis avet pernoſcere funditus, immo
Affectus, animum, pectora, cor, genium,
Hunc legat, Interpres non eſt, ſed carminis Autor,
Egregii Vatis vita ſed egregia.
Carmina non generat, ſed gignit aperta, ſerenat
Senſa, nec exponens lucida, ſed generat.
Increpat, invehitur, caſtigat, corrigit, urget,
Cogit, ſollicitat, ducit, agit, ſtimulat.
Proſa canit Vatis concentu dulciter hujus,
Concentus proſa ſolvitur, & loquitur.
Denique ſunt unus, ſub Vate Britannicus ipſe eſt
Collectus, numeris clauſus, & exiguit.
Sub ſe collectus Vates extenſus in illo eſt,
Qui legit hunc igitur, cautus utrumque legit.

Ad calcem Venetæ Editionis Commentariorum Domitii Calderini an. 1474. reperitur brevis Epiſtola Calphurnii ad Antonium Moretum Brixienſem, quem laudat ob curam ab eo impendi ſolitam, ut libri diligenter impreſſi ad ſtudioſorum manus pervenirent. De Domitii autem Expoſitionibus hæc habet: *Expoſitiones Domitii Calderini in Juvenalem ſumma cura recognovi, quas excluſa in cæteros malivolentia, cæteris omnibus, quas in Juvenalem adhuc viderim, præferre non dubito, in quibus quæ abſtruſa erant, in lucem edita ſunt.*

Ne autem hoc Calphurnii judicium Britannico noſtro

ſtro injurium reputemus, attendenda eſt duplex Epiſtola Domitii ad Julianum Medicen. In priore: *Juvenalis* (inquit) *Satyras nova commentatione tuo nomine explicare conatus ſum; in quibus interpretandis non ignoras, quam multi bonarum artium ſtudioſi operam poſuerint, & tamen aliquando ingenue ſint profeſſi, ſe multa non aſſecutos eſſe, vel carminis obſcuritate, vel temporum ignoratione*. Deinde in eadem Epiſtola loquens Domitius de Sabino, cui Fidentini nomen toto opere a ſe merito impoſitum dicit, ejuſdem carpit ineptias. Multoque acrius id ipſum facit in alia ad eundem Julianum Epiſtola; qua ſuos in Juvenalem Commentarios concludit, ita in ea ſcribens: *Nihil mihi in toto Opere perficiendo moleſtius fuit, quam quod Fidentinus ita plerumque occurrebat ſuis ineptiis, ut ea refellere pigeret; nam cum Scripta noſtra aliquando legiſſet, quæ a ducentis ferme Auditoribus excepta ſunt, hoc anno Brotheo duce, & præceptore ſuos commentarios, quos olim ei dicaverat, emendare conatus eſt, quod facile agnoſcas*. Acerbe eidem Domitius in tota illa Epiſtola inſultat, quæ his verbis deſinit: *Portenta ſunt, quæ multis etiam Auctoribus aut falſo, aut non neceſſario nominatis in Juvenalem edidit, & plane Paradoxa, quod ipſa inſcriptione ingenue faſſus eſt; ſunt enim* παρὰ δόξαν, *& ſententiam Juvenalis. Equidem hæc non ſcripſiſſem, ſi in Urbe tantum de hoc ageretur, ubi contemnitur. Sed quoniam ad alios hæc fortaſſe pervenient, nolui eos ignorare, quis ſit Fidentinus, ne homines ignorantiam Academiæ Romanæ, unde hæc emittuntur, adſcribenda judicent*. Sabini Paradoxa in Juvenalem lucem vidiſſe eo ipſo anno 1474.

Ro-

Romæ fidem faciunt Annal. Typographici.

Georgius Merula, alius Juvenalis Interpres, in Præfat. ad Federicum de Montefeltro Urbini Ducem, conquerens in ejuſdem Satyris explanandis non ſolum varia, & diſcrepantia, ſed falſa pleraque, ac ridicula a Grammaticis ſui temporis tradita fuiſſe, de Sabino, & Domitio, quos tamen minime nominat, ita ſubjungit: *Verum quid nos ea exagitamus, quæ ſine nomine jaceant, cum noviſſime duo prodierint Commentarii cum Auctorum titulis, qui ex veterum Scriptorum ſententia, & auctoritate cum certius quiddam quam ſuperiores attulerint, ſupra modum elati, expoſuerint ne, an magis has Satyras perturbaverint, haud facile dixerim; nam ſumma diſſenſione certantes, dum nimis petulanter ſe invicem convitiis lacerant, ea fere, quæ altiſſimæ eruditionis ſunt, & ad intelligendas Satyras neceſſaria, prætereire.*

Domitio quamvis infenſiſſimus quoque fuerit Politianus, ut patet ex ejus Literis ad Jacobum Antiquarium Epiſtolar. lib. 3. & ex Miſcellan. cap. 9. & cap. 75. eum tamen dicit illo cap. 9. Virum acris ingenii, multæque in literis induſtriæ, Latinæ linguæ diligentiſſimum, Græcæ non incurioſum, non proſam condere abſurdum, non carmen; nec non quanti ingenium ejus fecerit, ſe demonſtraſſe ſcribit Epigrammate ſuo, quod in ripa Benaci lacus, ipſo Domitii natali ſolo, Baccius Ugolinus Florentinus, atque Angelus Maffeus Veronenſis incidendum ſaxo curaverant. Exſtant pariter in eodem lib. 3. Epiſtolar. Polit. literæ Lucii Phoſphori, Epiſcopi Signini, ad Alexandrum Corteſium, in quibus adeo honorifice de Domitio ſentit,

ut

ut ſcribat, nefas eſſe, ac plane impium, non laudare Laurentium Vallam, & Domitium, eiſque Politianum poſtea adjungit, atque ita triumviratum creat.

Dum itaque Calphurnius Brixienſis Domitii Calderini lucubrationes in Juvenalem magnopere probavit, ejus tantum adverſariis, non autem Britannico eundem prætulit. Ille ipſe, jure flocci fecit peracerbas illas ſimultates, quas cum æmulis exercebat Domitius, quæque minime obſtiterunt, quominus vel ipſe Paulus Jovius eas indicans in ejuſdem Elogio, faſſus fuerit, Domitium, quum Romæ profiteretur, & obſcura ſenſa duriorum Poetarum admirabili reconditæ eruditionis teſtimonio dilucidaret, literarii ſplendoris aſſertorem, ac omnis obſcuritatis illuſtratorem acclamatum fuiſſe. At Britannicum non ſolum ſuo illo judicio minime læſit Calphurnius, ſed illi primas daturum fuiſſe, poſſumus augurari, ſi Britannici Commentaria ob oculos habuiſſet, quæ an. 1474. dum Calphurnius Moreto citatas literas ſcriberet, nondum prodierant, quin forte nec prodierunt ante Calphurnii deceſſum, quem ex Becichemo diſcimus contigiſſe ſedente in Patavina Cathedra Petro Barocio, quo præſente funebrem ipſius Calphurnii ſe habuiſſe laudationem, teſtatur ipſemet Becichemus in ſæpius memorata in Plinium Prælectione. Petrus autem Barocius Epiſcopatum Patavii iniit an. 1488.

Certe ad Britannici laudem quam maxime facit, in Juvenalis, & Perſii Satyrarum Editione Amſtelodamenſi anni 1684. cum Variorum Commentariis, ſoli Britannico tribui ex ſuperius nominatis Juvenalis Interpretibus, ut

ut ejus Notæ *paſſim* in ea afferantur, quod declarat vel ipſe in illius Editionis fronte deſcriptus Catalogus Auctorum, ex quibus Notæ Variorum ſunt deſumptæ. Qua occaſione Lectorem monemus, ipſius Britannici in Statium pariter Commentaria paginam facere utramque in Editione accuratiſſima Statii an. 1671. Lugd. Batav. ex Officina Hackiana.

Antequam autem ad Martialem tranſeamus, eundem Lectorem monendum cenſemus, in priore illa Domitii ad Julianum Medicen Epiſtola, plura contineri, quæ docent multo adhuc aſperiores, quam cum Fidentino ob Commentarios in Juvenalem, exarſiſſe controverſias ob Commentarios in Martialem inter ipſum Domitium, & Brotheum. Nicolaum Perotum, Præſulem Sipontinum, ita nominavit Domitius, eumque omnia tentare ſcribit, *ne homo quinquagenarius ab eo, qui nondum vigeſimum nonum complevit annum, diſcere videatur*. Cauſam autem celerius Commentarios ſuos emittendi allegans in eadem Epiſtola Domitius, eam non aliam fuiſſe tradit, quam Marci Aurelii eoſdem legendi deſiderium: *Eo autem* (inquit) *celerius emittuntur, quod Marcus Aurelius Senatus Veneti Scriba vir doctiſſimus, eloquentiſſimuſque mecum jampridem per literas egit, ut tandem aliquando hos ederem, quos vehementer legere cuperet. Eſt enim his ſtudiis eruditiſſimus, & quum fides, morum gravitas, aliaque ornamenta quotidie in eo ſpectentur, doctrina maxime eminet*. Clariſſimi hujus Viri ſuperius mentionem fecimus, agentes ſcilicet de Terentio, & de Lucano, quibus locis binas ad ipſum a Calphurnio ſcriptas Epiſtolas indicavimus.

M. VA-

Digitized by Google

M. VALERIUS MARTIALIS.

ADeſt tandem, qui Juvenalem proxime ſubſequens, Argenteæ Latinorum Poetarum Ætati finem imponit, M. Valerius Martialis, iſque eorundem decadi, in prima hac Speciminis noſtri parte comprehenſæ, coronidem pariter conſtituet. Martialem Jul. Cæſar Scaliger, Adr. Turnebus, & alii pro lepidiſſimo Poeta habent, ejuſque verſus candidos, numeroſos, plenos, denique optimos affirmant, & divina vocant Epigrammata; contra non defuerunt, qui ineptum e trivio ſcurram eundem appellarent. Omnes vero nonnulla ipſius Epigrammata præ putida obſcœnitate lectu prorſus indigna pronunciant.

Quoniam autem nullum Martialis Enarratorem Brixiana profert Literatura, ſed judicem dumtaxat Domitii in eundem Commentariorum, Joannem videlicet Calphurnium, ne brevior tractatio præſens evadat, haud abs re erit, plura in medium adducere, quæ dum enatas eorum Commentariorum cauſa controverſias declarabunt, oſtendent etiam, quam recte, quam docte judicis munere functus fuerit Calphurnius noſter.

Exſtat Calphurnii judicium in ea ipſa Epiſtola, cujus ſuperius mentionem fecimus, nam ibi Vir doctus affirmat, ſe de præclariſſimo Juvenalis a Domitio expoſiti Opere id ipſum ſentire, quod de Martiale jam dixerat: *Superioribus temporibus minime intellectum fuiſſe, dum turba illa rudis, antiquitatum ignara, quaſdam ineptias minime tolerandas effunderet.*

Eodem tempore, tam Domitius in Romana Academia,

mia, quam Nicolaus Perotus Martialis Epigrammata lectitabant, indeque aſperæ inter utrumque exortæ ſunt controverſiæ. Hominem ſuis Commentariis infenſum deſignat ipſe Domitius in Epiſt. Nuncupatoria ad Laurentium Medicen: *Non defuit, qui lucubrationem noſtram maledictis interpellaret. Quidam enim in meam de quodam loco ſententiam edita Epiſtola graviſſime invectus eſt, cui quid reſponderim, in fine hujus Operis leges.*

Primam hujuſce Reſponſionis partem recitabo, unde & controverſiæ illius ſtatus, & Domitii, cui Calphurnii judicium favit, non eruditio tantum, ſed modeſtia etiam, & manſuetudo dignoſcantur, ac proinde non adeo facile aſſentiamur Politiano Miſcell. cap. 9. de Domitio ita ſcribenti: *Nimium ſui tamen, quod Opera ipſius teſtantur, admirator, ac pro ſententia, cui ſemel adhæſerat, etiam contra verum contumax, & refractarius. Tum ob id in ſcribendo quoque jactantior, atque omnium præ ſe contemptor, omniumque minima occaſiuncula cavillator, & ſine diſcrimine vellicator*. Aliorum potius in Domitium, quam Domitii in alios, cavillationes, & vellicationes, ſubſequens demonſtrat Epiſtola.

Domitii Calderini Veronenſis Defenſio cum Recriminatione in Calumniatorem Commentariorum in Martialem, quos nondum ediderat, ad Corelium patris ampliſſimi Cardinalis Neapolitani Nepotem.

NOn potuimus aſſequi id, quod vel tu optabas, Coreli, vel ſtudiis noſtris maxime conſentaneum erat, ut Martialis interpretationem ſine ulla animarum contentione abſolveremus. Nam qui partim nuper cæperat invidere, partim odium habet jam diu, nullum detrahendi, & inſectandi finem facit: quod quandiu inter parietes ab eo actum eſt apud

apud te, Theodorum Nicolaum Præſulem Modruſienſium, Viros plane bonos, & doctos, æquiſſimo animo injuriam tuli, aut certe diſſimulavi. Sperabam enim magnopere, fore aliquando, ut cum ſuæ æſtimationis, ac dignitatis rationem haberet, tum veteris obſervantiæ meæ; nam etſi fidem in eum, benivolentiam, pietatem nunquam ipſi uni, quod videam, probare potui, tamen officio meo plurimum delectabar, cujus fructum vel ex eo capiebam maximum, quod ſapientiſſimorum Virorum conſiliis, Nicænique imprimis voluntati, in cujus eram familia, me ſatisfacere intelligebam. Fuiſſem profecto, illo etiam amiſſo, in eadem inſtituti ratione, a qua maledictis, jurgiis, injuriis graviſſimis me nunquam depellere potuit, niſi paulo ante, Epiſtola quadam, agitatum jampridem animum penitus exulceraſſet. Ita enim me laceſſit, ita vocat in jus, ita accuſat, ut ſilentium pro confeſſione ſit profuturum; quod ſane graviſſimum eſſet, in hominem præſertim innocentem, & qui optimam cauſam habet. Qua in re non magis me offendit, quam cavillatoria quadam verſutia, parum quidem illa digna libero homine, ſed teſte fortaſſe vel infirmitatis, vel facti iniquiſſimi; non enim ſcripſit ad me, non paſſus eſt ſuo nomine Epiſtolam reddi, ſed quemdam ſubornavit, qui oſtenderet, mentitus ſe aliunde accepiſſe. Si jure diſſentit, cur apud nos hoc non profitetur ingenue, & docet? Si injuria oppugnat, cur audet ſcribere, conqueri, vociferari, declamare quotidie, quaſi vero nihil ad eum magis pertineat, quam quod Martialem profitemur, cum multa pro hominis inſtituto, & officio propoſita ſint, in quibus majore cum laude verſari, & poſſit, & debeat? Equidem vel ſeveriſſimi cenſoris reprehenſionem non aſpernor, modo juſta ſit, & pro animi æquitate proficiſcatur. Huc enim induſtria, labores, vigiliæ noſtræ omnes ſpectant, ut tuis, aliorumque auribus dignum aliquid afferamus, quod poſteris etiam ſperemus utile futurum, id ſive malivolorum objurgatione, ſive mea opera fiat, non laboro vehementer. Satis præſtare videbor, ſi mea cauſa, quæ a multis incognita habentur, & diſputata fuerint, & literarum monumentis commendata. Quod ſi nunc aliquid doceret, agerem illi gratias, & nos omnes maxime

debere arbitrarer: ſed quidquid proponit, & jactat, noſtrum eſt; nos dictavimus; in noſtris eſt commentariis, præter contumelias, quas ex ſuo ingenio addidit. Nos illic utramque ſententiam complexi, alteram probavimus. In eo vero mecum præclare agit, quod non modo perpetuo Epiſtolæ argumento, ſed ſingulis ferme ſyllabis eum animum præſefert, ut nemo non intelligat, cur hæc meditetur, & tanta cura, tantaque ſollecitudine, corruptis auditoribus, ſcripta noſtra perquirat. Utinam is eſſet, qui eſſe debeat, nam & ego aliquando hæc cum eo communicaſſem, & ipſe multis in locis melius ſentiret. Remitto illi contumelias, & maledicta, quibus me intemperanter oneravit; tam autem immerito audio, quam ille inhoneſte jactat. Tribuo hoc perſonæ, quam ſuſtinet, nihil ſcribam, quod ipſius animum merito offendat; cauſa tantum poſita, veniam ad altercationem, ex qua Viri docti aperte dijudicabunt, an ego aliquid inepte meis auditoribus dictaverim, an ipſe ſcriptis noſtris admonitus, quædam ex Strabone, ex quo fonte ſententiam noſtram hauſimus, invidioſe admodum repetat, & pronunciet; ſuſceptam autem olim ſententiam, ex qua deturbari non vult, parum tueatur. Singulis Epiſtolæ partibus non reſpondebo, quod ſemper exiſtimavi infirmi ingenii, & perturbati, omnino alienum a veritatis cognitione. Illud in primis præterire non poſſum &c.

Quæ in ejuſdem Epiſtolæ fine habet Domitius, evincunt ei cum Nicolao Peroto, quamvis illius ſupprimat nomen, negotium fuiſſe. Nam ibi Domitius de adverſario ſuo, hæc habet: *Ego nec ſoleo mentiri, nec ipſe debet. Illud certe multis teſtibus liquido affirmare poſſum, me intra paucos dies ſupra ducenta ejus errata in lucem prolaturum, ex quibus aut in Polybio pervertendo infantem, aut in Martialis, & aliorum caſtigatione cenſorem iniquiſſimum plane agnoſcas*. Polybii verſionem, & adnotationes in Martialem, invidioſo Cornucopiæ titulo inſcriptas, Nicolaus Perotus, Antiſtes Siponti-
nus,

nus, lucubravit; has poſt ejus mortem, quæ contigit anno 1580. Pyrrhus ipſius ex fratre nepos typis edidit; illa lucem jam viderat Romæ anno 1473. tantoque excepta fuit plauſu, ut teſte Jovio in Elog. non defuerint, qui eam antiquiſſimam, furtoque ſurreptam exiſtimaverint ob egregiam fidem, æquabilemque, & prædulcem Romani ſermonis puritatem. At quominus Domitii in eam verſionem iniqua cenſura reputetur, Iſaaci Caſauboni facit auctoritas, qui in Præfatione ad novam Polybii Editionem a ſe adornatam, confidenter affirmat, *Perotum a fidelis Interpretis laude tantum abeſſe, quantum qui longiſſime.*

Novis a Peroto impetitus injuriis Domitius, rurſus ipſum ad palæſtram vocavit occaſione Juvenalis a ſe editi, cujus Voluminis calci appoſuit Scriptum quoddam, ſuorum in Martialem Commentariorum aliam Defenſionem, & Recriminationem adverſus Perotum complectens. Ejus Scripti priores ambas partes afferemus tam ſcilicet Defenſionis, quam Recriminationis.

Domitii Calderini Veronenſis, Secretarii Apoſtolici, Defenſio adverſus Brotheum Grammaticum, Commentariorum Martialis Calumniatorem, cum Recriminatione Retractationis Plinianæ, in qua Brotheus ducentis, & ſeptuaginta quinque locis præſtantiſſimum Scriptorem depravavit.

UTinam, Heli, & Marce, conſilio meo mihi uti licuiſſet, quod ab ineunte ætate ſponte ſuſcepi, & omni tempore ſecutus ſum libentiſſime: nulla enim nobis contentio eſſet cum adverſariis iſtis, qui nec ſuæ dignitatis ullam rationem habent, nec ſtudiorum meorum, & ocii, quod me profecto tantopere delectat, vix ut multis contumeliis, conviciis, clamoribus tandem aliquando excitari potuerim,

&

& in hanc diſceptationem impelli, turbulentiſſimam quidem, & iſtorum odio incredibili, animique pravitate agitatam potius, quam ulla literarum cura, vel ſuſceptam, vel confirmatam. Nam, ut ſæpe ex me audiviſtis, non diſſentiunt perditiſſimi homines, ſed oderunt; non docent, ſed invident; non diſputant, ſed objurgant, & inſectantur. Non ne videtis, quam ſolliciti ſint, quanta concurſatione omnes prehenſent, per totam urbem errantes duo leviſſimi aſſeclæ, qui ſuam famam jamdiu perdiderunt, ut nunc obeſſe meæ conatentur? Hi Brothei Grammatici Epiſtolarum inani numero gloriantur, libellum pergrandem fore denunciant, in compitis oſtentant. Denique duæ alieni furoris faces ad optimi cujuſque interitum comparatæ omnium oculis ſeſe objiciunt. Hæc, etſi a multis quotidie mihi nunciabantur, qui movebant, & rogabant, ut tam perditam maledicendi licentiam, & temeritatem aliquando coercerem; tamen in animo erat diſſimulare tantiſper, dum tertium, & quartum lucubrationis noſtræ, quæ in manibus eſt, abſolverem libros. In quibus non ſolum, quæ multis Epiſtolis calumniando, & invertendo obiiciunt, facile confutavimus; ſed ita eorum coarguimus ignorantiam, ut in ducentis, & ſeptuaginta quinque locis Plinianum Codicem, quem Brotheus imprimi juſſit, depravaſſe, fateatur, neceſſe ſit. Sed cum librarius meus nunc abſit ab Urbe, quem intra triduum ſpero affuturum, eorum ſententiæ, & auctoritati non nihil concedendum fuit, qui interea aliquid a nobis emittendum cenſuerunt, quo ſuæ levitatis, & ignorantiæ moneatur, cujus dedecus, & infamiam libris noſtris editis vix ferre poterit miſer rectis ſenſibus, niſi omnino diſſolutus ſit, & plane perditus; qualis ſi eſt, quid aut in me, aut in alios dicat, nihil laboro, quum, in ſe quid dici poſſit, penitus jamdiu neglexerit. De aſſeclis nihil nunc quidem ſcribo: parum enim me movet eorum dementia, cujus (mihi credite) & pœnas dederunt hactenus, & paulo poſt eos gravius pœnitebit. Brotheo tantum Grammatico reſpondebo, qui ſi me Timonem nominat, quod, ut ille, omnes odio habeam, ſe Brotheum juſtius appellari non ignoret, quem ne parentes quidem amare potuerunt. Hujus Epiſtolæ, numero quidem multæ, gravitate vero,

ro, & pondere nullæ feruntur. Ex iis ſeptem ſunt; quibus, quantis contumeliis (Dei Maximi fidem!) quam indignis perſona, quam ſuſtinet, quam inhoneſtis ætati jam ingraveſcenti, ſeptem in Commentariis noſtris loca labefacere, evertere, tollere ſtudet; & in eo omnes ingenii nervos contendit. De his nunc agemus, reliquis in alterum opus conjectis.

Septem illis locis a Peroti cenſura vindicatis, Domitius verbis his Defenſionem abſolvit, & Recriminationem poſtea exorditur.

Hæc ſeptem in Commentariis noſtris accuſat Brotheus, in quibus ſatis (ut arbitror) hominis & pravitatem refellimus, & indicavimus ignorantiam, in quam (mihi credite) nunquam tam turpiter eſſet lapſus, ſi ab officio non diſcedens, mecum de his diſputaſſet aliquando, ut quotidie ſolebat, quum primum e Provincia rediit. Hectorem enim pomilionem ſuum ſingulis pene horis ad me mittebat, conſulebatque de rebus nonnunquam, in quibus docendis me ejus vicem pudebat, adeo pervulgatæ erant, & pueriles. Nam vel negotiorum occupationibus obſitus eſſe, vel, quod magis exiſtimo, nunquam didiciſſe aliquid videbatur. Renunciavimus ei, more majorum, amicitiam, quod an ipſius culpa, an certa conſilii mei ratione acciderit, aliquando explicabimus. Nunc eadem hac Epiſtola reſponderem, niſi ad graviorem illam actionem redeundum eſſet, ubi toto agmine non modo leves Brothei incurſiones repreſſimus, ſed omnino victum, ac fugientem caſtris exuimus. Penetravimus enim in Commentationem illam Plinianam, ubi tercentum ex locis irrupimus, quæ ſua imperitia penitus concuſſerat, & profligaverat. Quo in genere nunc tantum ſeptem proponam, ut cauſas agere a nobis diſcat; nam judiciorum, & fori rationem non ſatis perſpectam habere videtur, quum ea adverſario obiiciat, quæ & facillime dilui poſſint, & eum de gravioribus criminibus reum agant, id, quod in præſenti cauſa demonſtravimus. Si quem accuſare vis, Brotheu, quod a puero adamaſti, ea tibi colligenda ſunt crimina, quæ nulla translatione, inficiatione, diſputatione juris, denique nullo defenſionis genere, vel everti poſſint,

vel

Digitized by Google

vel debilitari, ne odio, & nefario tuo inſtituto potius, quam honeſto ſtudio in cauſam deſcendiſſe videaris; & non tam potuiſſe accuſare, quam voluiſſe, quod ab omni Viri officio alieniſſimum eſt, in te vero etiam impium. Audi, quam ſimpliciter nos in te agemus. Plinium a doctiſſimis Viris emendatum, tu in ducentis, & ſeptuaginta quinque locis pervertiſti. A Procemio orſus, libris de Coſmographia intermiſſis, quam vix attingere auſus es, ad ſeptimum accurriſti. Inde ad operis uſque exitum alia evertendo, alia demendo, alia addendo, pulcherrimam Hiſtoriam depravaſti. Negas te in eo laboraſſe? At manus tua in margine Codicis Pliniani eſt, quem librariis pro exemplo tradidiſti. Hic apud me eſt, & in tuæ ignorantiæ teſtimonium, multis ad me venientibus ſæpe profertur. Inficiaris? At quadringenti Codices, qui ex tuo exemplo manarunt, teſtes ſunt. Itaque, aut, quæ commiſiſti, defendas, neceſſe eſt, aut culpam fatearis, quum nullus inficianti locus relictus ſit. In principio ſtatim Prooemii &c.

Quænam ſit Pliniana illa Editio, cujus menda Domitius Peroto exprobravit, compertum minime habeo. Equidem poſt Romanam anno 1470. cura Joannis Alerienſis Epiſcopi vulgatam, Perotoque parum probatam, ut conſtat, ex ejus Commentariolo ad calcem Cornucopiæ, Antonio Moreto in aliquibus Editionibus, Franciſco Guarnerio in aliis inſcripto (de quo alibi) at a Cornelio Vitellio propugnatam, ut conſtat ex hujus Epiſtola ad Parthenium Benacenſem, quæ ibidem ſubditur, poſt Editionem, inquam, illam, non aliam Romæ factam mihi ſuggerunt Annales Typograph. ad quam Calderini Recriminatio allegata in Editione Juvenalis, de qua ſuperius, ac proinde in libro edito anno 1474. referri poſſit, niſi illam, quæ anno 1473. in lucem prodiit.

Qui

Digitized by Google

Qui nomen Fidentini, inſignis apud Martialem plagiarii, Angelo Sabino, ut ſuperius vidimus in Juvenale, impoſuerat Domitius, ipſe Nicolaum Perotum, quum ab hoc Timonis nomen recepiſſet, viciſſim Broteum appellavit, ad Broteum illum reſpiciens, quem ne parentes quidem amare potuerunt, ſeu qui nec lucem pati poterat, & de quo Ovidius in Ibin. Putarunt aliqui Brotei nomen Sabino, Fidentini vero Peroto aptatum fuiſſe a Domitio, Lilii Gregorii Gyraldi in Dial. 1. de Poet. noſtr. temp. verba allegantes: *Uſus eſt hic Sabinus amicitia Nicolai Peroti, Sipontini Pontificis, Viri & eruditi, & eloquentis, ab eoque adjutus eſt contra Domitium Calderinum Veronenſem, cum quo inimicitias exercuerunt; hunc Fidentinum, illum Brotheum Domitius ſuis Scriptis appellavit;* parumque advertentes in horum verborum conſtructione primum pronomen ad Sabinum referri, utpote ſenſui, & animo loquentis viciniorem, poſterius vero ad Perotum, qui licet in dictionum compoſitione proximior, a ſenſu tamen orationis, & animo loquentis longior cenſetur, & eſt. Exempla Ciceronis, & Quintiliani, quæ id probent, Grammaticis minime deſunt.

Haud minus atrociter, quam Perotus primum in Domitium, dein Domitius in Perotum, Pyrrhus Peroti ex fratre nepos in Domitium debacchatur in Nuncupatoria Epiſtola Cornucopiæ ad Federicum Urbini Ducem, viliſſimum pædagogum, tacito tamen nomine, appellans, qui pleraſque ſententias e ſacrario patrui ſui ſumptas, pro ſuis venditaverit in iis Commentariis, quorum innumeros errores ipſe patruus in duobus volu-

minibus Epiſtolarum, Romanarum ſcilicet, & Peruſinarum confutandos ſuſceperat. De his Epiſtolis Sabellicus in Dialogo de Latin. Ling. reparat. *Nollem* (inquit) *in aperta convicia, & ſimultates indigniſſimas perſona, quam ſuſtinebat, tam aperte deſciviſſe.*

Eorundem Commentariorum cauſa nimis quam acriter diſſenſit etiam a Domitio Georgius Merula Alexandrinus, Martialis & ipſe enarrator. In eo diſſidio Angelum Politianum a parte Merulæ ſtetiſſe, jam diximus, dum ageremus de Plauto. A Domitii parte contra Merulam ſtetit Cornelius Vitellius, qui Epiſtolam ad Hermolaum Barbarum ſcribens (ea exſtat in Tomo 1. Theſauri Crit. Gruteri) de Georgii Merulæ in Martialem Annotationibus ita loquitur: *Nullum fere eſt Martialis carmen, ad cujus ſenſum perveniat, ſed inſolenti tantum dicacitate, & maledictis (ut mos eſt Merulæ) in eum ipſum Domitium invehitur*. Domitii Commentarios cum Merulæ Commentariis comparanti dijudicandum relinquimus, quænam ſit plena illa velificatio, qua ſcribit Politianus invectum Merulam in Domitium, hunc compreſſiſſe, ac veluti attriviſſe. Illud omnino certum, quod fatetur eodem loco ipſe Politianus, auctoritatis tam magnæ fuiſſe Domitium, ut Romæ inter Profeſſores, juvenis adhuc, primam ſibi celebritatem vindicaverit.

Ad calcem Editionis Venetæ Martialis anni 1485. quæ mihi in manibus eſt, exſtat Epigramma M. Lucidi Phoſphori, Antiſtitis forte Signini ſuperius laudati, ſeu alterius Viri docti ex ea ipſa familia, quam Domitii ſtudiis faviſſe, Domitii Defenſio ſuperius allata,

Heli,

Digitized by Google

Heli, & Marco Phoſphoro inſcripta, demonſtrat. In eo Domitii labor ita commendatur, ut Martialis decus ad ipſum etiam Domitium ſpectare dicatur:

Tu quoque, qui fueras mutilus, mendoſus, & aſper,
A cunctis poteris nunc bene, Marce, legi.
Ecce tibi eximium partum eſt Interprete nomen,
Redde vicem, alternum divide, Marce, decus.

Calphurnii noſtri judicium in Merulæ lucubrationes ferri, haud facile mihi perſuadeo, nam illud jam ab anno, ut ſæpius dictum eſt, 1474. proditum fuiſſe, certo conſtat; quo tempore minime conſtat, eaſdem publicam lucem aſpexiſſe, ſeu ad Calphurnii manus perveniſſe. Imo vero ſi quis contenderet, nec ad ipſum Perotum ſpectaſſe Calphurnianum illud judicium, non valde repugnarem; quin (ut verum fatear) vix credi poteſt, Calphurnium de rudi Grammaticorum turba, cui Domitium prætulit, loquentem, Nicolaum Perotum eidem adſcripſiſſe. Profecto in Baptiſtæ Guarini Diſſertatione, quæ legitur poſt citatum Sabellici Dialogum, licet maximopere laudetur Domitius a Guarino conterraneo ſuo, adeo ibidem Perotus non contemnitur, ut tam ex hujus, quam ex Pomponii Læti in Martialem Commentariis profeciſſe Domitium, Guarinus minime inficietur. Id ipſum quod de Peroto, fatetur de Angelo Sabino Guarinus, nimirum aliqua ex accuratiſſimis hujus in Juvenalem Quæſtionibus accepiſſe Domitium. Peroto, & Sabino Georgius Alexandrinus in ea Diſſertatione mox ſubditur, magnis & ipſe laudibus a Guarino celebratus, quibus nec Cornelius Vitellius ab eodem fraudatur. Elogium autem,

quo ibidem Calphurnium donavit Guarinus, hujuſmodi eſt, ut duabus dictionibus eximiam laudem complectatur; *Quid Calphurnio copioſius? quidve eruditius?*

Utinam non eo fuiſſet ingenio Calphurnius, quod a Pierio Valeriano perſtrictum alibi vidimus, qui nimirum ſatis habens immenſam mente ſua Minervam complecti, ejuſdem fœtus edere, parum, aut nihil curavit. Utinam non ſolum in Domitii Commentarios judicium tuliſſet, ſed alios Marte ſuo ipſe elaboraſſet. Hi profecto dignam primæ huic Speciminis noſtri parti coronidem imponerent; nam de Calphurnio canentem Valerianum ſuperius audivimus:

Sciebat ille quidquid eſt ſciri datum
In expolitis undecumque literis,
Seu Græca velles, ſeu Latina poſceres.

Aliorum etiam de eo laudes ſuis locis attigimus, necnon appoſitum ad ejus tumulum diſtichum, quod integrum modo allegamus, Græce, & Latine, ut legitur in Templo S. Joannis ad Viridaria Patavii:

Τȣ̃ πάνυ ἐυσιωέτȣ Καλπȣ́ρνȣ ἔνθαδε σῶμα,
Φέρτερον αὖ κείνȣ πρόσλαβεν ἄςρα μέρος.
Calphurni Cineres ſunt hic, poſſeſſor Olympi
Eſt animus, volitat fama per ora virum.

Finis primæ Partis.

SY-

SYNOPSIS
PRIMAE PARTIS
HUJUS SPECIMINIS.

PLAUTUS.

Plautus Comicorum inter Latinos Poetarum princeps. Ejus Comœdias edidit primum Georgius Merula Alexandrinus anno 1472. *Venetiis. Eædem iterum emendatæ prodierunt anno* 1482. *Tarviſii; & poſtea anno* 1490. *Mediolani recognitæ, Merulæ juſſu, ab Euſebio Scutario Vercellenſi, ejus diſcipulo. De ſua Editione magnifice ſenſit Georgius, Herculis ærumnis comparans laborem in duodecim poſteriores, quadraginta tantum ab annis repertas, impenſum, dolenſque ab uno tantum archetypo, quod ad manus ſuas non pervenerat, omnia exempla deducta fuiſſe. Dolet pariter ſibi eſſe refellendas eorum opiniones, qui mandante Nicolao V. Romano Pontifice, ſive Alfonſo Rege Apuliæ, Plauto manus admoverant. Hieronymum Baduarium, & Franciſcum Minium, Patritios Venetos, ſibi auctores fuiſſe ſcribit, ut opus ad finem perduceret. Illud nuncupavit Jacobo Zeno Epiſcopo Patavino, ratus, Plautinam lectionem minime dedecere Eccleſiæ Principem. Aſſertur ea Epiſtola Nuncupatoria ex Tarviſina Editione an.* 1482. *Georgius Merula a Politiano in Miſcellan. laudatur; at graves ipſi inter ſe exercuerunt inimicitias, de quibus in Epiſtolis ipſius Politiani. In Merulæ laudes nemo effuſior Scutario, ejus diſcipulo, qui in Epiſtola præpoſita ſuæ Recognitioni pleraque Merulæ Opera recenſet. Aſſertur ea Epiſtola ex Editione Veneta anni* 1495. *Certum eſt Merulæ Plautinas Quæſtiones lucem nunquam vidiſſe. Cornelius Vitellius Merulæ valde infenſus. Plauti Commentatores Bernardus Saracenus Venetus, Jo. Baptiſta Pius Bononienſis, & Georgius Valla Placentinus. Junctos exhibet Veneta Editio an.* 1511. *Petrus Valla Georgii patris ſui Commentarios publicavit. Saracenus ſuos Franciſco Marcello, Epiſcopo Tragurino, dicavit. Aſſertur ea Epiſtola ex citata Editione. Pius plures in Plautum retractationes edidit. Aſſertur duplex ejuſdem ad illas Præfatio.*

fatio. Pylades Buccardus Brixianus novæ Plauti Editioni incumbit, prioribus bellum indicens. Georgii oſtentationem maxime carpit, Plautumque tam ab ipſo, quam a Saraceno, & Pio peſſime habitum conqueritur. Opus ſuum inſcripſit Aloyſio Dardano, Cancellario Veneto. Illud ad Marinum Becichemum, Profeſſorem Brixianum, pro cenſura tranſmiſit cum Epigrammate, quod recitatur. Affertur ea Epiſtola Nuncupatoria Pyladis, nec non Veneti Principis Privilegium ex Editione Brixiana an. 1506. Hanc curavit Joannes Britannicus, item Brixianus, cui Pylades moriens rem commendaverat. Britannicus Plauti loca quædam emendare aggreſſus, manum illico ſuſtulit ob magnam erga Pyladem venerationem. Britannici Epiſtola ad Aloyſium Dardanum ex eadem Editione Brixiana an. 1506. affertur. Thadæus Ugoletus Parmenſis, Georgii Merulæ diſcipulus, hujus tutatus eſt partes adverſus Pyladem Brixianum in nova Plauti Editione, in qua ſuas Adnotationes, Grapaldi Scholia, & Epiphyllidas Anſelmi adjunxit Pyladis Commentariis. Uſus eſt Ugoletus præſertim Codice Baſileenſi ante ſeptuageſimum ſeptimum annum exſcripto. Thadæi Elogium in Pierio Valeriano. Affertur ejus Epiſtola ex Editione Veneta an 1518. a Luca Canonico Olchinenſi curata ad Joannem Lucinium Aruntium, quem magnopere laudat. Thadæus laudatur a Politiano. Non omnino certum ſuppoſititios eſſe verſus, quos pro Plautinis edidit Pylades. Pylades erga Georgium aliquantulum iniquior. Becichemus Pyladis emendationes non omnino probavit, alias ipſe compoſuit, quas ad Pyladem miſit. Lucas Panetius Olchinenſis Canonicus (hic Hieronymo Quirino Patriarchæ Venetiarum Platonicam Marſilii Ficini Theologiam dodicavit) Ugoleti Editionem in ſuam tranſtulit, additis præterea Vallæ, Saraceni, & Pii Commentariis. Affertur Lucæ Epiſtola ad Joannem Mariam de Gabianis Cremonenſem, ex citata Editione Veneta an. 1518. Pyladis lucubratio locum minime invenit in Plauti Editione Pariſienſi ex Simonis Charpentarii recognitione, quæ Editio Brixianam laudatam forte præceſſit. Ad calcem primæ partis illius Editionis exſtant verſus elegantiſſimi Pauli Canalis, Patritii Veneti, qui recitantur. Mentio ejuſdem in Carminibus Pierii Valeriani. Codrus Urceus, Bononienſis Profeſſor, originem ſuam traxit ex oppido Brixiano. Hic dramati Plautino Aululariæ Supplementum adtexuit, quod recen-

tes

tes præſtantiores Editiones minime reiiciunt. Codri ingenium elegans, & lepidum. Epiſtola Politiani ad Codrum, & Codri ad Politianum. In Editionibus antiquis non ſolum Codri Supplementum deſideratur, ſed præterea nulla fit mentio cujuſvis Supplementi. Saracenus, & Valla carmina quædam ad ſupplementum fabulæ conficta memorant, & explodunt. Codri obitus. Ejus pietas Chriſtiana. Piladis fides in Plautina Editione. Ejuſdem diligentia in Plautinis metris inveſtigandis.

TERENTIUS.

Joannes Calphurnius Brixianus caſtigando, & commentando Terentio primus inter ſuæ ætatis Interpretes incubuit. Ejus Commentarius in Heautontimorumenon intactus allegatur in optimæ notæ recentioribus Editionibus. Plagii ſuſpicio in Calphurnium haudquaquam cadit. Duplex hujus Elogium ex Pierio Valeriano, ac proinde minime ignotus eſſe debebat curatori Hagenſis Editionis anno 1726. publicatæ. Calphurnii Epigramma in laudem Laurentii Vallæ. Eum Commentarium Calphurnius ex tempore dictavit Antonio Moreto, adoleſcenti Brixiano eruditiſſimo. Moreti laus ex Sabellico, ex Parrhaſio. Innotuit hic multo ante annum 1495. Edidit an. 1472. Epiſtolas Leonardi Arretini. Affertur brevis Præfatio Calphurnii in ſuum Commentarium. Calphurnius omnia Terentii dramata recognovit, ut patet ex duplici Terentii Editione, Tarviſina, & Veneta per Lazarum de Soardis. In calce hujus poſtremæ exſtat Epigramma Chriſtophori Pierii Foroſempronienſis, quod recitatur. Terentius Gabrielis Faerni ſtudio expolitus lucem vidit ſub S. Caroli Borromæi auſpiciis; nam fuerat hic inter familiares S. Caroli, & ab hujus avunculo Pio IV. Pontif. Max. ad opus perficiendum ſæpius excitatus fuerat.

CATULLUS.

Catullus non minus ætate, quam ſalibus, & ſermonis ſuavitate Plauto, Terentioque proximus. Calphurnius Brixienſis omnium primus Catulli ſcripta caſtigavit. Ejus laus ab Hieronymo Avantio. Item a Pierio Valeriano. Affertur Epiſtola Avantii ex Veneta Editione anni 1520. ad Auguſtinum Moravum Olomucenſem.

Laus Calphurnii ab Auguſtino Moravo. Affertur Epiſtola Auguſtini Moravi ex eadem Editione. Avantius breviores alias in Catullum emendationes Marco Cornelio nuncupat. Ejuſdem Marci, & Jacobi fratris ſtudia, & impenſus ab eorum familia literis favor. Editio Brixiana Catulli cum Commentariis Antonii Parthenii Laciſii anno 1486. *evulgata, magni quidem facienda, & qua ratione omnium princeps. Aliquod ejuſdem exemplar præfert annum* 1485. *Affertur ex ea Jacobi Comitis Juliarii ad Parthenium Epiſtola, cum quodam Epigrammate. Affertur item Epiſtola ipſius Parthenii ad Julium Pomponium, pariter cum Epigrammate. Affertur inſuper Parthenii Præfatio. Tandem Parthenii ad Lectorem excuſatio ob feſtinatam nimis lucubrationis ſuæ editionem. In nonnullis ejuſdem Brixianæ Editionis exemplaribus Catullo jungitur Propertius cum notis valde conciſis Domitii Veronenſis, in aliis vero etiam Tibullus cum notis Bernardini Cyllenii. Hujus monitum ad Ludimagiſtros. In Veneta Editione, de qua ſupra, adſunt Bernardini notæ, at deſunt notæ Domitii, cujus locum occupat Philippus Beroaldus. Adſunt in eadem Commentarii in Catullum Paladii Fuſci ad Laurentium Bragadenum, quos omnium primos in Catullum editos fuiſſe minime conſtat.*

HORATIUS.

Veteres Horatii Interpretes Acro, & Porphyrio. Ætas, qua vixerunt, incerta. Horum Commentaria miſere interpolata. Landinus inter recentiores vetuſtior. Laudatur a Politiano. Poſt ipſum Mancinellus, & Badius. De Badio judicium Eraſmi. Joannes Britannicus Brixianus eoſdem ſubſequitur. Ejus æquitas, & modeſtia in laudandis Viris doctis ſui temporis, quorum catalogum texit in Epiſtola Nuncupatoria. Affertur ea Epiſtola ex Editione Brixiana an. 1520. *Britannici in Horatium Commentarii nulla mentio nec apud Fabricium, nec in Annalibus Typographicis. Vincentius Madius, Brixianus, Horatii Poeticam illuſtravit. Ejus Præfatio affertur. Madius laudatur a Sigonio.*

OVIDIUS.

Calſburnius Brixianus Venetam Ovidii Editionem an. 1474.

publi-

publicatam emendat. Eidem qnoddam Carmen præponit, quod recitatur. Raphael Regius in Calphurnium invehitur in ſuis ad Metamorphoſes enarrationibus, quas Raphael inſigniter jactat. Aſſertur Oratio judiciaria ipſius Raphaelis ad Venetos Advocatores, necnon Epiſtola ad Hermolaum Barbarum, cui Diſputationem nuncupat adverſus eundem Calphurnium habitam. Aſſeruntur hujus Diſputationis, item cujuſdam Dialogi Præfationes, ſeu initia; ac tandem Epiſtola ad Sigiſmundum Ungarum. Hæc omnia ex libello Venetiis anno 1490. *evulgato. Defenſio Calphurnii ex Prælectione Marini Becichemi in Plinium. Raphaelis in Senatum Brixianum inſolentia ex eadem Prælectione. Victoris Fauſti Epiſtola de iis jurgiis ad Marinum Becichemum. Becichemus Heroidas Ovidii illuſtravit. Profitetur multum ſe debere Chriſtophoro Barzizio, & Joanni Calphurnio. Aſſertur Marini Præfatio ad eas annotationes. Item ejus Epiſtola ad Philippum Foſcarum. Gratus Marini animus erga Hieronymum Donatum, a quo Brixianæ Eccleſiæ Canonicatum ejus filius conſecutus fuerat. De Bartholomæi Merulæ in Ovidium Commentariis. De Lutatii* Pla*cidi in Ovidianas fabulas Argumentis, & de Allegoriis F. Lavinii Lingonenſis in eaſdem.*

LUCANUS.

De Lucano inſigniter meruit Omnibonus Leonicenus. Recitatur in hujus laudem dodecaſticon. Ejus Commentaria Joannes Taberius Brixianus expurgavit. Taberius laudatur a Baptiſta Mantuano in Panegyrico, cujus primi, & ultimi verſus recitantur. Aſſertur Taberii Epiſtola Nuncupatoria ad Franciſcum Barbarum juniorem. Aſſertur Epiſtola Joannis Britannici Brixiani ad Hieronymum Advocatnm, de ea Taberii expurgatione. In ipſa laudatur Hieronymus ob curatam ab eo Vitruvii Editionem. Hæc omnia ex Brixiana Lucani an. 1486. *Editione. Falſum eſt principes Vitruvii Editiones eſſe Florentinam anni* 14 . 6. *& Venetam anni* 1497. *Falſum etiam, Jocundum Veronenſem primam Vitruvii caſtigationem edidiſſe. Ex eadem Editione recitatur Epigramma Lanfranci in laudem Taberii. In Veneta Editione Lucani an.* 1511. *Commentariis Omniboni copulantur alia Joannis Sulpitii Verulani. Comparatio inter Virgilium, & Lucanum per Sul-*

 pitium.

Digitized by Google

pitium. Hic Vitruvium edidit ſub extremos Innocentii VIII. Pontificatus annos. Idem Comœdias Romæ reſtituit. Omniboni a Calphurnio laus. Recitantur verſus Danielis Cereti in laudem primum Taberii, dein Britannici, ac tandem Hieronymi Advocati.

PERSIUS.

Perſio explanando Joannes Britannicus Brixienſis incubuit. Meminit Palacini, municipis ſui, qui in Officia Ciceronis, & Valerium Maximum quædam ſcripſit. Macrinum in Satyra ſecunda Perſii memoratum, item municipem ſuum fuiſſe contendit. Prodiit anno 1481. Brixiana Editio Commentariorum ejus in Perſium. Alia Editio Brixiana Perſii ſine notis antiquiſſima. De Epocha Typographiæ Brixiam invectæ ante annum 1474. Affertur ex ea Editionne anni 1481. Epiſtola Nuncupatoria Britannici ad Senatum Brixianum. In eadem laudatur Gabriel Emus, ab aliis etiam celebratus. In Veneta Editione anni 1520. Commentaria Britannici conjunguntur cum Cornuti Philoſophi, Fontii, & Plautii Commentariis, de quibus aliqua. Britannicus ob eam nuncupationem munus a Brixiano Senatu accepit, de quo in Statii Commentariorum nuncupatione. Idem Britannicus etiam in Sylvas Statii quædam exaravit, præter illa Commentaria.

STATIUS.

Britannici labor in Statium. Ejus de perfecto Achilleidis Poemate ſententia. Affertur ejus Epiſtola Nuncupatoria ad Petrum Comitem Gambarenſem ex Editione Brixiana anni 1485. De Franciſci Maturantii in idem Poema Commentariis. Carmen Elegiacum Britannici ad eundem Comitem, ubi multa de ejus familiæ ſplendore, & munificentia.

JUVENALIS.

Primi Juvenalis Interpretes, quos exhibent veteres Editiones, Sabinus, Calderinus, Merula, Valla, Mancinellus. Joannes Britannicus eidem illuſtrando ſe dedit. Brixiana ejus Commentariorum Editio anno 1501. publicata, non omnium princeps.

Aliam

Digitized by Google

Aliam vetuſtiorem deſignat Badius *Aſcenſius, qui ea Commentaria ſuæ Editioni inſeruit. In Epiſtola Nuncupatoria ad Senatum,* Populumque *Brixianum, Britannicus iterum meminit ampliſſimi muneris, quo donatus fuerat ob* Perſium *eidem dicatum. Affertur ea Epiſtola ex Brixiana an.* 1501. *Editione. In Britannici laudem recitatur Epigramma* Pamphili *Saxi. Hujus laus a Becichemo. Calphurnii judicium, quo Domitii expoſitiones in Juvenalem ceteris præferuntur, Britannicum minime reſpicit, ſed Angelum Sabinum, & alios. Georgius Merula tam Domitium, quam Sabinum perſtringit. Domitio infenſus quoque* Politianus*, quem tamen magnopere laudat. Magis adhuc a Lucio* Phoſphoro*, Epiſcopo Signino, Domitius laudatur. Calphurnii judicium Britannici Commentariorum Editionem forte præceſſit. Calphurnius obiit ſedente* Petro *Barocio in Cathedra* Patavina*. Britannici Commentaria in Amſtelodamenſi cum Notis Variorum Editione paſſim allegantur, quemadmodum Commentaria ejuſdem in Statium in Editione Statii Lugduni Batavorum. Commentaria in Juvenalem celerius emiſit Domitius, ut Marco Aurelio gratificaretur. M. Aurelii, Scribæ Veneti, laus, de quo etiam in Lucano mentio.*

MARTIALIS.

Domitii Commentaria in Martialem ceteris, quæ viderat, præferenda cenſuit Calphurnius. Nicolaus Perotus *Epigrammata Martialis in Academia Romana lectitabat eo ipſo tempore, quo Domitius. A* Peroto *laceſſitus Domitius duplex Scriptum opponit, ſui Defenſionem, & Recriminationem* Plinianam *complectens, unum Corelio, aliud Heli, & Marco* Phoſphoro *nuncupavit. De* Pliniana *Editione a* Peroto *reprobata, & de alia, cujus menda* Peroto *a Domitio exprobrantur. Brothei nomen* Peroto *impoſuit Domitius, non Fidentini, quod Sabino aptavit. Locus Gyraldi, unde aliqui in errorem inducti.* Pyrrhi Peroti *in Domitium invectiva. Georgius Merula in Martiale commentando a Domitio diſſentit.* Politianus *Merulæ favit, Vitellius Domitio. Laus Domitii a Lucio* Phoſphoro*. Calphurnii judicium Merulam non attigit, & forte nec* Perotum*. Laus Domitii,* Peroti*, Sabini, Merulæ, Vitellii a Guarino Veronenſe. Ab eodem magnopere commendatur Calphurnius, in cujus laudem recitatur diſtichum appoſitum ejus tumulo.*

POE-

POETAE

AUREAE ET ARGENTEAE AETATIS

In priore hujus Speciminis parte memorati, quos ſcilicet Brixiani Scriptores illuſtrarunt.

PLAUTUS	Pag. 1
TERENTIUS	50
CATULLUS	59
HORATIUS	78
OVIDIUS	90
LUCANUS	114
PERSIUS	125
STATIUS	135
JUVENALIS	144
MARTIALIS	153

MONITUM TYPOGRAPHI.

Errata, ſi quæ forte contigerint, nam pauca admodum fuiſſe confidimus, ad calcem totius Operis adnotabimus. Id unum hoc loco Lectorem monemus, & rogamus, ne impreſſoribus vitio det, orthographiæ, interpunctionis, literarum capitalium, metri etiam rationem, aliquando parum exacte ſervatam; ea unice tribuenda, ſeu veterum Scriptorum ſtylo, ſeu Editionibus ipſis, unde illorum Scriptorum monumenta deſcripta ſunt. Fides in iis repræſentandis adhibenda ipſum quandoque Operis AUCTOREM adegit, ne omnino in iis minutiis, caſtigatam, ſibique conſtantem, ſcribendi normam ſequeretur.

865042

Digitized by Google